

На основу члана 38 став 1 тачка 4 Закона о локалној самоуправи („Службени лист ЦГ“, бр. 02/18, 34/19, 38/20, 50/22, 84/22 и 85/22), члана 10 Закона о култури („Службени лист ЦГ“, бр. 49/08, 16/11, 40/11 и 38/12) и члана 44 став 1 тачка 4 Статута општине Будва („Службени лист ЦГ-Општински прописи“, бр. 02/19), Скупштина општине Будва на сједници одржаној 18. августа 2023. године, донијела је

ОДЛУКУ
о усвајању Програма развоја културе Општине Будва 2024-2028

Члан 1

Усваја се Програм развоја културе Општине Будва 2024-2028. године (у даљем тексту: Програм развоја културе Општине Будва).

Члан 2

Саставни дио ове Одлуке је Програм развоја културе Општине Будва.

Члан 3

О реализацији Програма стараће се Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва.

Члан 4

Ова Одлука ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном листу Црне Горе-Општински прописи“.

Број,10-040/23-449/1

Будва, 18. август 2023.године

СКУПШТИНА ОПШТИНЕ БУДВА
ПРЕДСЈЕДНИК,
Никола Јовановић

The image shows an official circular stamp of the Budva Municipality Assembly (Скупштина Општине Будва) with a handwritten signature in blue ink over it. The stamp contains the text "С. Г. СКУПШТИНА ОПШТИНЕ БУДВА" and "BUDVA".

**ПРОГРАМ РАЗВОЈА КУЛТУРЕ
ОПШТИНЕ БУДВА 2024–2028.**

Будва, август 2023. године

САДРЖАЈ

<u>1. УВОД</u>	5
<u>2. ОПШТИ ДИО</u>	6
<u>2.1. НОРМАТИВНИ ОКВИР</u>	6
<u>2.2. СТРАТЕШКИ ОКВИР</u>	10
<u>2.3. СВРХА ИЗРАДЕ</u>	11
<u>2.3.1. Иницијатива „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“</u>	13
<u>2.4. МЕТОДОЛОГИЈА</u>	15
АНАЛИЗА СТАЊА	
<u>3. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О БУДВИ</u>	19
<u>3.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ</u>	19
<u>3.2. КЛИМА</u>	19
<u>3.3. ЖИВОТНА СРЕДИНА</u>	20
<u>3.4. МРЕЖА НАСЕЉА И САОБРАЋАЈ</u>	24
<u>3.5. ДЕМОГРАФИЈА</u>	25
<u>3.6. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И УРБАНА ГЕНЕЗА</u>	29
<u>3.7. КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ</u>	33
<u>3.8. ОЦЈЕНА СТАЊА</u>	37
<u>4. АКТЕРИ У КУЛТУРИ</u>	41
<u>4.1. ЛОКАЛНИ НИВО</u>	41
<u>4.1.1. Општина Будва</u>	41
<u>4.1.1.1. Секретаријат за друштвене дјелатности – Сектор за културу</u>	41

4.1.1.2. Секретаријат за урбанизам и одрживи развој – Сектор за културна добра.....	42
4.1.1.3. Савјет за културу.....	43
4.1.2. ЈУ Народна библиотека Будве	43
4.1.3. ЈУ Музеји и галерије Будве	44
4.1.4. ЈУ Град театар Будва	46
4.1.5. Оцјена стања	47
4.2. НАЦИОНАЛНИ НИВО	51
4.2.1. Државни Архив Црне Горе – Архивски одсјек Будва	51
4.2.2. Оцјена стања	51
4.3. ОСТАЛИ АКТЕРИ ЧИЈА ЈЕ ДЈЕЛАТНОСТ ВЕЗАНА ЗА КУЛТУРУ.....	52
4.3.1. Сектор обазовања	52
4.3.1.1. ЈУ Школа за основно музичко образовање Будва	53
4.3.2. Сектор туризма	54
4.3.3. Сектор медија	55
4.3.4. Независна културна сцена	56
4.3.5. Оцјена стања	58
5. КУЛТУРНА БАШТИНА.....	58
5.1. ЗАШТИТА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ	58
5.2. МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА	60
5.2.1. Непокретна културна баштина	60
5.2.2. Покретна културна баштина	64
5.3. НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА	65
5.4. ОЦЈЕНА СТАЊА.....	65
6. КУЛТУРНО-УМЈЕТНИЧКО СТВАРАЛАШТВО И КУЛТУРНЕ И КРЕАТИВНЕ ИНДУСТРИЈЕ.....	69
6.1. ЛИКОВНО СТВАРАЛАШТВО.....	70
6.2. КЊИЖЕВНОСТ И ИЗДАВАШТВО	71
6.3. МУЗИКА.....	74
6.4. ПОЗОРИШНА ДЈЕЛАТНОСТ	76
6.5. КИНЕМАТОГРАФИЈА	78
6.6. КУЛТУРНЕ И КРЕАТИВНЕ ИНДУСТРИЈЕ	80
6.7. ОЦЈЕНА СТАЊА.....	81
7. ФИНАНСИРАЊЕ.....	83

<u>8. SWOT АНАЛИЗА</u>	86
<u>9. ВИЗИЈА</u>	89
<u>10. СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ, ОПЕТАТИВНИ ЦИЉЕВИ, АКТИВНОСТИ И ИНДИКАТОРИ</u>	91
<u>11. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА</u>	104

1. УВОД

Остваривање јавног интереса у култури, у складу с прописима који уређују ту област, обезбјеђују држава Црна Гора и локалне самоуправе. Начин и мјере његовог остваривања утврђују се националним и општинским програмима развоја културе као стратешким документима, којима се дефинишу дугорочни циљеви и приоритети развоја културе и одређују организационе, финансијске и административне мјере за њихово остваривање на територији Црне Горе, односно на територији локалних самоуправа.

Програми развоја културе локалних самоуправа садрже анализе тренутног стања и препознате дугорочне потребе локалног становништва и субјеката из области културе, развојне приоритете, динамику реализације и организационе, финансијске и административне мјере за његово остваривање. На тај начин се плански и систематично регулише јавни интерес у области културе на локалном нивоу и одређују кључни приоритети развоја културе у петогодишњем периоду.

Нацрт Програма развоја културе Општине Будва 2024–2028. (у даљем тексту: Програм / Нацрт Програма) представља документ који детерминише нову и савремену културну политику Будве. Планирање развоја културе на општинском нивоу одређено је, с једне стране, стањем у локалној заједници и постојећим ресурсима, а, с друге стране, стратешким одређивањем да култура у савременом добу представља један од кључних приоритета и фактора друштвеног и економског развоја.

Општи циљ овог документа јесте да допринесе позиционирању културе као развојне шансе Будве и темеља за њену друштвену и урбану регенерацију.

Имајући у виду чињеницу да Општина Будва у претходном периоду није доносила програме развоја културе,¹ ово је први документ те врсте на локалном нивоу, урађен у складу с одредбама Закона о култури. Њиме се доказује стратешко одређивање Општине Будва да културна политика буде једна од приоритетних локалних јавних политика.

Реализацијом овог Програма, нарочито кроз оснаживање институционалних и ванституционалних капацитета, обогаћивање и унапријеђење културних садржаја и валоризације културне баштине, подстичу се нове развојне могућности и редифинише локални културни идентитет. Кроз ближе дефинисане активности пројектоване кроз акциони план биће направљен искорак у реализацији кључних пројеката, што ће допринијети и већој препознатљивости Будве у држави, региону и свијету – као града изузетних културних потенцијала, који те потенцијале на одржив начин користи и даље развија.²

¹ Непотпуна и несређена архивска грађа Општине Будва не дозвољава цјеловит и исцрпан увид у историју културних политика локалне управе. Према наводима арх. Слободана Митровића, 1985. историчар и тадашњи директор Народног музеја Црне Горе, Станислав Рако Вујошевић, израдио је Програм организовања музејских институција у Будви, као првенствено музеолошку анализу, поткријељену историјским, економским и кадровским анализама. Током посљедњих деценија формирано је више различитих тијела (комисија, савјета итд) са циљем да се унаприједи култура на локалном нивоу, односно да се израде стратешки документи у области културе, али сви ти процеси били су без већег значаја, па нити један документ те врсте досад није усвојен од стране скупштинског тијела локалне самоуправе.

² У складу са Законом, сви изрази у овом документу који се користе за лица у мушком роду подразумевају и исте изразе у женском роду.

Садржај Програма обухвата више цјелина: 1. Увод, 2. Општи дио (нормативни оквир, стратешки оквир, сврха израде, методологија), Анализа стања – 3. Основни подаци о Будви (географски положај, клима, животна средина, мрежа насеља и саобраћај, демографија, културно-историјски развој и урбана генеза, културни идентитет), 4. Актери у култури (локални ниво, национални ниво, остали актери чија је дјелатност везана за културу), 5. Културна баштина (заштита културне баштине, материјална културна баштина, нематеријална културна баштина), 6. Културно-умјетничко стваралаштво и културне и креативне индустрије (ликовно стваралаштво, књижевност и издаваштво, музика, позоришна дјелатност, кинематографија, културне и креативне индустрије), 7. Финансирање, 8. SWOT анализа, 9. Визија, 10. Стратешки циљеви, оперативни циљеви, активности и индикатори, и, као посљедње поглавље, 11. Мониторинг и евалуација.

2. ОПШТИ ДИО

2.1. НОРМАТИВНИ ОКВИР

Нормативни оквир, утемељен у црногорском и међународном законодавству, представља формално-правни основ за израду и доношење Програма.

На почетку је важно истаћи да Устав Црне Горе,³ као највиши правни акт, ствара основне претпоставке и за развој културе у држави. Сходно одредби члана 76, јемчи се слобода научног, културног и умјетничког стваралаштва. Чланом 77 прописано је да држава подстиче и помаже развој просвјете, науке, културе, умјетности, спорта, физичке и техничке културе и штити научне, културне, умјетничке и историјске вриједности, а члан 78 налаже да је свако дужан да чува природну и културну баштину од општег интереса и да држава штити природну и културну баштину.

Закон о култури⁴ је кровни законски оквир који регулише област културе у Црној Гори; дефинише циљеве, принципе и општи оквир за развој културе на националном и локалном нивоу. Култура, у смислу овог Закона, „обухвата културно и умјетничко стваралаштво и дјелатности којима се стварају, презентују, промовишу, штите и чувају културна добра, умјетничка дјела и друге духовне творевине, стручни и научноистраживачки рад у култури и услуге од непосредног значаја за остваривање културног и умјетничког стваралаштва“ (члан 2).

У члану 6 овог Закона прописано је да се начин и мјере остваривања јавног интереса у култури утврђују Националним програмом развоја културе и програмима развоја културе у општинама. Према члану 10, општински програм за културу садржи „дугорочне потребе локалног становништва и субјеката из области културе, развојне приоритете, динамику реализације и организационе, финансијске и административне мјере за његово остваривање“, а доноси га скупштина општине, у складу с Националним програмом, за период од пет година. Истим чланом прописано је и да „предсједник општине, најмање једном годишње, подноси скупштини општине извјештај о остваривању општинског програма“, те да се општински програм и извјештај достављају ресорном Министарству.

³ „Сл. лист ЦГ“, бр. 1/07 и 38/13.

⁴ „Сл. лист ЦГ“, бр. 49/08.

Закон о локалној самоуправи⁵ прописује да Општина уређује, обезбјеђује и ствара услове за развој културе и заштиту културних добара (члан 27), доноси планове и програме за поједине области (члан 26), а Скупштина доноси планове и програме развоја за поједине области (члан 38).

Статут општине Будва⁶ прописује да Општина, у складу са законом, уређује, обезбјеђује и ствара услове за развој културе и заштиту културних добара (члан 19).

На основу одредби чл. 6 и 10 Закона о култури, члана 58 Закона о локалној самоуправи и члана 98 Статута Општине Будва, предсједник Општине донио је 29. 3. 2023. године Одлуку о приступању изради Нацрта Програма развоја културе Општине Будва за период 2024–2028.⁷ За израду Програма развоја културе, а сходно Одлуци, задужен је Секретаријат за друштвене дјелатности, као надлежни орган у области културе. Образована је и Радна група за израду Нацрта Програма развоја културе Општине Будва 2024–2028. и Нацрта Акционог плана за културу 2024–2026, чији је задатак утврђен Рјешењем донијетим 12. 4. 2023. године.⁸

*

Правни оквир културне политике у Црној Гори (а тиме и у Општини Будва), регулисан је низом законских прописа:⁹

Закон о култури („Сл. лист ЦГ“, бр. 49/08, 16/11, 40/11 и 38/12)
Закон о заштити културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 49/10, 40/11, 44/17 и 18/19)
Закон о музејској дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 49/10 и 40/11)
Закон о библиотечкој дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 49/10 и 40/11)
Закон о архивској дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 49/10 и 40/11)
Закон о заштити природног и културно-историјског подручја Котора („Сл. лист ЦГ“, бр. 56/13, 13/18 и 67/19)
Закон о позоришној дјелатности („Сл. лист РЦГ“, бр. 60/01 и „Сл. лист ЦГ“, бр. 75/10 и 40/11)
Закон о издавачкој дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 30/12)
Закон о кинематографији („Сл. лист ЦГ“, бр. 42/15 и 84/18)
Закон о спомен-обилежјима („Сл. лист ЦГ“, бр. 40/08, 40/11 и 2/17)
Закон о државним симболима и Дану државности Црне Горе („Сл. лист РЦГ“, бр. 47/04 и 27/07 и „Сл. лист ЦГ“, бр. 73/10, 40/11, 34/19 и 47/19)
Закон о државним и другим празницима („Сл. лист РЦГ“, бр. 27/07 и „Сл. лист ЦГ“, бр. 36/13 и 145/21)
Закон о државним наградама („Сл. лист ЦГ“, бр. 17/19)
Закон о државним одликовањима и признањима („Сл. лист РЦГ“, бр. 29/05, и „Сл. лист ЦГ“, бр. 41/16)
Закон о Матици црногорској („Сл. лист ЦГ“, бр. 21/08)

Из наведених закона проистекла су бројна подзаконска акта којима су ближе дефинисане поједини послови у дјелатностима културе, и то:

⁵ „Сл. лист ЦГ“, бр. 2/18, 34/19, 38/20, 50/22 и 84/22.

⁶ „Сл. лист ЦГ – општински прописи“, бр. 2/19.

⁷ Одлука бр. 01-082/23-631/1 од 29. 3. 2023. године.

⁸ Рјешење бр. 01-082/23-779/1 од 12. 4. 2023. године.

⁹ Националној програм развоја културе Црне Горе 2023–2027, Министарство културе и медија Црне Горе, Цетиње, 2023.

Уредба о критеријумима за одређивање манифестација и фестивала од посебног значаја за културу Црне Горе („Сл. лист ЦГ“, бр. 71/08)
Уредба о критеријумима и начину додјеливања статуса истакнути културни стваралац („Сл. лист ЦГ“, бр. 78/09)
Уредба о начину и условима чувања јавне регистратурске и архивске грађе („Сл. лист ЦГ“, бр. 3/14)
Уредба о ближим критеријумима, начину и поступку за остваривање права на повраћај дијела средстава утрошених за производњу кинематографског дјела („Сл. лист ЦГ“, бр. 54/17)
Одлука о утврђивању еталона заставе Црне Горе („Сл. лист РЦГ“, бр. 58/04)
Одлука о утврђивању нотног записа химне Црне Горе („Сл. лист РЦГ“, бр. 58/04)
Одлука о утврђивању еталона грба Црне Горе („Сл. лист РЦГ“, бр. 58/04 и „Сл. лист ЦГ“, бр. 33/08)
Одлука о изгледу и начину ношења државних одликовања („Сл. лист РЦГ“, бр. 39/06 и „Сл. лист ЦГ“, бр. 33/07 и 79/16)

Правилник о садржају и начину вођења регистра самосталних умјетника и самосталних стручњака у култури („Сл. лист ЦГ“, бр. 64/12)
Правилник о Регистру културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)
Правилник о ближим условима за обављање послова конзерваторске дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)
Правилник о ближим условима за издавање и одузимање конзерваторске лиценце („Сл. лист ЦГ“, бр. 12/18 и 102/20)
Правилник о ближим условима за издавање и одузимање истраживачке лиценце („Сл. лист ЦГ“, бр. 12/18)
Правилник о ближим критеријумима и поступку за утврђивање културне вриједности добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 41/11)
Правилник о садржају и начину вођења информационог система културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 56/11)
Правилник о врстама, условима и начину вршења истраживања, врстама и садржини документације о истраживањима и садржају Елабората истраживања и заштите културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 41/11)
Правилник о обрасцу, садржини и начину вођења евиденције о продаји антиквитета и умјетнина („Сл. лист ЦГ“, бр. 48/13)
Правилник о збиркама културних предмета који се могу сматрати националним благом држава чланица Европске уније („Сл. лист ЦГ“, бр. 48/13)
Правилник о ближим условима и начину издавања одобрења за привремено изношење културних добара у иностранство („Сл. лист ЦГ“, бр. 50/13)
Правилник о врсти и степену стручне спреме, програму и начину полагања стручног испита и стручним звањима за вршење послова конзерваторске, музејске, библиотечке и архивске дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 22/12, 26/12 и 70/20)
Правилник о службеној легитимацији запослених у Управи за заштиту културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 45/19)
Правилник о ближем садржају конзерваторског пројекта за спровођење конзерваторских мјера на културном добру („Сл. лист ЦГ“, бр. 61/18)
Правилник о ближем садржају студије заштите културних добара („Сл. лист ЦГ“, бр. 66/18)
Правилник о начину обиљежавања културних добара и изгледу и садржају заштитног знака („Сл. лист ЦГ“, бр. 1/17 и 3/17)
Правилник о ближим условима за обављање музејске дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)
Правилник о садржају и вођењу Регистра музеја („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)
Правилник о начину, поступку и роковима ревизије музејског материјала („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)

Правилник о садржини и начину вођења Регистра музејских копија и обрасцу сертификата музејске копије („Сл. лист ЦГ“, бр. 19/11)
Правилник о начину вођења, врстама и садржају документације о музејском материјалу („Сл. лист ЦГ“, бр. 53/11)
Правилник о заштити музејског материјала и музејске документације („Сл. лист ЦГ“, бр. 53/11)
Правилник о садржају и начину вођења регистра библиотеке („Сл. лист ЦГ“, бр. 20/11)
Правилник о ближим условима и начину вршења послова матичне библиотечке дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 58/11)
Правилник о ближим условима за обављање библиотечке дјелатности („Сл. лист ЦГ“, бр. 58/11)
Правилник о поступку, роковима и начину вршења ревизије библиотечких фондова („Сл. лист ЦГ“, бр. 20/11)
Правилник о врсти, садржају и начину вођења евиденције библиотечке грађе и библиотечке документације („Сл. лист ЦГ“, бр. 29/11)
Правилник о мјерама за чување и заштиту библиотечке грађе („Сл. лист ЦГ“, бр. 25/11)
Правилник о националним стандардима и стручним упутствима за обраду библиотечке грађе („Сл. лист ЦГ“, бр. 46/13)
Правилник о националним стандардима за дигитализацију библиотечке грађе („Сл. лист ЦГ“, бр. 8/13)
Правилник о ближим условима за обављање дјелатности специјалног архива („Сл. лист ЦГ“, бр. 41/11)
Правилник о евиденцијама у архивима („Сл. лист ЦГ“, бр. 41/11)
Правилник о начину и условима коришћења архивске грађе („Сл. лист ЦГ“, бр. 41/11)
Правилник о садржају и начину израде листе категорија регистратурске грађе и начину одабирања и предаје архивске грађе Државном архиву („Сл. лист ЦГ“, бр. 58/11)
Правилник о садржају и начину вођења регистра и Централног регистра спомен-обилежја и садржају евиденције објеката бесправно подигнутих као спомен обилежје („Сл. лист ЦГ“, бр. 37/13)
Правилник о ближим критеријумима за одређивање трошкова израде појединачне процјене утицаја на баштину и трошкова за рад стручног тима („Сл. лист ЦГ“, бр. 37/18 и 7/20)
Правилник о ближем начину истицања, употребе, као и саставу материјала заставе Црне Горе („Сл. лист ЦГ“, бр. 67/19)
Правилник о критеријумима и условима за накнаду трошкова умјетницима за набављену опрему, инструменте или материјал за рад („Сл. лист ЦГ“, бр. 9/13)
Правилник о садржају пријаве, врсти документације, као и начину вођења евиденције издавача, штампара и дистрибутера („Сл. лист ЦГ“, бр. 12/15)
Правилник о садржају и начину вођења Кинематографског регистра („Сл. лист ЦГ“, бр. 105/20)

Поред националне легислативе, у Црној Гори се примјењују и бројни ратификовани међународни пропси. За област културе најзначајнији су:

Европска конвенција о људским правима (Рим, 4. новембар 1950)
Повеља Уједињених нација (Сан Франциско, 26. јун 1945)
Универзална декларација о људским правима (Париз, 10. децембар 1948)
Конвенција о заштити умјетника извођача, произвођача фонограма и установа за радио – дифузију (Рим, 26. октобар 1961)
УНИДРОИТ Конвенција о украденим или илегално извезеним културним добрима (Рим, 24. јун 1995)
Европска Конвенција о заштити аудио-визуелног наслеђа (Стразбур, 2001)
Међународна повеља о конзервацији и рестаурацији споменика и мјеста (1964)

Препорука о заштити историјских и традиционалних цјелина и о њиховој улози у савременом животу (1976)
Препорука о заштити покретног културног наслеђа (1978)
Препорука о заштити љепоте и карактера пејзажа и предјела (1962)
Протокол уз Споразум о увозу предмета просвјетног, научног и културног карактера (Фиренца, 1950)
Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (Њујорк, 16. децембар 1966)
Универзална конвенција о ауторском праву (Париз, 24. јул 1971)
УНЕСЦО Конвенција о заштити културних добара у случају оружаних сукоба (Хаг, 14. мај 1955)
УНЕСЦО Конвенција о мјерама за забрану и спречавању недозвољеног увоза, извоза и преноса својине над културним добрима (Париз, 14. новембар 1970)
УНЕСЦО Конвенција о заштити свјетске културне и природне баштине (Париз, 16. новембар 1972)
УНЕСЦО Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине (Париз, 17. октобар 2003)
УНЕСЦО Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза (Париз, 20. октобар 2005)
УНЕСЦО Конвенција о заштити подводне културне баштине (Париз, 2. новембар 2001)
Препорука о међународним принципима које треба примјењивати при археолошким ископавањима (Њу Делхи, 5. децембар 1956)
ИЦОМ Конзерваторски кодекс (1984)
Венецијанска повеља (Царта дел Рестауро, 1972) допуњена Повељом конзервације и рестаурације умјетничких и културних споменика (1987)
Оквирна конвенција Савјета Европе о вриједности културне баштине за друштво (Фаро, 27. октобар 2005)
Европска конвенција о заштити археолошке баштине (Лондон, 6. мај 1969)
Европска конвенција о заштити археолошке баштине (ревидирана, Валета 17. јануар 1992)
Европска конвенција о заштити архитектонске баштине (Гранада, 3. октобар 1975)
Европска конвенција о култури (Париз, 1954)
Европска конвенција за заштиту архитектонског наслеђа Европе (1985)
Хелсиншка декларација о политичкој димензији очувања културног наслеђа у Европи (Хелсинки, 30. мај 1996)
Европска повеља о регионалним језицима или језицима мањина (Стразбур, 5. новембар 1992)
Европска конвенција о предјелу (Фиренца, 20. октобар 2000)
Декларација о улози невладиних организација у области културног наслеђа (Порторож, 5. април 2001)
Европска конвенција о заштити аудиовизуелне баштине (Стразбур, 8. новембар 2001)
Европска конвенција о филмској копродукцији (Стразбур, 2. октобар 1992)
Конвенција Савјета Европе о кинематографској копродукцији (ревидирана) (Ротердам, 30. јануар 2017)

2.2. СТРАТЕШКИ ОКВИР

Тренутно не постоје стратешки документи које је донијела Општина Будва, а да се директно или индиректно тичу области културе.¹⁰

¹⁰ Међутим, у току је израда Нацрта Стратешког плана развоја Општине Будва 2023–2027. године, у којем ће област културе свакако бити заступљена. <https://будва.ме/артикле/одлука-о-формирању-консултативне-групе-за-израду-страте%Ц5%A1ког-плана-развоја-оп%Ц5%A1тине-будва-за> (приступ: 19. 5. 2023).

С друге стране, као додатни основ за израду Програма, послужили су важећи државни стратешки документи, који су у наставку приказани хронолошки редом, тј. према времену доношења: Национална стратегија одрживог развоја до 2030. године, Стратегија за смањење ризика од катастрофа 2018–2023. године, Стратегија паметне специјализације Црне Горе 2019–2024. године, Стратегија за остваривање права дјетета 2019–2023. године, Стратегија за унапређење квалитета живота LGBT особа у Црној Гори 2019–2023. године, Стратегија сарадње с дијаспором-исељеницима 2020–2023. године, Национална стратегија родне равноправности 2021–2025. године, Стратегија развоја туризма 2022–2025. године, Стратегија регионалног развоја Црне Горе 2023–2027. године, Стратегија за заштиту лица с инвалидитетом од дискриминације и промоцију једнакости 2023–2027. године итд.

Национални програм развоја културе 2023–2027. године, који је израдила радна група Министарства културе и медија Црне Горе, усвојила је Влада Црне Горе на сједници 3. 8. 2023. године.¹¹ Овим документом системски се утврђују правци дјеловања и начини спровођења културне политике на националном, а тиме посредно и на локалном нивоу. Као два стратешка циља истакнути су: 1) Успоставити професионалан, ефикасан, умрежен и стабилан јавни сектор у културе и 2) Оснажити ванинституционални сектор културе, међусекторску, међуресорну и међународну сарадњу и развој публике, а с њима су усклађени и стратешки циљеви предвиђени Програмом развоја културе Општине Будва 2024–2028. године. У Националном програму развоја културе стоји и да ће се од стране Министарства и свих других значајних актера који су укључени у његову реализацију, кроз циљеве и активности, пружити основа за системску и планску подршку пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Подршка овом пројекту, како је наведено, биће остварена кроз финансијска средства за програмски дио пројекта и кроз инвестициона улагања у инфраструктурни оквир и базу.

2.3. СВРХА ИЗРАДЕ

Као што је већ истакнуто, начин доношења и садржај општинског програма развоја културе дефинисани су одредбама Закона о култури. Програм представља основни стратешки документ на локалном нивоу за културу и доноси се за наредни петогодишњи период (2024–2028). Њиме Општина Будва јасно потврђује своју пуну посвећеност развоју и унапређењу културе на локалном нивоу.

Програм произилази из анализе постојећег стања и потреба у култури на локалном нивоу и уједно је документ којим се утврђује значај културе као области од јавног интереса, у укупном развоју општине. Основни задатак му је успостављање стратешког и пројектног планирања у области културе, уз спровођење мониторинга и евалуације.

Додатни разлог доношења Програма јесте визија да култура постане значајнији чинилац развоја културне политике локалне самоуправе, заснован на интеграцији људских, креативних, материјалних и економских потенцијала.

¹¹ [хттпс://www.gov.me/документа/д663190д-8да7-463ц-ацдд-цфе010332цб1](https://www.gov.me/документа/д663190д-8да7-463ц-ацдд-цфе010332цб1) (приступ: 4. 8. 2023).

С друге стране, Програм је и плански основ и подршка програмском и инфраструктурном концепту пројекта „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“, који је иницирала и коју води Општина Будва.

Програм полази од значаја културе у историјском развоју Будве и даје препоруке за очување и развој културне баштине и њених особености, узимајући у обзир све изазове с којима се она сусријеће. Истовремено, дефинише и начине и могућности за унапрјеђење културног стваралаштва и доступности културне баштине за све, као и услове за повећање културне разноликости итд.

Међународни документ Агенда 21 за културу представља незаобилазан теоријски оквир за рад наизради овог стратешког документа. Из начела Агенде 21, усвојене у Барселони 2004, дефинисано је неколика принципа које је важно примијенити и као стратешки оквир Програма:

- поимање градова и локалних заједница као привилегованих мјеста за културно стварање и креативну разноликост, у којима је отворен непрестани дијалог између идентитета и различитости, појединца и групе, са посебним нагласком на нужност језичке разноликости;
- промовисање културе као кључног фактора у одрживом развоју градова, у његовој хуманој, економској, политичкој и социјалној димензији, што захтијева усаглашавање културне и других јавних политика;
- нужност заговарања културе и културних добара на темељу њихових вриједности и значења, а не као обичних тржишних добара, и
- осигуравање приступа културном и симболичком пољу у свим добрима живота као елементарног права грађанина.

Културна политика локалних самоуправа треба да буде усаглашена с националном културном политиком, која, слиједећи приоритете у области културе на нивоу Европске уније, попут Нове европске агенде за културу (2018), има три стратешка циља са социјалном, економском и спољном димензијом:

- социјална димензија: поспјешивање моћи културе и културне разноликости у циљу постизања друштвене кохезије и благостања;
- економска димензија: подршка креативности у образовању и иновацијама у циљу стварања већег броја радних мјеста и економског раста;
- спољна димензија: оснаживање међународних културних односа.

Додатно, Радни план за културу за период 2023–2026, који је Европска комисија усвојила 2022. године, предвиђа испуњавање четири комплементарна приоритета:

- умјетници и професионалци у култури: оснаживање културног и креативног сектора;
- култура за људе: поспјешивање учешћа у културном животу и улоге културе у друштву;
- култура за планету: ослобађање моћи културе;
- Култура за креативна партнерства: јачање културне димензије у вањским пословима ЕУ.

На концептуалном нивоу, Програм је усклађен ис основним развојним трендовима и принципима на којима се базирају савремене културне политике у свијету, и то:

- схватање културе као добра од јавног интереса и права на културу као основног људског права;

- препознавање актера културне сцене као важних чинилаца који значајно доприносе општем друштвеном развоју;
- вођење културне политике на транспарентан и партиципативан начин, уз учешће великог броја актера у култури;
- формулисање и вођење културне политике на основу чињеница;
- поштовање специфичности ресора културе и секторске припадности актера (јавни, приватни, цивилни);
- схватање да су стратешко опредјељење, дугорочност и кохерентност предуслови за квалитетно вођење културне политике;
- схватање да савремена културна политика подразумијева спремност на увођење нових метода и принципа рада и доношење нових рјешења.

Слиједећи циљеве и приоритете развоја културе препознате Националним програмом развоја културе Црне Горе 2023–2027, сврха израде овог Програма утемељена је и на следећим принципима:

- циљевима и приоритетима развоја културе Будве као мултинационалне, мултикултуралне и мултиконфесионалне средине;
- стандардима културних потреба на локалном нивоу и принципи њиховог остваривања;
- основним предусловима остваривања културе и начин њиховог обезбјеђивања;
- пројекцији обнове, изградње и техничко-технолошког опремања објеката у култури;
- начину обезбјеђивања високо професионалног стручног, научно-истраживачког, стваралачког и умјетничког кадра;
- планирању кадровских потреба, едукације и професионалног усавршавања;
- методологији евалуације свих носилаца дјелатности културе;
- начину подстицаја и помоћи развоја културног и умјетничког стваралаштва и дјелатности културе;
- активностима на заштити и очувању културне баштине;
- приоритетима међународне културне сарадње;
- научно-истраживачком раду и капиталним пројектима у култури;
- пројекцији буџетских и ванбуџетских средстава за финансирање културе;
- принципима сарадње и координације активности субјеката у култури;
- принципима остваривања и развоја сарадње са субјектима из других области;
- методологији и роковима за остваривање општинског програма развоја културе;
- другим активностима и мјерама од значаја за остваривање и развој културе.

2.3.1. Иницијатива „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“

Европска пријестоница културе је навећи и најдуговјечнији европски пројекат у области културе и културних политика, који постоји од 1985. године. Полазећи од европског културно-историјског контекста и идентитета Будве, те опредјељења државе за достизање европских стандарда и вриједности, али и визију културе као једног од кључних развојних потенцијала, године 2019. Општина Будва иницирала је пројекат „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Као самосталној иницијативи у области културе у Европској унији, циљ програма Европске пријестонице културе – ЕПК (Еуропеан Цапиталс оф Цултуре – ЕЦЦ) јесте да истакне богатство и разноликост култура у Европи, да промовише културне карактеристике које Европљани дијеле и да повећа осјећање припадности европских грађана заједничком културном простору.

Закључком Владе Црне Горе бр. 04-2537-2 од 19. 5. 2021. Влада је усвојила Информацију о пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Истим документом задужено је тадашње Министарство просвјете, науке, културе и спорта Црне Горе да пружи неопходну помоћ Општини Будва и партнерима у имплементацији овог пројекта. Европска комисија потврдила је кандидатуру Будве средином октобра 2022. године, док је апликациона књига предата Европској комисији у новембру исте године. У овој књизи садржан је концепт развоја културе, програм културних догађаја и манифестација и списак најзначајнијих инфраструктурних пројеката који су директно или посредно повезани са културним животом града.

Поступајући у складу с Одлуком Директората за образовање, омладину, спорт и културу Европске комисије од 16. 12. 2022, а на приједлог ЕУ панела независних културних експерата, којом је Будва са Боком постала финалиста такмичења за Европску престоницу културе 2028. у конкуренцији ЕЕА/ЕФТА земаља, земља кандидата за ЕУ и потенцијалних кандидата за ЕУ, а уважавајући интерес свих заинтересованих страна за интензивнијом сарадњом на предузимању мјера и активности са циљем реализације пројекта кандидатуре, у Будви је 10. 3. 2023. потписан је Меморандум о сарадњи Будве и бокелских општина на пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Предмет и циљ Меморандума јесте сарадња на овом пројекту и заједничко конципирање културно-умјетничког програма, припрема пријаве и реализација пројекта у случају побједи у финалу процеса кандидовања. Потписивањем Меморандума формализована је сарадња Будве и бокелских општина на пројекту Европске пријестонице културе, ојачан је концептуални и програмски оквир кандидатуре Будве, која се, заједно са Скопљем, нашала у финалу такмичења за Европску пријестоницу културе 2028. у конкуренцији ЕЕА/ЕФТА земља, земаља кандидата за ЕУ и потенцијалних кандидата за ЕУ.

Скупштина Општине Будва на сједници 15. маја 2023. године донијела Закључак да се подржава кандидатура Општине Будва у финалном такмичењу за Европску пријестоницу културе 2028. године са презентацијом пројекта „Будва–Бока: Европска пријестоница културе“ у конкуренцији ЕЕА/ЕФТА земаља, земаља кандидата за ЕУ и потенцијалних кандидата за ЕУ, односно да у случају побједи Општина Будва прихвата да преузме све неопходне мјере и активности у циљу реализације овог пројекта.

Националним програмом развоја културе 2023–2027, од стране Министарства културе и медија, кроз циљеве и активности пружа се основа за системску и планску подршку пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Конкретно, у оперативном циљу 2.3. Интензивирати међународну сарадњу и процес европских интеграција у области културе, наведена је активност 43. Израда плана подршке програмском и инфраструктурном сегменту пројекта Будва Бока Европска пријестоница културе 2028. године.

Умјетничко-програмска концепција апликационе књиге овог пројекта усклађена је са визијом и стратешким циљевима Програма развоја културе Општине Будва 2024–2028. године.

2.4. МЕТОДОЛОГИЈА

За израду Програма био је задужен Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва, с обзиром на то да представља орган надлежан за стварање услова за развој и унапријеђење свих видова културе на локалном нивоу и орган надлежан за припремање Програма.¹² Методолошки оквир прикупљана података за потребе Програма обухватио је комбиновање више квалитативних и квантитативних метода и техника.

Израда овог документа заснована је на партиципативном процесу, подразумијевајући укључивање ширег круга учесника у цијелокупном процесу израде: локалних власти, општинских и других институција, независне културне сцене, осталих актера у културном животу и грађана. Циљ таквог приступа био је усмјерен не само на препознавање слабости и ограничења у досадашњем развоју културе, већ и на формулисање нових праваца развоја културе као важног друштвеног ресурса, кроз дефинисање стратешких и оперативних циљева, мјера и активности за наредни петогодишњи период које је потребно остварити.

Процес израде Нацрта Програма подразумијевао је следеће кораке:

1. на основу чл. 6 и 10 Закона о култури, члана 58 Закона о локалној самоуправи и члана 98 Статута Општине Будва, председник Општине 29. 3. 2023. донио је Одлуку о приступању изради Нацрта Програма развоја културе у Општини Будва за период 2024–2028.¹³ За израду нацрта Програма, а сходно Одлуци, задужен је Секретаријат за друштвене дјелатности, као надлежни орган;
2. председник Општине Будва образовао је Радну групу чији је задатак утврђен Рјешењем донијетим 12. 4. 2023. о образовању Радне групе за израду Нацрта Програма развоја културе Општине Будва 2024–2028. и Нацрта Акционог плана за културу 2024–2028.¹⁴ Радна група радила је у саставу: Данијела Дошљак (координаторка), Добрила Влаховић (чланица), Предраг Зеновић (члан), Душан Медин (члан), Светлана Ивановић (чланица), Сања Мариновић (чланица) и Јелена Лазић (чланица), а њена улога била је да припреми Нацрт Програма и достави га надлежном органу у дефинисаном року, односно до 30. 6. 2023. године;
3. мапирање и анализа рада актера који на територији општине Будва обављају дјелатност културе и с њом директно повезане дјелатности;
4. мапираним актерима (локална самоуправа, јавне установе културе и локални јавни емитер чији је оснивач Општина Будва, Државни архив Црне Горе – Архивски одсјек Будва, сектор образовања) Служба председника Општине проследила је Захтјев за доставу података за израду Програма бр. 01-082/23-761/2од 10. 4. 2023, ради утврђивања постојећег стања просторних капацитета, инфраструктуре, буџета, кадровских капацитета и приједлога мјера за побољшање. Одговоре су доставили: Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва, ЈУ Музеји и галерије Будве, ЈУ Народна библиотека Будве, ЈУ Град театар Будва, Радио телевизија Будва и Државни архив Црне Горе – Архивски одсјек Будва;

¹² Члан 2 Одлуке о приступању изради Нацрта Програма развоја културе у Општини Будва за период 2024–2028, бр. 01-082/23-631/1 од 29. 3. 2023. године. [хттпс://будва.ме/артикле/одлука-о-приступању-изради-нацрта-програма-развоја-културе-у-оп%Ц5%A1тини-будва-за-период-2024](https://будва.ме/артикле/одлука-о-приступању-изради-нацрта-програма-развоја-културе-у-оп%Ц5%A1тини-будва-за-период-2024) (приступ: 19. 5. 2023).

¹³ [хттпс://будва.ме/артикле/одлука-о-приступању-изради-нацрта-програма-развоја-културе-у-оп%Ц5%A1тини-будва-за-период-2024](https://будва.ме/артикле/одлука-о-приступању-изради-нацрта-програма-развоја-културе-у-оп%Ц5%A1тини-будва-за-период-2024) (приступ: 19. 5. 2023).

¹⁴ Рјешење бр. 01-082/23-779/1 од 12. 4. 2023. године.

5. Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва објавио је Јавни позив за претходно консултовање бр. 08-082/23-368/1 од 12. 4. 2023, којим су позвани сви заинтересовани субјекти да доставе своје приједлоге, ставове и интересе у вези израде Нацрта Програма.¹⁵ У периоду предвиђеном за достављање приједлога, ставова и интереса (до 27. 4. 2023) достављени су приједлози једног физичког лица. Извјештај с претходне консултације јавно је објављен;¹⁶
6. Секретаријат за локалну самоуправу Општине Будва крајем априла текуће године упутио је невладиним организацијама Захтјев за доставу података за израду Програма бр. 01-082/23-761/1 од 10. 4. 2023, којим се траже подаци ради утврђивања постојећег стања просторних капацитета, инфраструктуре, буџета, кадровских капацитета и приједлога мјера за побољшање.¹⁷ Невладине организације нијесу доставиле одговор;¹⁸
7. с обзиром на то да је Национални програм развоја културе 2023–2027. стратешки основ вишег реда за стратешко промишљање и дјеловање у култури на локалном нивоу, приликом рада на Програму коришћени су резултати њиховог шире спроведеног истраживања, а које је обухватало и културну сцену на територији општине Будва;
8. од Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва добијене су радне верзије ранијих мапирања актера културне сцене на територији будванске општине;
9. Општини Будва тражена је документација наведена у Извјештају 2022/10/05 о извршеним обавезама према Уговору бр. 01-082/22-1261/1, заведеном под бр. 08-077/22-967/1 од 5. 10. 2022. године, која није добијена;
10. Радна група доставила је Нацрт Програма електронским путем 4. 7. 2023. Секретаријату за друштвене дјелатности Општине Будва;
11. Предсједник Савјета за културу Општине Будва упутио је Нацрт Програма 4. 7. 2023. електронским путем члановима Савјета за културу;
12. Савјет за културу Општине Будва разматрао је Нацрт Програма на В сједници одржаној 6. 7. 2023. године и дао позитивно мишљење о овом документу;
13. Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва 10. 7, 2023. године утврдио је Програм јавне расправе Нацрта Програма за културу Општине Будва 2024–2028, бр. 08-082/23-576/1, а исти је 12. 7. 2023. објављен на вебсајту Општине Будва.¹⁹ У Програму јавне расправе, између осталог, наведено је да ће Програм бити заинтересованој јавности бити доступан у Секретаријату за друштвене дјелатности у периоду од 10. 7. од 24. 7. 2023. године, те да ће јавна расправа (централна) у Сали Скупштине Општине бити одржана 17. 7. 2023. године;
14. Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва 10. 7. 2023. године упутио је Нацрт Програм путем поште и електронским путем Министарству културе и медија Црне Горе, бр. 08-082/23-571/1;
15. јавна расправа о Нацрту Програма за културу Општине Будва 2024–2028. одржана је у периоду 10–24. 7. 2023, а на адресу Секретаријата за друштвене

¹⁵ [хттпс://будва.ме/артикле/јавни-позив-о-поступку-претходног-консултовања-у-вези-припреме-нацрта-програма-развоја](https://будва.ме/артикле/јавни-позив-о-поступку-претходног-консултовања-у-вези-припреме-нацрта-програма-развоја) (приступ: 19. 5. 2023).

¹⁶ [хттпс://будва.ме/артикле/извје%Ц5%A0тај-са-претходне-консултације-у-вези-са-припремом-нацрта-програма-развоја-културе](https://будва.ме/артикле/извје%Ц5%A0тај-са-претходне-консултације-у-вези-са-припремом-нацрта-програма-развоја-културе) (приступ: 19. 5. 2023).

¹⁷ [хттпс://будва.ме/артикле/захтјев-за-доставу-података-за-израду-програма-развоја-културе-за-2024-2028-године](https://будва.ме/артикле/захтјев-за-доставу-података-за-израду-програма-развоја-културе-за-2024-2028-године) (приступ: 19. 5. 2023).

¹⁸ Информација Секретаријата за локалну самоуправу Општине Будва.

¹⁹ [хттпс://будва.ме/артикле/програм-јавне-расправе-и-нацрт-програма-развоја-културе-оп%Ц5%A1тине-будва-2024-2028](https://будва.ме/артикле/програм-јавне-расправе-и-нацрт-програма-развоја-културе-оп%Ц5%A1тине-будва-2024-2028) (приступ: 12. 7. 2023).

- дјелатности пристигло је више примједби, приједлога и сугестија, које је Радна група потом размотрила и у највећем дијелу уважила;
16. централна јавна расправа о Програму за заинтересовану јавност, с представницима Секретаријата за друштвене дјелатности и дијелом чланова Радне групе, одржана је у Сали Скупштине Општине Будва 17. 7. 2023, с почетком у 11:00х, којој су присуствовале заинтересоване странке с територије општине Будва. Највећи дио саопштених примједби, приједлога и сугестија Радна група је уважила;
 17. Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва сачинио је 3. 8. 2023. Извјештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Програма развоја културе Општине Будва, бр. 08-082/23-576/7;
 18. Министарство културе и медија доставило је електронским путем Секретаријату за друштвене дјелатности одговор 4. 8. 2023. годне, а у вези раније упућеног Нацрта Програма који им је достављен на мишљење. Министарство је дало конкретне смјернице за унапрјеђење документа, које су у највећој мјери прихваћене;
 19. у циљу транспарентности рада на Нацрту Програма, дио чланова Радне групе гостовао је у медијима, представљајући интензитет и процес рада, а одређени медији и интернет портали такође су доносили информације о изради овог стратешког документа (нарочито, али не и искључиво у контексту информисања о иницијативи „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“);
 20. независно од процеса израде Нацрта Програма (други и трећи квартал 2023), локални актери културне сцене на територији општине Будва, као и организациони тим пројекта „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“, у оквиру својих редовних активности, организовали су низ различитих јавних културних догађаја, доприносећи тиме стратешком промишљању у култури, мапирању културне инфраструктуре, дефинисању жељених визије развоја културе, препознавању изазова с којима се локална културна сцена сусреће итд. Подаци саопштени на наведеним догађајима били су од користи и Радној групи приликом израде Нацрта Програма.

Коначно, потребно је рећи да ће се овим Програмом унаприједити постојећи механизми и инструменти културне политике с потребама актера у култури и саме публике, да понуди рјешења за уочене проблем и да:

- препозна и дефинише приоритетна стратешка усмјерења, као и кључне проблеме и правце рјешавања сваког од њих;
- дефинише основне дугорочне правце културног развоја општине, усклађене с другим релевантним друштвеним и политичким подручјима;
- одреди приоритетне јавне интересе у пољу културе;
- одреди инструменте остваривања тих интереса и препознаје актере у подручју културе и других подручја, који доприносе остваривању тих интереса;
- одреди начине праћења, евалуације и усклађивања стратешког дјеловања с актуалним потребама кључних актера.

АНАЛИЗА СТАЊА

3. ОСНОВНИ ПОДАЦИ О БУДВИ

3.1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Будва је једно од најстаријих насеља на источном Јадрану, старо намјање 2.500 година, док су на ширем простору забиљежени и старији и млађи остаци материјалне културе, што све свједочи о вишемиленијумски повољним географско-климатским, природним, па и друштвеним условима за континуирано присуство људског живота на овој територији.

Подручје будванске општине налази се у централном приморском дијелу Црне Горе, захватајући простор од Јаза до Буљарица. С административно-територијалног аспекта, општину Будва окружују општина Котор, Пријестоница Цетиње и општина Бар, као и Јадранско море.

Географски, протеже се у правцу сјеверозапад–југоисток и заузима површину од око 122 км². Према својим природним и културалним карактеристикама будвански крај посједује типична обиљежја медитеранског амбијента.

У погледу морфолошких карактеристика, на територији општине Будва разликују се три вертикалне зоне: обални појас до 100 мнв, приморску флишну зону од 100 до 500 мнв, ловћенску пречагу, обронке и површи Ловћена (тзв. „Планина“), од 500 до 1400 мнв.

Релјеф карактеришу стрме кречњачке падине и вертикални одсјеци избраздани процјепима, дубоким точилима и назубљеним гребенима између њих. Посматрајући морфолошке облике релјефа присутне су алувијалне равнице, мочваре, плаже и острва.

У будванском акваторијуму налази се острво Св. Никола (Шкољ) дужине око 2 км (највеће на Црногорском приморју), које је са обалом повезано подводнимк пјешчаним спрудом – Туњом. Свети Стефан је, по свој прилици, некадашње острво, касније спојено с копном уским спрудом. Такође, мања острава (шкољи) постоје дуж цијеле будванске ривијере, а већа су Кршић (Пржно), Голубињ (Свети Стефан), Перазића шкољ (Режевићи), Катич и Света Неђеља (Петровац на Мору), Мравињак (Буљарица)...

3.2. КЛИМА

Према Кепеновој класификацији климе подручје Будве карактерише умјерено топла кишна клима с врелим љетима и с израженим љетњим сушним периодом. Средња температура ваздуха на подручју Будве је 16.3°Ц. Најтоплији мјесец је јул са просјечном температуром ваздуха од 25.2°Ц, а најхладнији јануар, с просјечном температуром од 5.6°Ц. Просјечна максимална температура ваздуха је 20.8°Ц, а средња максимална температура ваздуха у најтоплијем мјесецу, у јулу, је 29.9°Ц. Апсолутно максимална температура ваздуха од 39°Ц измјерена је у августу 2013. године. Просјечна минимална температура ваздуха је 12.1°Ц, а средња минимална температура ваздуха у најхладнијем мјесецу, у јануару, је 5.1°Ц. Апсолутно минимална температура од -8.5°Ц измјерена је 14. 1. 1968. године. Просјечна количина падавина на подручју Будве је 1.330 мм. Најкишнији мјесец у години је новембар, са просјечном количином од 190 мм, а најмању

количину падавина има мјесец јул, просјечно 28 мм. Број дана са падавинама >0.1 мм је 124. Максимална висина снијежног покривача измјерена је у јануару 1954. и фебруару 1956. године -6 цм.

На основу обраде података о брзини и правцу вјетра за период 1981–2010. године, забиљежених у метеоролошкој станици у Будви, направљена је климатолошка ружа вјетрова. На овом простору доминантни су вјетрови бура, југо и местрал.

3.3. ЖИВОТНА СРЕДИНА

Животну средину на територији општине Будве карактерише медитерански биодиверзитет.

У односу на рељеф, климу, геолошке и педолошке карактеристике, покривач тла, хомогеност и препознатљивост, спада у предјела приморског региона, обухватајући регион који се простире од морске обале до планинског вијенца Орјен–Ловћен–Румија.

Одликује се значајним екосистемским, специјским и генетским диверзитетом на чији развој су имале утицај посебан еколошке, хидролошке, биогеографске, геолошке, климатске и друге карактеристике. На овој територији издвојени су сљедећи екосистеми: планински, шумски, степски, слатководни и морски,²⁰ као и сљедећа станишта: обална (приморска), пећине, кањони и карст,²¹ која се даље дијеле на низ станишних типова.

Територија општине Будва припада пејзажној јединици Обално подручје средњег и јужног Јадрана и планински масив Ловћена.²² План предјела идентификује предео чија процјена се базира на разматрању природне љепоте и очуваности биодиверзитета (флора, фауна, геолошка и физиографске карактеристике) и културне баштине (објекти са непосредном околином или подручја историјског, умјетничког, научног, археолошког, архитектонског, антрополошког, етничког или другог друштвеног значаја). План предјела даје смјернице за границу заштитног појаса и за заштитну „buffer“ зону. План предјела²³ на територији општине Будва препознаје сљедеће предјеле:

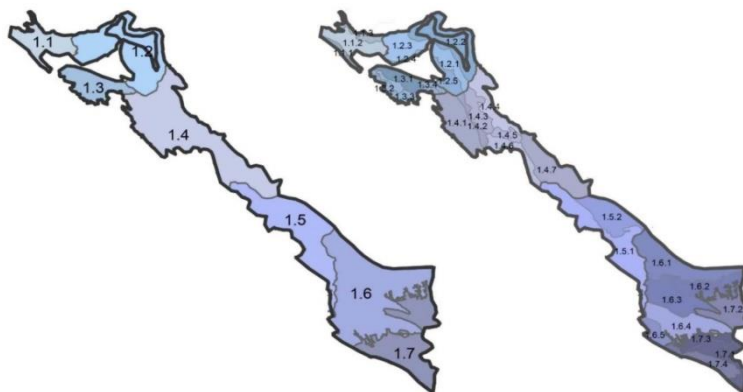
- изузетно вриједни природни и полуприродни предјели;
- изузетно вриједни предјели – културна баштина;
- изузетно вриједни културни пољопривредни предјели – агрикултурни предео;
- парк шуме (Рт Могрен, Милочерска шума са гребенима између плажа Милочер и Св. Стефан, Рт Црвена стијена – Маркова ледина, Хрид Кобила – Мало брдо, Пријеворац).

²⁰ Међу морским екосистемима, станиште ливада посејдоније (*Посеидониа океаница*), медитерански ендем, које мозаички прекривају највећи дио плитког дијела мора, као и *Цусостериа спиноса* су законом заштићене. Овај ендем Медитерана формира ливаде које су веома важне за формирање (микро) станишта бројних других животињских форми мора и које представљају важну карику у биогеохемијским циклусима. Ове морске ливаде чувају плићак од јаких струја, а плаже од ерозије.

²¹ Национална стратегија биодиверзитета са Акционим планом 2010–2015. године. Министарство уређења простора и заштите животне средине. Подгорица, 2010.

²² Мапирање и типологија предјела Црне Горе. Републички завод за урбанизам и пројектовање. Подгорица, 2015.

²³ Исто.

Слика 1: Подручја карактера предјела – регионални и локални ниво²⁴

Територија општине Будва припада Предјелима будванског подручја у односу на категоризацију на регионалном нивоу (1.4) и обухвата: 1.4.1 Брдовити предјели Доњег Грбља, 1.4.2 Равничарски предјели грбљаског подручја, 1.4.3 Брдовити терени Горњег Грбља, 1.4.4 Нижи планински предјели ловћенских приморских страна, 1.4.5 Брдовити предјели Маине, 1.4.6 Приобални предјели будванског подручја и 1.4.7 Брдовити предјели Паштровића.

На простору општине Будва на основу орографских и хидролошких карактеристика (нагиба и висинског зонирања према категоризацији облика рељефа) идентификовани су следећи типови предјела: равничарски предјели, нижи планински тип, брдски тип.

Будванско подручје карактеруше велики диверзитет врста флоре и фауне од којих већина није довољно проучена ни на регионалном нивоу ни на националном нивоу. Богатство флоре и фауне представља значајан дио богатства и разноврсности свеукупне природне баштине.

Укупна површина заштићених подручја на територији општине Будва износи 796,15 ха (7,96 км²), што је 6,52 % од укупне територије општине. С друге стране, на овом подручју не постоје заштићени спелеолошки, геолошки и палеонтолошки објекти, нити међународно заштићена природна добра.

Врста природног добра	Назив природног добра
Национални парк	Национални парк Ловћен
Категорија (врста): резерват природног предјела	Плажа Буљарица, Плажа Лучице, Плажа Петровац, Плажа Дробни пијесак, Плаже Светог Стефана и Милочера, Плажа Бечићи, Словенска плажа, Плажа Могрен, Плажа Јаз и Брдо Топлиш (Спас) ²⁵
Парк природе	Катич
Споменик природе	Стабло маслине (<i>Olea еуропаеа</i>) у селу Ивановићи
Заштићено подручје предложено за брисање	Словенска плажа

²⁴ Исто.

²⁵ Подручја која су 1968. године стављена под заштиту и за које није спроведен поступак ревизије.

Табела бр. 1: Заштићена поручја на територији општине Будва према категорији природног добра²⁶

Приједлози за заштиту подручја на територији општине Будва, дате у оквиру државних старетигија, су: камено брдо Зелениковац изнад села Куљача, подручје Јовановића точак с извором источно испод Тудоровића, Мрка стијена са селом Брда, Срзентића кулом, острво Св. Никола, Милочерски парк, урбане цијелина Св. Стефан, Лунго море, урбано зеленило, заједница дрвенасте мљечике и дрвеног пелина, тврдолисна жбунаста вегетација, предио псеудомакије и састојине ловора.²⁷ Ове приједлоге требало би реализовати у циљу пуне заштите наведених подручја.

Међународне организације за заштиту природе и заштићена станишта на територији општине Будва:

Ира (Important Plant Areas)	Спас (242 ха, група Ц - хабитати), Буљарица (156 ха, група Ц - хабитати), Острво Катић, Донкова и Веља сека (439 ха, група А – врсте и група Ц - хабитати), Ловћен (на територији општине Будва 635 ха, група А – врсте и група Ц – хабитати)
IBA (Important Bird Areas) ²⁸	Буљарица
EMERALD мрежа ²⁹	Буљарица (302 ха), Ловћен (на територији општине Будва 635 ха), Спас (352 ха), Острво Катич, Донкова и Веља сека (439 ха)

У Будви постоји арборетум (градски парк код Старог града) који, међутим, није регистрован на државном нивоу као такав. Основна функција арборетума је научно-образовна. Будвански арборетум се деценијама већ користи само као градски парк, иако има већи потенцијал од тога.

Природни простори око непокретних културних добара територије су које с непокретним културним добром и његовом непосредном околином чини амбијенталну цјелину и од значаја су за заштиту тог добра (заштићена околина).

Будванско залеђе у прошлости је било богато виноградима, а становници овог краја конзумирали су вино, претпоставља се, још од античких времена, о чему свједоче археолошки налази с мотивима винове лозе. Виногради испод данашњег манастира Подмаине, па све до будванских солила Лагоштица, били су познати под именом

²⁶ Просторни план посебне намјене за обално подручје Дрне Горе (“Сл.лист ЦГ”, 58/18). Извор: Агенција за заштиту животне средине Црне Горе.

²⁷ Мапирање и типологија предјела Црне Горе. Републички завод за урбанизам и пројектовање. Подгорица, 2015, стр. 121.

²⁸ На територији општине Будва не постоје ИВА подручја која испуњавају критеријуме БирдЛифе Интернационал-а. РППНОР наводи да на територији општине Будва постоји орнитолошки значајно подручје – Буљарица.

²⁹ (Прелиминарни) списак идентификованих EMERALD подручја утврдила је Влада Црне Горе у информацији о реализацији EMERALD пројекта у Црној Гори (2007), док је Стални Комитет Бернске конвенције усвојио на свом 32 састанку (2. децембра 2011.) усвојио (званичну) Листу кандидованих EMERALD сајтова – предложених ASCI сајтова (List of candidate EMERALD sites (proposed ASCIs) у оквиру које се на странама 27 и 28 налазе 32 EMERALD сајта Црне Горе.

„виногради владике Рада“,³⁰ пошто је Петар II Петровић Његош овдје боравио и писао своја дјела у будванским манастирима. Будвански виногради постојали су све до послје Другог свијетског рата. Одређени извори наводе да је будванско приморје је остало без винограда услед налета филоксере, док други истичу развој туризма и урбанизацију.³¹ Као сјећање на древне будванске винограде, остали су сачувани само топоними Розино и Вељи Виногради. Осим у Будви, виногради су се налазили, између осталог, и у Паштровићима, Грбљу итд. Од црних/црвених сорти винове лозе на територији општине Будва најраспрострањеније су кратошија, вранац и тзв. „американка“, затим лисица и стара сорта грожђа розе боје. Од бијелих сорти: мекуша, јапуцак, бијела разаклија и друго. За кратошију се претпоставља да је, захваљујући емиграцији с будванског подручја ка свијету, стигла до Италије и тамо се одомаћила као сорта примитиво, односно Сјеверне Америке (сорта зинфандел).

Поред виноградарства, маслинарство представљају вишевијековну традиционалну привредну дјелатност на данашњој територији општине Будва. Постоје вишестолетна стабла маслине на будванском подручју, а међу најстарије се убраја Веља маслина у селу Ивановићи (Маине), датирана на око 2.000 година. Маслињаци су проглашени за добро од опшег интереса и уживају посебну заштиту. Ови изузетно вриједни предјели, нажалост, посебно су на удару стамбене и туристичке градње, с обзиром на то да се у Будви и залеђу посљедњих деценија у изузетно великој мјери врши процес урбанизације.³²

Рурално будванско залеђе посљедњих је година директно нападнуто како урбанизацијом, тако и нелегалног градњом, те све више поприма особине урбаног простора. Амбијентална градња, као смјерница за обликовање објеката будванских села, не може добити свој пуни смисао без нетакнутог природног окружења. Подручја са природним посебностима која су директно наслоњена на традиционална села саставни су дио њиховог идентитета. Потребно је да се контакт зоне традиционалних села (нпр. камено брдо Зелениковац изнад села Куљаче, кречњачки гробен Мрка стијена на чијој горњој флишној зони леже село Брда, Срзентића кула, поткуњице и црква Св. Срђа) заштите од нелегалне градње и да се његују као засебни предиони елементи – биотипови. Међународни комитет за споменике и мјеста у заједници са Међународном федерацијом пејзажних архитеката донио је тзв. Флорентинску повељу о историјским хортикултурно-архитектонским композицијама које треба чувати, штитити и унапрјеђивати као битне елементе регионалног идентитета и као мјеста од посебног туристичког интересовања. Кроз развој винограда, маслињака и агротуризма традиционалне баште (цардини и поткуњице) могу се мапирати кроз доношење планске документације и сачувати у аутентичној форми.

³⁰ Како пише Младен Црногорчевић, у питању су Царине при некадашњој Бабилонији.

³¹ Према подацима из 1958. године Марко Улићевић у раду „Прилог рејонизацији виноградарства у Црној Гори“ наводи да су будвански виногради заузимали 41 ха, а шест година касније (1964) остало је само 28 ха (166.000 чокота), за 32% мање.

³² Према одредби члана 15 Закону о маслинарству и маслиновом уљу (Сл. лист ЦГ”, бр. 45/2014 и 39/2016), „сјечење и пресађивање маслина старијих од 100 година је законом забрањено“.

3.4. МРЕЖА НАСЕЉА И САОБРАЋАЈ

Према Одлуци о насељима и границама насеља на територији Општине Будва,³³ насеља на територији Општине Будва и границе подручја тих насеља одређена су на следећи начин:

- насеља на територији Будва су: град Будва: Бабин До, Бијели До, Будва Центар, Будва Поље, Дубовица, Голубовина, Госпоштина, Комошевина, Лази, Лугови, Маине, Подкошљун, Розино, Стари град и Вељи Виногради;
- насеља у оквиру урбаног подручја Петровца на Мору: Брежине, Медински Крш, Мириште, Нерин, Петровац Центар и Ступови;
- насеља у ванградском подручју: Андравићи, Бечићи, Близикуче, Борети, Брајићи, Брда, Буљарица, Чами До, Челобрдо, Чучуци, Дробнићи, Дапковићи, Дивановићи, Доњи Побори, Дулетићи, Ђенаши-Чесминово, Ђуровићи, Голубовићи, Горњи Побори, Грабовица, Ивановићи, Јаз, Калуђерац, Крстац, Куљаче, Доњи Катун, Горњи Катун, Каменово, Кањоши, Кошљун, Крапина, Лапчићи, Мажићи, Марковићи, Новосеље, Перазића До, Подбабац, Подластва (Пољице), Подличак, Подострог, Пријевор, Пржно, Пријеворац, Рафаиловићи, Ријека Режевићи, Рустово, Сеоце, Свети Стефан, Свињишта, Станишићи, Трап, Тудоровићи, Војници, Врба, Вријесно, Завала и Жуковица-Медиговићи.

На територији општине Будва четири насеља су градска тј. имају статус урбаних насеља: Будва, Бечићи, Свети Стефан и Петровац на Мору, која уједно биљеже и највећи пораст становништва.

Због морфолошких специфичности и ограничених услова за изградњу и привлачностиза насељавање, дошло је до формирања малих насеља уз околна урбана насеља. Тако су сва насеља више или мање проширила своје подручје чинећи просторно-функционалну целину, с осјетно већим бројем становника.

Зоне које су најпогодније за развој туризма уједно су и зоне највеће насељености и најбржег популационог раста. Изражен је процес литорализације, а концентрација становништва је последица давно формираних урбаних насеља која су током историје увијек представљала полове развоја. На том подручју је и већа концентрација инфраструктуре, туристичке изградње и висок степен урбанизације.

У општини Будва има укупно 24 мјесних заједница, које имају, по новим општинским прописима, 80 насељених мјеста. Значајнија и већа насеља, која припадају општини Будва су: Стари град, Марковићи, Горњи Побори, Брајићи, Бечићи, Режевићи, Буљарица, Свињишта, Подострог, Петровац на Мору, Јаз, Бабин До, Доњи Побори, Бијели До, Пријевор и Сеоца.³⁴

У развоју мреже центара у приморском региону значајну улогу има развој мреже саобраћајница и туристичке функције. Регион карактерише нешто већа густина насељености, гушћа мрежа центара, висок степен деаграризације и урбанизације и уситњена насеља у залеђу.

³³ “Сл. лист ЦГ – општински прописи”, бр. 50/2019. У процедури је израда Одлуке о измјени и допуни Одлуке о насељима и границама насеља на територији Општине Будва.

³⁴ Информација Секретаријата за локалну самоуправу Општине Будва.

3.5. ДЕМОГРАФИЈА

Анализом основних демографских карактеристика добијају се показатељи бројних промјена у одређеном временском периоду добијају се показатељи бројних промјена које се дешавају у становништву, а значајне су за реално стратешко планирање, изградњу бројних садржаја и комуналне и техничке инфраструктуре.

Главна ограничења за квалитетну демографску анализу и оцјену стања су у недостатку актуелне информатике која се очекивала од Пописа Црне Горе 2021. године. Умјесто тога, анализе и оцјене засноване су на комплетним али застарјелим подацима Пописа из 2011, на парцијалним новијим подацима који се прате на годишњем и мјесечном нивоу процијенама и теренским истраживањима.

Демографска кретања на територије будванске општине врло су специфична, условљена примарно географским, економским и миграционим кретањима.

Заједнице које стољећима настањују територију данашње будванске општине су: Будвани, Грбљани, Побори, Брајићи, Маини и Паштровићи.

Бројно стање становника се, према званичним пописима, кретао на сљедећи начин:

Година	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.	2011.
Општина Будва	3.822	4.364	4.834	6.106	8.632	11.717	15.909	19.218
Црна Гора	377.718	419.873	471.894	529.604	584.310	615.035	620.145	620.029
Просјек (%)	1	1	1	1,2	1,5	1,9	2,6	3,10

Табела 2: Кретање становништва Будве и Црне Горе према пописима³⁵

Када је ријеч о расту броја становника, током XX вијека, кретања становништва на територији општине Будва била су без већих осцилација све до почетка 1970-их година, када су забиљежени почеци већег привредног развоја који подразумијева и масовнија миграциона кретања.

У периоду између два пописа 1971. и 1981. број становника се знатно повећао уз даљи раст природног прираштаја и миграционих кретања становништва из мање развијених подручја према граду Будви.

Пораст броја становника и домаћинства у општини Будва нарочито је остварен у периоду између 1991–2011. године, чак за 40%, (1,6 пута више) док се број домаћинства готово удвостручио (1,8 више) са 3.777 на 6.982.³⁶

Према подацима Монстата, број становника општине Будва 2022. године износио је 22.984, што показује сталан пораст, као и већи проценат раста броја становника него на државном нивоу (у 2022. забиљежен је пад становника на државном нивоу). Незнатан

³⁵ Информација МОНСТАТ-а.

³⁶ На територији општине Будва, према попису из 1991, евидентирано је 3.777 домаћинства, при чему је просијечна величина домаћинства износила 3,05 члана. Пописом из 2003. број домаћинства повећао се на 5.218 домаћинства, при чему је број чланова остао исти.

раст индекса у 2022.у односу на 2011. указује на повећан интензитет миграција према овом региону.

Год.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Будва	20.154	20.575	20.982	21.553	22.061	22.387	22.660	22.984
Црна Гора	622.159	622.303	622.373	622.227	622.028	621.306	619.211	617.213

Табела 3: Процијењени број становника Будве и Црне Горе
средином године током 2015–2022.³⁷

Сходно процјенама институција са локалног нивоа, број становника у Будви више је него дупло већи од званичних демографских података.

Према актуелним подацима Директората за управне послове, држављанство и странце Министарства унутрашњих послова Црне Горе, укупан број црногорских држављана који имају пријављено пребивалиште на територији општине Будва је 24.502, док је укупан број странаца с одобреним сталним и привременим боравком на територији ове општине 18.856. Укупан број држављана Русије, Украјине и Турске, који на територији општине Будва имају пријављен боравак гласи: 8.318 лица чине Руси, 2.939 Турци, док 899 чине Украјинци.³⁸

На основу анализе здравствених картона које посједује Јавна здравствена установа Дом здравља Будва, према издатим здравственим картонима, на територији будванске општине има 45.000 становника.³⁹ Овај број становника је вјероватно већи, уколико се узме у обзир да на територији општине постоје бројна лица која немају здравствени картон, те нијесу евидентирани као осигураници.

За многе земље и градове имиграција представља моћан механизам развоја становништва, а такође је предуслов мултикултуралности. Током историјског развоја Будве, на њеној територији забиљежено је присуство различитих вјерских, етничких и националних заједница.

Подаци посљедњег Пописа (2011) говоре да је национална структура на територији општине Будве разнолика: Црногорци (48,19%), Срби (37,71%), Руси (1,09%), Хрвати (0,87%), Египћани (0,75), Муслимани (0,59%), а остале националне мањине су респективно имале учешће испод 0,5%. Око 6% испитаника није жељело да се изјасни.

Подаци Пописа из 2011. године казују да на територији општине Будва живи највише православаца (88,12%), муслимана (3,4%), римокатолика (2,25%), атеиста (1,78%), док дио испитаника није желио да се изјасни (3,03%).

Када је ријеч о индикаторима демографске старости, према резултатима Пописа из 2011. године, становништво општине Будва припада средовјечном становништву, на прагу демографске старости са 24,5% младог (до 20 година) и 15,4% старог становништва (преко 60 година). Становништво Општине Будва, са просјечном старошћу од 36,5 година, налази се у стадијуму демографске старости.

³⁷ Информација МОНСТАТ-а.

³⁸ Подаци добијени од Директората за управне послове, држављанство и странце Министарства унутрашњих послова Црне Горе путем дописа 11. 5. 2023. и путем е-маила 22. 6. 2023. године, а за потребе израде Стратешког плана развоја општине Будва за период 2023–2027 године.

³⁹ Информација Јавне здравствене установе Дом здравља Будва добијени путем дописа 2. 3. 2023. године.

Сходно резултатима Пописа из 2011. стопа природног прираштаја у Будви износи 5,8%, стопа природног прираштаја у 2021. износи 4,2 %, док је у 2022. години је забиљежен благи раст и иста износи 6,2%.

Година	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Живорођени	370	364	380	355	371	336
Умрли	172	170	153	171	276	194
Природни прираштај	198	194	227	184	95	142
Стопа природног прираштаја	9,4	9,0	10,3	8,2	4,2	6,2

Табела 4: Стопа природног прираштаја у периоду 2017–2022. године⁴⁰

Узроци пада стопе природног прираштаја у 2021. години су мања стопа наталитета, већа стопа морталитета и унутрашње миграције становништва.

	Стопа природног прираштаја	Стопа наталитета	Стопа морталитета
Будва	6,2	14,6	8,4
Црна Гора	-0,1	11,4	11,5

Табела 5: Показатељ виталне статистике 2022. године⁴¹

Образовна структура становништва се посматра са аспекта писмености и школске спреме. Према резултатима пописа 2011. године у Будви је било 0,5% неписменог становништва старијег од 10 година, а што је далеко испод државног просјека. У односу на 2003. годину, неписменост становништва Општине је смањена са 1 % на испод 1%, што сврстава општину Будва, заједно са општинама Херцег Нови, Котор, Тиват, Никшић, Цетиње, у општине са најмањом стопом неписмености у Црној Гори.

	Укупно становништво старости 10 и више година	Неписмени	Стопа неписмених
Црна Гора	542.649	8.149	1,5%
Будва	16.755	92	0,5%

Табела 6: Становништво старо 10 и више година према писмености у Будви (Попис 2011)⁴²

Највеће учешће у становништву Будве старијем од 15 година има категорија са средњим образовањем са 57,6%, затим категорија становништва са завршеном основном школом 12,6%, па категорија са високим образовањем 16,2%. Више образовање посједовало је 8,8% становништва, незавршену основну школу 3,3%, а без школе је било 0,9% становништва.

За општину Будва карактеристична су миграциона кретања у периодима који су забиљежени путем пописа. Наиме, 1971–1981. Будва имала позитиван миграциони салдо од 2.935 становника. У наредном посматраном периоду 1981–2003. тај салдо износио је 5.726 становника, да би у задњем посматраном периоду 2003–2017. он био нешто нижи (3.048 становника). Дакле, од 1970-их година прошлог вијека до 2017. у општину Будва је досељавањем дошло 11.709 становника. Уколико се настави овакав тренд досељавања

⁴⁰ Информација МОНСТАТ-а.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

проблем пренасељености, посебно градских и подручја на обали, све ће се више заоштравати и представљати велики притисак на техничке инфраструктурне системе, оптерећење друштвених сервиса и здравствених установа, али и система културних установа.

Општина Будва	1971–1981.	1981–2003.	2003–2017.
Укупно кретање	3.798	7.514	5.073
Природни прираштај	863	1.788	2.025
Миграциони биланс	2.935	5.726	3.048
Годишња стопа миграционог биланса (%)	4,6	2,1	1,2

Табела 7: Миграциони биланс општине Будва у периоду 1971–2017. година⁴³

Уколико се узме у обзир шестогодишњи период (2016–2022), миграциони салдо је позитиван. Највише досељених и одсељених забиљежено је у 2018, када је миграциони салдо износио 408.

На другој страни, у сеоским насељима око града Будве, посебно оним у залеђу (Грбаљ, Побори, Брајићи, Маини, Паштровићи), дошло је до депопулације. О томе говори податак Монстата да је 2011. у општини Будва било пет села без становника, до 25 становника имало је 23 села, односно 56,1% свих села општине, а до 50 становника имало је 5 села. Поређења ради, 1948. није било будванског села без становника, до 25 становника имала су два села, а до 50 становника забиљежено је у седам села. Дошло је до популационог уситњавања села захваљујући процесу емиграције који је текао или према градским насељима, насељима ближе обали или ван граница општине, па и државе.

Депопулација као кључни демографски процес директно утиче на нематеријалну културну баштину, јер са смањењем броја становника на руралним подручјима, а прије свега у брдско-планинском залеђу општине Будва, смањује и број њених носилаца и чувара. Међутим, имајући у виду најновије трендове руралног развоја и туризма у сеоским подручјима, током посљедњих година примјетан је благи пораст броја становника у залеђу. У недостатку релевантних статистичких података, као резултат истраживања, тешко је дати прецизне податке да ли је ријеч о сталним или повременим становницима.

Главни демографски проблеми и изазови на територији општине Будва су:

- велики „притисак“ досељеног становништва, посебно на градска и приобална насеља и на непосредно залеђе, што је условило пренасељеност, високу густину становништва и изграђености;
- становништво је средовјечно, просјечна старост становништва 36,5;
- депопулација – поред значајног прилива становништва имиграцијом, веома су изражени емиграција млађе популације и пад природног прираштаја сталног становништва, нарочито у руралном подручју;

⁴³ Анализа стања организације, уређења и коришћења простора рађена за потребе израде Нацрта ПУП-а, 2021.

Стога је потребно радити на унапријеђењу виталних карактеристика популације кроз креирање бољих услова живота, нарочито у руралном подручју, стимулисање досељавања младих, увећање и диверзификацију привреде, отварање нових радних мјеста, разне субвенције и стимулансе, изградњу објеката друштвеног стандарда (образовне, културне, здравствене...), побољшање и изградњу приступних путева у залеђу, унапредјење комуналне инфраструктуре итд. С друге стране, потребно је покренути програме којима ће се предуприједити евентуална појава социјалне искључености и сиромашних старих лица.

3.6. КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И УРБАНА ГЕНЕЗА

О времену и начину настанка Будве приповиједа легенда о доласку сидонског принца Кадма и његове супруге Хармоније на источну јадранску обалу, до Будве, гдје затичу племе Енхелејаца. Према предању, овдје се настањују и постајући митски оснивачи Будве. Истраживачи доводе у везу Енхелејце са Илирима, за које је потврђено да су живјели на широј територији Балкана. Енхелејце на простору Будве спомињу античке земљописне карте, конкретно, Псеудо Скилаксовог *Периплуса* (середина IV вијека п. н. е). У периоду митског настанка Будве не може се говорити о њеном урбаном простору, због непостојања материјалних доказа који поткрепљују ову легенду.

Рана илирска насеља углавном су биле градине, подизане на неприступачним мјестима, односно, на природним узвишењима. Претпоставља се да су бројне гробне конструкције – тумули, које постоје како у будванском залеђу, тако и на знатно широј територији, заправо илирске провенијенције. Такође, на овом подручју (између Петровца на Мору и Спича) откивена је прије више од једног вијека једна остава бронзанодопских сјекира јадранско-далматинског типа, познатих на ширем балканском подручју. Богатство археолошке грађе из бронзанодобног периода свједочи о живим везама праисторијских култура овог дијела Јадранске обале с Егејом. Сматра се да у периоду старијег гвозденог доба долази до настанка, а потом и диференцијације Илира као засебног супстрата. Нажалост, археолошка истраживања праисторијских културних слојева Будве нијесу спроведена, док су антички и млађи ископавању археолошки тек од друге половине XX вијека, неријетко без у цјелости публикованих налаза. О животу, обичајима, култури и космогонији Илира на простору Јадрана се веома мало зна.

Антички писани извори и богатство археолошког материјала указују на то да је Будва једно од најстаријих урбаних насеља на источном Јадрану, древно најмање 2.500 година. Најранији писани помен Будве доноси Софокле у V вијеку п. н. е., помињући је као град Илирије. Назив града Будве, кроз вјекове, забиљежен је у неколико верзија: *Buthoe*, *Budua*, *Butua*, *Butoba*, *Budova*, *civitas antiqua*, односно Стари град, итд.

Предања о локалитету првобитне Будве проналазимо у *Љетопису Будве* из средине XVII вијека, аутора хроничара града дон Крста Ивановића (1620–1689). Позивајући се на Марва Орбинија, Ивановић убицира првобитано насеље *Бутаму* на обронцима брда Спас. Међутим, овај локалитет није довољно истражен, те се не може са сигурношћу тврдили о тачности наведених података.

На основу археолошких доказа којима се данас располаже, некадашње острво, а касније полуострво, на мјесту Старог града Будве сматра се најстаријим познатим насељем на простору данашњег града Будве, древним најмање два и по миленијума. О томе свједоче

остаци пилона, тј. античке градске капије (урађене киклопском техником), као и материјална култура откривена у граду и илирско-хеленистичкој, односно каснијој римској некрополи, откривени током XX вијека. Но, и поред ових открића, сложено је и тешко утврдити прецизнију урбану стратиграфију Старог града. За хеленистички Будву сматра се да је била мањег опсега од данашњег града. Централно мјесто је несумњиво било мање утврђење на стијени – могућој акрополи, данашњој Цитадели.

У посљедњим вјековима старе ере Будва постаје емпоријум, мјесто сусрета и, како се претпоставља, трговинских размјена између Илира и Хелена који су пловили према сјеверним зонама Јадрана. Будва је доживјела развој урбаног начина живота и међукултурних прожимања, посебно током хеленизма, у другој половини III и првој половини II вијека п. н. е.

Доласком Римљана на источну јадранску обалу Будва постаје дио Римског царства, у чијем ће саставу бити све до његовог пада. Сматра се да је економска моћ Будве, у статусу *oppidum civium romanorum* била висока, што свједочи и археолошким методама откривена материјална култура. Почетком I вијека нове ере долази до великог економског преображаја и стварања латифундијских посједа. Почиње експлоатација камена и производња соли. На локацијама данашњих манастира у руралном залеђу Будву, према предањима, налазили су се грчки и римски пагански храмови и гробови.

Будва је убицирана као путна станица на траси римских путева (*Tabula Peutingeriana*) из IV вијека. Материјални остаци римског насеља пронађени су на некрополи, а унутар бедема остаци јавних грађевина (капители, архитравне греде, дио стилобата). Откривене су и римске терме и плочник из тога доба, претпоставља се и локација античког храма, а препознаје се ортогонална шема уличне мреже (*cardo, decumanus*). Обухват римске Будве није тачно утврђен, али је свакако био већи од хеленистичког насеља. Сматра се да је на источној и јужној страни била ограничена морем, а према западу покривала данашњу површину. Остаци монументалних јавних грађевина говоре да је Будва свакако била центар окупљања, те се може са сигурношћу сматрати да је имала и развијену културну сцену. Локација храма античке Будве још увијек није откривена.

Крајем III вијека н. е. формирана је провинција Римског царства – Превалис, на чијој периферији се налазила Будва. У периоду касне антике опада снага римске државе, касније се Царство и дијели на Источно и Западно (395. године), а сама граница, како се сматра, пролази преко Балканског полуострва недалеко од Боке Которске. Смањује се и моћ власти градова, а то је и вријеме формирања неколико вила рустика у залеђу. Латифундијска богата имања са централним вилама пронађена су у данашњем Петровцу на Мору (Мириште) и у Буљарици (Ступови, Голубовићи).

Током историје катастрофални земљотреси су Будву изнова рушили, а први евидентиран је 518. године. У периоду касне антике Будва живи као развијено градско насеље. О томе свједочи и ранохришћанска базилика, тробродна грађевина из V–VI вијека. Полукружна сједишта атриума базилике (субселије) доказују да је Будва тада

била епископско/бискупско средиште, а да је базилика била њен центар. Будва се ван зидина ослањала на латифундијска имања из времена Рима и касне антике. Пропашћу римске империје, латифундијска имања постају црквени агери. На њима се граде

сакрални објекти, а касније и манастири и манастирске цјелине. Остаци ранохришћанских базилика лоцирани су и на простору Ластве (Грбаљ).

И током средњег вијека град се задржава унутар зидина данашњег Старог града, док се села развијају у залеђу. Главни трговачки пут који је водио према Скадру био је окружен пољопривредним површинама покривеним углавном виноградима и воћњацима, у првом реду маслињацима. Не посједујемо поуздане податке о изгледу града током времена времена сеобе народа, раног и развијеног средњег вијека, када је Будва трпјела дуге и честе циклусе промјене власти, између осталог, бивајући у саставу Византије и Дукљанске државе. У периоду христјанизације Словена, која се одвијала све до краја IX вијека, у Будви је 840. године саграђена црква Санта Марија ин Пунта (на рту), бенедиктински самостан. Када је Дукља 1195. године постала дио Рашке под Немањићима, истиче се значај приморских градова које добијају посебне посвластике, као мјеста од посебног интереса за државу, а посебно током XIII вијека, када у градски патрицијат, почињу системски да улазе и лица словенске придошлице.

Из периода власти Немањића, Балшића и Црнојевића (од краја XII до средине XV вијека) над градом је доминирао кастел. До данас је остало сачувано неколико објекта на западној страни Кастела Свете Марије (Цитадела). Земљотрес 1979. открио је снажну кулу квадратне основе са четири етаже у језгру кастела, када је дио (касније изграђених) млетачких зидина пао у море. Кула је страдала вјероватно током земљотреса 1667. године. Кула кастела као тачка одбране, дио шетнице и врата са остацима машикуле, као и остаци сакралне грађевине Санта Марија ин Цастелло, дијелови приземља неколико стамбених објеката у граду ван кастела а унутар данашњих зидина, црква Sv. Sabe Abasa (Саве Освећеног) с фрескама датираним у XII вијеку, црква Санта Марија ин Пунта значајни су остаци Будве из наведеног периода. Важно је напоменути да је још од средњег вијека заштитницом града сматрана Госпа – Богородица, којој је посвећено више цркава и иконографских представа, нарочито икона. У то доба на простору Будве постојала је коегзистенција православне и католичке цркве. Основни распоред комуникација, блокова и димензије кућа су остали непомјењени у односу на претходни период. Данашња слика града је слична средњовјековној и нововјековној. У формирању града значајно мјесто заузима Будвански статут који се везује за вријеме настанка Законика цара Душана из 1350. године. Ван града доминира средњовјековни копнени пут који се повезује на познати пут – *via Zenta*. У овом периоду, према предању, настају цркве каснијих манастирских комплекса Градиште (1116), Режевићи (1223), Прасквица (1307, 1413), Подластва (1350). У овом периоду се први пут помиње и Ластва (данас Петровац на Мору) у повељи краља Милутина с почетка XIV вијека.

Тек успостављањем млетачке управе 1442. године можемо поузданије говорити о урбанизму, организацији града, типу градње, материјалима, комуналним правилима

итд. Страхујући од надлазећег Османског царства, Паштровићи добровољно потпадају под млетачку управу 1423, а након двије деценије и Ластва са својом комуном. У вријеме млетачке власти, тачније 1499. године успостављена је форма града која је очувана до данас, а то су фортификациони бедеми који су заокружили заринуто полуострво у море са доминантним Кастелом Свете Марије, Цитаделом. Овај тип бедема је конципиран за одбрану од ватреног оружја. Почетак формирања пристаништа (Пизане) наслућује се у XV вијеку да би данашњу форму пристаниште добило половином XIX вијека у вријеме аустроугарске управе. Главни трговачки путеви у млетачком периоду су ишли морем. У XVI вијеку, према предању, Млечани уз сагласност локалне Банкаде подижу Лазарет у Кастел Ластви, (Петровац на Мору) а изнад њега на неприступачној стијени Кастело, за који постоји индиција да је и нешто раније подигнут.

Град је потпуно разорен 1667. године услед снажног земљотреса. Млетачка управа је одмах санирала град, обновила фортификације и Кастел Свете Марије. Већ развијено занатство је брзо изградило нове куће од дрвета, локалног материјала. Међутим, то доводи до нових страдања града у пожарима. Профана архитектура сазидана од камена тек почиње у XVII и XVIII вијеку. Куће су приземне или једноспратне. Богатије куће су зидане каменом тесаником, оквири прозора и врата од увезеног корчуланског камена и барокне профилације. Млетачка Будва је била станица занатства и трговине, управно средиште малог значаја, са релативно незнатним војним гарнизомом.

У наредним вјековима Будва потпада под неколико страних управа. Од 1797. до 1806. године Будва се налази под окупацијом Аустрије, затим од 1806. до 1807. њоме влада руско-црногорска управа, да би се између 1807. и 1813. године нашла под француском управом, а онда, поново, под аустријском, односно аустроугарском (од 1867), под којом остаје све до 1918. године, када улази у састав прве државе Јужних Словена.

Прво познато снимање плана града Будве забиљежено је 1838. године, када је аустроугарска управа извршила катастарско премјеравање својих територија. У то вријеме формира се пристаниште са сјеверне стране, гради лукобран и прилазни гат, па касније други гат Шкољера и продубљује лука. Испред градских зидина са сјеверне стране гради се болница, која ће током XX вијека служити као школа. Из тог плана ишчитава се сасвим друга урбана структура града од данашње. У ондашњој Будви има много мање тргова и слободних простора, а много више башти или поткутњица. Док се центар града испод Цитаделе у окружју цркава држи у репрезентативној форми са тргом, пијацом и главним градским окупљањем, дотле се унутрашњи сплет кривудавих улица често мијења зависно од имовинског стања становника и њихове флукуације.

Модеран технолошки и урбанистички развој одвија се током аустријске/аустроугарске владавине, све до Првог свјетског рата, резултирајући надоградњом спратова на начин што су често и на средњовјековним приземним објектима дограђивали по два и три спрата. У унутрашњем распореду куће добијале су грађанске стилске салоне, кухиње са зиданим шпоретима на дрва и спаваће собе за укућане. Тек понека кућа је имала тоалет без купатила са канализационим цијевима издубљеним у камену до септичке јаме, која се налазила испод плочника. Уз Цитаделу је сазидана касарна.

Између два свјетска рата појавом туризма почиње радикална промјена средњовјековне урбане матрице рушењем и уношењем великих физичких структура и у хоризонталном и вертикалном габариту, па долази до битне промјене силуете града. 1937. у Будви је отворена четворогодишња основна школа. Године 1938. отворен је хотел „Авала“ на Бријегу од Будве, приликом његове изградње откривено је мноштво античких илирско-хеленистичких и римских гробова, том приликом поприлично опљачканих.

Током Другог свјетског рата град је био под окупацијом италијанских фашиста, а потом и њемачких нациста, а ослобођена је 22. новембра 1944. године. Петровац на Мору је ослобођен 23. новембра исте године, јер се окупатор повлачио према Бару.

Стари град Будва проглашен је за споменик културе 1952. године, успоставља се режим заштите и заводи се извјесна контрола над промјенама у граду од Републичког завода за заштиту споменика културе Црне Горе са Цетиња.

Катастрофални земљотрес од 15. априла 1979. године разрушио је око 70% града. Урађена је комплетно нова планска документација са снимањем постојећег рушевног стања, пет стилско хронолошких и других студија и анализа, Урбанистички пројекат града, комплетни пројекти инфраструктуре, спољњег уређења града и контакт зоне и појединачни пројекти сваке конструктивне цјелине, те појединачни пројекти свих објеката у конструктивној цјелини. Обнова Старог града рађена је од 1982–1987. године. Конструктивна санација и изградња објекта до фазе „грубих радова“ рађена је у организацији и под контролом државе и друштвене грађевинске оперативе, а занатске радове изводили су сами власници објеката. Након катастрофалног земљотреса из 1979. године у општини Будва изграђена су прва велика стамбена насеља. Савремена насеља изграђена првих година почетком осамдесетих година XX вијека, добила су називе Словенска плажа и Под Магистралом, Госпоштина, Дубовица, Поткошљун, Бијели До...

Сеоска насеља залеђа не разликују се битно од сеоске архитектуре Боке, дубровачког подручја или осталим областима Јадрана. Села припадају разбијеном типу са дјеловима груписаног насеља, издуженог облика који прати линију изохипсе. Народна архитектура има изузетне етнолошко-руристичке вриједности. Куће су зидане у камену, покривене пријепом типа каналице (ћерамида). Већина старих кућа су типа приземљуша, док се касније, временом, развио спратни тип куће. У селима Паштровића формира се тип изградње познат као „паштровска кућа“ – троетажни стамбени објекат прекривен једноводним кровом. Готово свако село имало је цркву – типски једнобродни сакрални објекат од камена, приморског типа. Богатство руралног залеђа Будве поред камених кућа чине и гумна, млинови, камени мостови,⁴⁴ сеоске цркве.

3.7. КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ

У изради стратешких докумената развоја градова важно мјесто припада идентификацији и редефинисању темељних наратива, материјалних обиљежја и нематеријалних пракси везаних за културни идентитет. Сваки град има доминантан, као и више других идентитета, укоријењених у комплексност и сложености урбаног живота, колективном сјећању, материјалном и нематеријалном наслеђу. Кевин Линч дефинише идентитет као степен до којег неко може да препозна или да се сјети мјеста као особног у односу на

⁴⁴ Камени мост на Грђевици (Маинска ријека) код манастира Подмаине по предању је саградио владика Данило између 1696 и 1700. године.

друга мјеста – мјесто које посједује јасан или бар посебан карактер.⁴⁵ Динамичан историјски развој Будве условио је и разноликост историјских и савремених идентитета. Бранислав Стојковић дефинише културни идентитет као самосвијест једног града/појединца и група у њему/који историјски настаје и развија се у зависности од критеријума које тај град успоставља са другим градовима.⁴⁶ За изградњу и очување идентитета неопходно је више чинилаца, у првом реду, организована брига о: заштити културног наслеђа, мјесту умјетника у граду, културној анимацији и духовном животу, културној дифузији, културном и духовном значењу.⁴⁷

Будва се, као град који у изворима фигурира као периферија великих политичко-историјских цјелина, археолошким открићима крајем тридесетих година XX вијека враћа својим античким почецима. Обим и значај античког наслеђа додатно је утврђено након земљотреса 1979, који је девастирајући град истовремено омогућио откривање бројних остатака материјалне културе из илирске, хеленистичке, римске, византијске и каснијих провенијенција. Коначно, историјски аспект будванског идентитета добио је и формално-институционално свој израз оснивањем Музеја града Будве (2003). За античку димензију будванског историјског идентитета везује се и наратив о оснивачком миту града: Кадмо и Хармонија и њихов долазак међу Енхелејце. Статус слободног средњовјековог града који је будванска комуна имала, такође, једна је од њених идентитетских окосница – која свој материјални израз налази у средњовјековном Статуту, правном споменику и свједочанству о политичко-културној зрелости града. Пет комуна у залеђу (Паштровићи, Маини, Побори, Брајићи, Грбаль) и њихово гравитирање на урбаном језгру Будве је и данас жива прича, увезана с настанком савремене Будве, чију демографску слику чине управо потомци оних који су вјековима насељавали њено окружење. Коначно, наративи дефинисани током посљедњих деценија о Будви као „метрополи туризма“, „краљици Медитерана“, затим историјски фалсификат – прича о Марку и Јелени који су се претворили у двије рибе након скока у море с Цитаделе и слично – израз су покушаја новог брендирања идентитета Будве и њеног свођења на туристичку дестинацију, негирајући локалну историју, наслеђе и особености мјеста. Наративи утемељени на историјског димензији, као и они новокреирани, иако међусобно супротстављени, данас егзистирају паралелно, стварајући различите идентитетске „слике“ о Будви у широј јавности.

Сликовит примјер трагања за идентитетом дат је у књизи *Како је Будва сањала Медитеран: истраживање живота града на основу његовог јеловника* (1996) Божене и Мата Јелушића, у којој се Будва „ставља у свој природни, медитерански контекст, размишља се о разлозима њеног успореног раста и развоја, о стагнирању и заостајању, о отпорима модернизацији у вези са унутрашњим и спољашњим чиниоцима, посебно вишевијековном млетачком доминацијом“ (предговор Сретена Вујовића). Социолошко-историјским методом, аутори трагају за специфичностима будванског идентитета тражећи га у друштвеним обичајима и навикама, класним разликама, исхрани и свакодневици склапајући мозаик који упркос специфичностима неодољиво подсећа на мозаик идентитета других јадранских насеља.

У смислу дефинисања стратешких праваца дјеловања на пољу развоја културе, неопходно је, уз оцјену стања постојећих културних ресурса/потенцијала, а који обликују културни идентитет града, као и социо-економских, историјских и

⁴⁵ Радовановић, Уранела, *Приморски град у транзицији*, Будва, Београд, 2005, стр. 63.

⁴⁶ Стојковић, Бранислав, *Европски културни идентитет*, Просвета, Ниш, 1993, стр. 26.

⁴⁷ Вујовић, Сретен, *Град спектакл идентитета*, УДК, Београд, 1998, стр. 4–7.

културолошких тенденција у развоју, указати и на остале аспекте који би могли бити ослоњени на утемељеног и оснаженог идентитета Будве и усмјеравати будући урбанистички и друштвен развој града.

У теоријском смислу, Програм полази и од концепта креативних градова⁴⁸ који имају за циљ развијање културне, друштвене и економске димензије кроз културу и креативност, а чији је развој утемељен на урбаној регенерацији и ревитализацији. Сам концепт није до краја уобличен, те се разликују теоријска становишта са којих се полази у обликовању идеје креативног града. Тако нијесу само креативни и умјетнички критеријуми дати као индикатори креативног града, већ цијела палета друштвених и цивилизацијских вриједности на којима се темељи идеја града као поља плуралности, комплексности у којем је могуће радити на унапређењу живота појединца и заједнице.

Социологија града овом је питању приступала раније, с наглашенијом идеолошком компонентом. У потрази за идејом града по мјери његових житеља, социолози и теоретичари друштва направили су цијелу палету концепата: Хенри Лефевр (право на град, урбано друштво, урбана револуција), Мануел Кастелс (простори токова и простори мјеста, двојни/подијељени град), Давид Харви (просторна правда, географија неједнакости), Едвард Соуца (тријалектика простора, трећи простор), Сузан Феинштајн (праведни град), Саскиа Сасен (глобални град). У студији *Ко одлучује у Будви: истраживање утицаја грађана општине Будва на доношење локалних одлука* из 2002. године Мато Јелушић и Сретен Вујовић дају социолошки преглед транзиционе генезе нових друштвених и урбанистичких тенденција у транзиционој Будви. Иако би сви ови концепти имали своју теоријску и практичну релевантност за Будву, Програм предност даје концепту „креативног града“, будући да је разумљивији и да боље одговара визији културе и културних политика града у актуелном (и будућем) времену.

Број становника и простори капацитети су се умногостручили, густо изграђену површину града и залеђа чине физичке структуре које величином, формом и изгледом нијесу уклопљене у постојећу матрицу, инфраструктура је недовољно развијена, доминантне привредне дјелатности су се промијениле, демографске промјене су велике итд, другим ријечима – спољашња и унутрашња слика града умногоме не другачија, него само прије неколико деценија. У Будви је заболјежен рапидан раст, којег, међутим, не прати адекватан развој, а тај тренд, нажалост, тешко се да исправити.

На територији општине Будва данас живи више десетина хиљада припадника различитих народа, вјера, култура и идентитета, при чему отвореност града, мултикултуралност, уз изузетан географски положај и потенцијале, представља једну

⁴⁸ Концепт креативних градова настао је крајем осамдесетих година прошлог вијека, а међу првим ауторима овог концепта је Чарлс Ландри чија су дјела *Креативни град* (1995) и *Креативни град: алатка за урбане иноваторе* (2000) темељ за разумијевање идеје креативних градова. Индикатори креативности градова не вежу се само за културно-умјетничко стваралаштво, већ за цијели дијапазон друштвених вриједности. Култура, комуникација, кооперација (Лендри), таленат, технологија, толеранција (Флорида), чистоћа, зеленило, сигурност (Верхаген), учење, колаборација, иновација (Хоукинс) функционалност, сигурност, угодност, веселост (Кегијама), везе, културе, иновације (Фонсека и Урани), правда, једнакост, разноликоост (Стрикленд) Одрживост, мобилност, солидарност (Лернер) пракса „бесплатног“ држављанства, друштвено комплексна околина, културно динамична подручја, квалитет демократског живота, сигурност (Пардо). Оливеира, А., Паулино, Ф. (2017), Еуропеан креативити анд урбан регенератион, *Тхе Јоурнал оф Публиц Спаце*, 2(2), стр. 130. Иако на овај начин појам постаје безобалан, важно је уочити сложеност димензија које се крију иза појма креативан град како се тај појам не би сводио само на стваралаштво и културни живот.

од најважнијих полуга развоја. Ово изискује додатно унапрјеђење културне понуде и улагање у кампању у циљу развоја културног идентитета града.

Даљи културни и туристички развој Будве мора да подразумева унапрјеђење и, претходно, свеобухватно истраживање свих културних потенцијала, који Будву чине специфичном и препознатљивом у држави, регион и шире. Идентитет, бренд и „осјећај мјеста“ (*sense of place*) неке су од важних и међусобно увезаних детерминанти свеукупног туристичког потенцијала града. Ово изискује покретање одређених програма и инвестиција којима се афирмишу културне вриједности града, изграђује континуитет фестивала, манифестација и прослава, промовишу историјски утемељене (и у садашњици релевантне) навике и обичаји, а тиме и улога Будве као значајног мјеста за развој културе, које нуди потенцијал за квалитетан живот свих грађана.

Будва баштини обиље просторно-физичких обиљежја (природних, грађених) као изразе разноликих вриједности, које је потребно афирмисати као важну компоненту простора за културу и културну продукцију. Амбијенталне љепоте Будве погодују култури не само у љетњим мјесецима, а проблем непостојања адекватних простора намјењених култури (библиотека, позориште, биоскоп, музичка дворана, савремени галеријски, музејски и архивски простори, археолошки паркови...) одузима јавним институцијама и независној сцени могућност да културна дешавања у потпуности реализују и културне потребе реализују и током цијеле године.

У том погледу, на локацији у центру града у непосредној контакт зони Старог града (некадашња заграда Стане и Тома Лукетића), неопходно је расписати конкурс за израду идејног урбанистичко-архитектонског решења за изградњу мултифункционалног објекта намјењеног искључиво култури.

Стари град и његова околина центар су и највећег броја елемената културног наслеђа (од антике до данас), локација с више вјерских објеката, а, истовремено, и простор на којем дјелује немали број запослених у култури (музеји, галерије, архив...) и медијима (Телевизија Будва), поприште кључних културних манифестација, како за домицилно становништво, тако и за инострану публику, укључујући и фестивал Град театар који постоји преко 37 година, мјесто у којем се организују бројни фестивали, представе, скупови, радионице, трибине, изложбе, концерти, забавни догађаји итд, како од стране институција система, тако и од независне културне сцене. Стога је потребно у будућности потенцирати даљи развој и унапрјеђење инфраструктуре Старог града, те објекте привести намјени коју су добили још 1985. године тадашњим Урбанистичким пројектом Старог града. Таквим интервенцијама, конзервацијом и рестаурацијом историјских здања која би била намијењена култури и будућим планским документом или другим урбанистичко-правним путем, ова урбана цјелина имала би живот и у зимским мјесецима.

Осим Старог града, бројни су и други објекти материјалне културне баштине на ширем подручју општине Будва, који су симболи локалне културне традиције и идентитета мањих подручја, недовољно развијени и неријекто запостављени, а који могу послужити као окосница културног и сваког другог развоја.

С друге стране, постојање у самом Старом граду и непосредној околини неколико антикварница, јувелирница, сувенирница, мини-галерија, фотографских радњи, књижара, штандова с књигама, ручним радовима и вјерским обиљежја итд. (што би се све могло одредити као неки вид креативних индустрија), указују на то да овај, најпосјећенији дио наше општине, поред обиља материјалног наслеђа и институционално усмјерене културе, туристима и другим посјетиоцима нуди и бројне садржаје ове врсте, оријентисане према широкој јавности. Међутим, и поред тога, уочљиво је да у граду доминира девастација културно-историјског простора у корист приватних кафића, ресторана, тераса, бутика и других трговина, док је уочљив недостатак простора и садржаја из домена културе и умјетности. Другим ријечима, и поред обиља потенцијала за развој те иако често главни мотив за долазак у Будви – Стари град је, нажалост, деценијама већ прилично запуштен и запостављен.

3.8. ОЦЕНА СТАЊА

Одрживост представља важан оквир за дјеловање у подручју културне баштине, у којем се наглашава потенцијал одрживости за повећање друштвеног благостања односно квалитета живљења појединаца и заједница, подстицање цјелокупног социо-економског раста и развоја и осигурање заштите животне средине.

Култура и културна баштина могу допринијети постизању одрживог развоја, регенерацији односно ревитализацији града, нарочито усклађивањем приступа културној баштини с одрживим културним туризмом и природном баштином.

И поред уложених напора, нажалост, институције система на националном и локалном нивоу не спроводе у довољној мјери свеобухватне активности, програме, планове и пројекте у циљу очувања постојећег стања и његово унапрјеђење. Очување природе и животног простора, као и развој културе, на територији општине Будва неријетко су обухватили низ изолованих и усмјерених мјера и активности. Недостаје систематски скуп акција који би имао циљ дугорочно санирање бројних проблема.

С друге стране, катастрофалне штете, као резултат бројних природних непогода (земљотеси, поплаве, ерозије, клизишта, одрони, пожари и сл.), као и оних антропогених које су резултат дејства људског фактора, на одређеним локалитетима на територији општине Будва, а која представљају природну и културну баштину, указују на неопходност успостављања свеобухватног интегралног оквира заштите, као на државном, тако и локалном нивоу, што би био одговор на изазове који се налазе на путу ка одрживом развоју. Но, прије свега, то би био нужни одговор на све већу потребу за физичком заштитом локалитета од потенцијалних опасности, било природних или оних које долазе од човјека.

Слиједећи закључке Еуропске комисије, неопходно је утврдити и примијенити већ установљене добре праксе и иновативне мјере за заштиту културне и природне баштине, нарочито у вези с климатским промјенама које представљају све опаснијег непријатеља с којим се треба на вријеме научити носити.

Бројне досадашње анализе и истраживања показали су да су различите врсте наслеђа погођене или да лако могу бити погођени климатским промјенама. Нарочито се издвајају слиједеће категорије културног наслеђа које су препознате као најугроженије, попут археолошких налазишта, културни предјели, подновни локалитети, те културно

историјски градови, као што је Стари град (а који су свакако већ у опасности, не само због природних већ, посебно, антропогених утицаја, масовног туризма, изградње, инсталација итд).

Климатске промјене које доводе до пораста температуре и смањење количине падавина посредно утичу на екосистеме и њихово стање (прерано листање, у крашким предјелима исушивање бара што директно утиче на популације водоземаца и рептила, еутрофикација плитких и ограничених дјелова мора).

Када је ријеч о заштити природе, подручја су заштићена само *de jure*. Именовање управљача није учињено, нити је план управљања урађен, те фактичка заштита не постоји. Јавно предузеће за управљање морским добром Црне Горе управљач је на 22 заштићена подручја у обалној зони. За подручја која су 1968. године проглашена заштићеним, границе још увијек нијесу јасно дефинисане, зонирање није извршено, а не постоји ни процјена или студија изводљивости која би дефинисала вриједност биодиверзитета и циљеве очувања.

Заштићена подручја су фрагментирана, те су у контактним зонама са свих страна угрожена директном изградњом. Урбани развој умногоме угрожава природну баштину Будве, убрзани развој туризма и изградња инфраструктурних система доводи до губитка, деградације и додатне фрагментације природних станишта, нарочито обалских. Долази до промјене у пракси коришћења земљишта, увођење нових пракси у пољопривредној производњи, што директно утиче на губитак природних и полуприродних станишта, до губитка агро-биодиверзитета. Домаће сорте и пасмине су угрожене. Системска истраживања инвазивних врста у Црној Гори још нијесу спроведена.

Под притиском убрзаног развоја туризма и директног испуштања отпадних вода у море (непостојање канализационе мреже код привремених објеката дуж плажа) угрожен је морски и приобални екосистем. Орнитофауна је нарочито угрожена неконтролисаним ловом.

На простору општине Будва (Буљаричко поље) водена и мочварна станишта угрожава еутрофикација,⁴⁹ као посљедица загађења из људских насеља.

Комунални отпад општине Будва се транспортује до депоније Можура. Некадашња привремена депонија комуналног отпада на брду Топлиш садржи могући опасни отпад. У току је проналажење локације за одлагање грађевинског отпада, који сада стихијски депонован умногоме угрожава биодиверзитет.

Због непотпуне и недовољне истражености фауне, заштита биотопа је изузетно важна. Заштитом биотопа штите се и оне вриједности које још увијек нијесу научно валоризоване.

⁴⁹ Еутрофикација је „цвјетање воде“, природни процес старења акумулација услед неповољних антропогених активности. Вишак нитрата у животној средини, осим пријетње по људско здравље, угрожава и животну средину – опадање квалитета воде и нарушавање и угрожавање биодиверзитета.

Културни и развојни потенцијал заштићених врста, ендемских врста, маслињака обновљених винограда и других природних/пољопривредних зона на територији општине Будва је немјерљив.⁵⁰

Због недостатка финансијских средстава, установљен је већи број пројеката које у Црној Гори воде међународне организације у циљу заштите врста, екосистема и станишта. „Србија, Црна Гора и Натура 2000“ (2009–2012), ФОДЕМО пројекат (2011) и ДБУ пилот пројекат – пројекти су који су умногоме допринијели јачању капацитета институција и невладиног сектора за имплементацију ЕУ законодавства из области заштите природе, идентификацији станишта и врста (примарно од значаја за ЕУ) и знања о њиховој распрострањености. Успостављање Натура 2000 мреже законска је обавеза и један од кључних захтјева у процесу приступања ЕУ која до данас није постигнута.

Будва императивно мора донијети Локални акциони план за биодиверзитет, ради спровођења стратегије очувања и заштите природе. За предјеле који су препознати као вриједи мора се донијети Студија предјела.

Потребно је изградити студије ревизије заштићених природних добара, да би се утврдиле промјене на добрима.⁵¹

У зони морског добра потребно је заштити Туњу,⁵² подводни природни спруд који повезује Словенску плажу и острво Св. Николе, станиште богатог морског биодиверитета.

Заштита „завјетних храстова“ као монументалних споменика природе, осим снажне етнолошке и културолошке димензије, представљало би својеврсну туристичку атракцију.

У шумама руралног залеђа требало би омогућити посматрање птица („birdwatching“), као један од најбрже растућих туристичких трендова у свијету. Проглашавањем одређених зелених зона за парк-шуму (брдо Могрен, брдо Спас, острво Св. Никола) Будва би добила паркове које је изгубила имвазивном стамбеном градњом претходних деценија.

⁵⁰ Црногорчевић, Младен, *Цркве и манастири у општини будванској*, Задар, 1901. Топоними Будве чувају успомене на богат биодиверзитет некадашње Будве. Вељи Виногради, Розино, Дубовица, Комско или Коњско поље („што су о њему плановали коњи владика превлачкијех“). Интересантан податак је да је први кромир („корун“) који је владика Петар И Петровић донио из Русије у Црну Гору засадио при манастирској појати манастира Стањевићи у Поборима.

⁵¹ Од још увијек незаштићених биљних врста, односно њихових станишта, у зони морског добра, а према препорукама ПППНОП, приоритет има заштита следећих врста: жуква (*Цалицотоме инфеста* (Ц.Пресл) Гусс), ријетка биљка у приморској зони у вегетацији гарига, регистрована на локалитетима у околини Будве и у Паштровићима; морска божиковина (*Ерунгиум маритимум* Л.), угрожена врста које има на неурбанизованим дијеловима буљаричке и будванске, као и на појединим другим локалитетима, и чији ареал је све мањи услед ширења туристичких активности; маслчак (*Леонтондон иницанус* Л.), ријетка биљка у Приморју, која је типична баш за околину Будве; нарцис (*Нарциссус тазетта* Л.), ријетка и декоративна биљка, која се налази у најужем приобаљу и у околини Петровца; киселичасти дворник (*Полугонум салицифоліум* Броусс.), ријетка врста у Буљарици, чији је локалитет угрожен; *Путорија цалабрица* Л.Д.Ц., евидентирана на малом броју локалитета између Бара и Будве.

⁵² Локална легенда каже да је Туња настала када је Растко Немањић (Св. Сава) одлазио у Свету земљу, па је морао доћи до острва Св. Никола, гдје га галија га чекала.

Општини Будва су, од стране невладиног сектора, већ предате иницијативе за заштиту Милочерског парка, брда Спас, Туње, те се очекује да ће се надлежне институције позитивно реаговати и заштитити ове вриједне будванске локалитете. Такође, од стране Општине Будва предложена је заштита парка хотела Словенска плажа.

Стари град као урбана цјелина која је под заштитом с аспекта Закона о заштити културних добара има малу површину под јавним зеленилом, а те површине требало би уредити. Препоручљива је употреба медитеранског биља које би у будућности могло формирати својеврсни „врт“ Старог града.⁵³

Будванске винограде требало би обновити. Виногради кратошије и лисице могу поново постати дио културног и пољопривредног пејзажа, а тиме и дио туристичке понуде руралних предјела. Пројекти винских кућа (античка кућа вина у Старом граду, винске куће у руралном залеђу итд), музеј винарства и итинерери будванских римских путева, који се дуго већ помињу, али до данас нијесу реализовани.

Заштита маслињака кроз израду регистра маслињака је начин да се ови вриједни природни предјели заштите од даље девастације и непланске градње. Утврђивањем старости маслина, од којих је немали број засигурно старији од 1.000 година, Будва би постала дио међународног система. Велико туристичко богатство руралног залеђа су и запуштени млинови за маслине, који чекају обнову. Веља маслина у Ивановићима, иако је под заштитом, још увијек је недовољно валоризована, не само за посјету страних туриста, већ и за локалну заједницу.

Прављење природних пигмената боја (жути пигмент од жукве, пурпур и плави од шкољке бодљикавог волка, тамни од хоботнице итд.), неискоришћен је културни и туристички потенцијал.

Заштита традиционалних *цардина* и *поткутњица*, те и сухозида као сценографије руралног залеђа постоји само у планским документима, док их на терену, нажалост, замјењују армирано-бетонски потпорни зидови са садницама неаутохтоних врста.

С аспекта културне баштине и културног идентитета, евидентан је запуштеност баштине, њена физичка, симболичка и друга деградација, те је потребно уложити велике напоре да се такво стање санира и унаприједи. Неколико идеја којима би се требало посветити у циљу додатне афирмације и ребрендирања културног идентитета града и залеђа: научно истраживање, валоризација и промовисање даље свих слојева наслеђа, реконструкција и ревитализација „заборављених“ античких и средњовјековних остатака (римске терме у Старом граду, вила рустика у Петровцу на Мору и Голубовцима, ранохришћанска базилика у Будви...), промоција Будве као града писаца, умјетника, истраживача (као што је била перципирана током друге половине XX вијека), афирмација комплексног вишесловног идентитета Будве у историјској и савременој равни, активирање залеђа, културног о руралног пејзажа и његова интеграција у укупни идентитет и перцепцију Будве, инклузија и сарадња са новопридошлим становништвом, али и свих осталих, Будве и укуључивање њихових идентитета у савремени (и будући)

⁵³ Ово би могло бити спроведено у контексту оживљавања умногоне заборављеног култа Будванске Госпе, вишестолетне заштитнице града, те у Старом граду планирати садњу биљака које искључиво имају бијели цвијет, те тако пројектовати „хортус цонцлусус“ – затворени богородични врт, као типски врт пејзажне архитектуре.

мултикултурални идентитетски хоризонт града, подстицање приватно-јавног партнерства којима се унапрјеђује квалитет културне понуде града...

Обим и интензитет бројних друштвених промијена које су се десиле у Будви од 1990-их година до данас (грађански рат, миграције, хиперинфлација, бомбардовање, улазак неконтролисаног капитала, све вријеме присутна транзиција ка демократији итд) – у условима непостојања дугорочне стратегије и визије развоја града, континуитета грађанске свијести и навика – нарочито су имали негативан утицај на промјену визуре и идентитета града, па и на различито перципирање одређених елемената идентитета.

Истовремено, непостојање стабилног институционалног система (не само у културе), недовољно финансирање овог сектора, физичко измијештање кључних установа културе из центра ка периферији (библиотека, уз касније вишегодишње нефункционисање), њихово укидање, па оснивање, па најновије затварање (биоскоп), немогућност коришћења позоришне сцене на Цитадели, неријешавање имовинско-правних проблема, затим недостатак културних садржаја и људских ресурса, неорганизована и недовољна брига о културној баштини и културно-умјетничком стваралаштву, те бројни други проблеми, посљедњих деценија нијесу допринијели развоју културе и, касније, културног туризма на здравим и чврстим основама.

4. АКТЕРИ У КУЛТУРИ

4.1. ЛОКАЛНИ НИВО

4.1.1. Општина Будва

4.1.1.1. Секретаријат за друштвене дјелатности – Сектор за културу

Организација и послови који се односе на област културе у Општини Будва примарно су детерминисани кроз дјелатност Секретаријата за друштвене дјелатности, у оквиру којег функционише и Сектор за културу, који обавља послове из области културе.

Одредбом члана 9 Одлуке о организацији и начину рада органа локалне управе Општине Будва („Сл. лист ЦГ“, бр. 12/22), дефинисани су послови Секретаријата за друштвене дјелатности који се односе на област културе: уређивање и стварање услова за развој културе и заштиту културних добара кроз припрему прописа, програма и других аката везаних за развој културе у општини у позоришној, библиотечкој, музејској, кинематографској, археолошкој и другим областима развоја културе, умјетничког стваралаштва и културно-умјетничког аматеризма; остваривање свих видова сарадње у области културе; заштиту споменика културе, вођење регистра спомен-обиљежја; чување, заштиту и одржавање споменика и спомен-обиљежја који немају својство споменика културе; израда програма подизања спомен-обиљежја; општинског програма развоја културе; подстицање развоја културе кроз суфинансирање програма и пројеката од значаја за остваривање јавног интереса у култури; праћење стања у области јавног информисања у општини; вршење управног надзора и послове у вези са остваривањем права оснивача према јавним службама у областима културе; давање мишљења, припремање приједлога аката о давању сагласности на статут, програм рада, извјештај о раду и извјештај о финансијском пословању јавних служби из области културе чији је оснивач Општина; давање мишљења и приједлога мјера у вези са информативним и

другим материјалима јавних служби из ових области који се доставља Скупштини Општине и предсједнику Општине.

Секретаријат је, као орган локалне управе, организован на основу Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва. Секретаријат је организован кроз Секторе и то: Сектор за опште послове, Сектор за културу, Сектор за образовање и јавно информисање, Сектор за спорт, Сектор за здравствену и социјалну заштиту, као и Канцеларија за превенцију болести зависности и младе.

У овом Секретаријату стално је запослено 15 службеника, и то: један службеник VIII нивоа квалификације образовања, један службеник VII2 нивоа квалификације образовања, 11 службеника VIII нивоа квалификације образовања, један службеник V нивоа квалификације образовања и један службеник IV нивоа квалификације образовања.

Сектор за културу има два службеника: руководиоца Сектора и један запослени на пословима вишег савјетника за културу. Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста предвиђено је још једно радно мјесто (самостални савјетник и за израду стратегије за културу и акционе планове), које тренутно није попуњено.

Дјелокруг рада Секретаријата који се односи на област културе је веома широк (као, уосталом, и дјелокруг цијелог органа), док потребе и изазови у култури стално расту. Стога се може закључити да постојећа структура овог органа (а нарочито непостојање секреатријата надлежног само за културу), као и тренутно запослени на пословима у домену културе – тешко да могу на ваљан начин обавити све неопходне послове. Било би потребно повећати број запослених у овом органу и, по могућности, диверзификовати њихове радне реферате, нпр. на области: културна баштина, културно-умјетничко стваралаштво, културне и креативне индустрије, независна културна сцена, културне политике и стратегије, међународна сарадња итд. Посебно треба оснажити људске ресурсе Општине Будва за комплексан посао припремања пројеката којима ће се аплицирати за додјелу средстава из домаћих, регионалних и међународних извора.

4.1.1.2. Секретаријат за урбанизам и одрживи развој – Сектор за културна добра

Осим Секретаријата за друштвене дјелатности, још један орган локалне самоуправе у оквиру својих надлежности . У оквиру Секретаријата за урбанизам и одрживи развој Општине Будва, поред Сектора за опште, правне и кадровске послове, Сектора за урбанизам, Сектора за одрживи развој и Сектора за заштиту животне средине, постоји и Сектор за културна добра. У опису дјелатности овог Сектора је сљедеће: сарађује са Управом за заштиту културних добара Црне Горе у свим пројектима које Општина Будва реализује у циљу очувања и унапређења културних добара, прати спровођење закона и подзаконских аката које се односе на културна добра, а из надлежности су органа локалне управе и предлаже израду локалних прописа за културна добра, сарађује са надлежним органима управе, међународним институцијама и невладиним сектором који

се баве пословима заштите и унапрјеђења културних добара, те врши послове у вези слободног приступа информацијама из дјелокруга рада Сектора.⁵⁴

У Сектору је стално запослено два службеника, и то: два службеника VIII нивоа квалификације образовања.

4.1.1.3. Савјет за културу

Савјет за културу Општине Будва је стручно-савјетодавно тијело за праћење стања у појединим областима и дјелатностима културе из надлежности Општине. Предсједник општине именује савјет за културу као стручно-савјетодавно тијело, а за члана савјета именује се афирмисани умјетник или стручњак у култури. Постојање овог тијела предвиђено је одредбом члана 11 Закона о култури.

Послови и задаци Савјета за културу Општине Будва су: предлагање мјера за унапрјеђење и развој културе на подручју општине, разматрање Приједлога програма културних манифестација на подручју општине, учешће у изради општинског програма развоја културе, учешће у изради Програма подизања спомен-обилежја, који на приједлог надлежног Секретаријата доноси Скупштина општине, учешће у изради публикација и монографија од значаја за културно-историјско наслеђе општине, давање сугестија и мишљења предсједнику Општине, а у циљу спровођења мјера из области културне политике. Предсједник и чланови Савјета именују се на период од четири године. Административно-техничке и стручне послове за потребе Савјета за културу обављаће Секретаријат за друштвене дјелатности.⁵⁵

4.1.2. ЈУ Народна библиотека Будве

Библиотека дјелатност у Будви има традицију дугу преко 150 година и до данас функционише у континуитету с већим и мањим прекидима. ЈУ Народна библиотека Будве основана је 2014. године као самостална јавна установа културе, а претходно је, од 1991/1992, функционисала у оквиру некадашње ЈУ Музеј, галерија и библиотека Будва.

У њеном саставу је и Подручно одјељење – Библиотека „Стефан Митров Љубиша”, смјештена у Спомен-дому „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору, гдје библиотека дјелатност постоји од 1890, када је на том мјесту основана Српска читаоница.

Библиотека располаже фондом од око 120.000 књига, који се констатно шири. Установа је смјештена у објекту Академија знања у Будви, располажући простором површине 560 м². Услови смјештаја и квадратура закупљеног простора су незадовољавајући. Сходно законским стандардима и прописима о раду народних библиотека у тренутним околностима, на основу прописаних параметара би било потребно око 1.300 квадратних метара простора за несметан рад матичне библиотеке у Будви, што је далеко више од тренутних капацитета. Проблем са просторним капацитетом постоје и у петровачкој

⁵⁴ Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији Секретаријата за урбанизам и одрживи развој Општине Будва, бр. 06-040/22-346/1 од 14. 4. 2022. године.

⁵⁵ Актуелни Савјет за културу Општине Будва именован је 13. 12. 2019. године Рјешењем предсједника Општине бр. 01-4140/1.

библиотеци „Стефан Митров Љубиша“, смјештеном на првом спрату „Црвене комуне“ у свега 38 м², чиме није успуњен минимални стандард за народне библиотеке, јер просторија која не дозвољава активности које библиотека треба да понуди корисницима (разгледање грађе, читање, истраживање, дигитализовање итд). С тим у вези, указана је неопходност изградње Библиотеке у оквиру будућег мултифункционалног здања за културну дјелатност (на земљишту Задужбине Тома и Станице Лукетић, на кат. парцелама 2421, 2422, 2423 КО Будва).

Библиотека располаже с недовољним бројем професионалних библиотечких полица за смјештај библиотечке грађе, на свега 2.000 дужних метара смјештено је 120 000 књига; посједује 15 РС рачунара, 1 лап-топ, 7 обичних штампача за РС рачунаре, 4 зебра штампача за програм COBISS и 1 професионални библиотечки скенер.

Укупан број запослених у овој јавној установи износи 21, а од тога је девет са високом стручном спремом (VII степен), док је 12 са средњом стручном спремом. Сви запослени у Библиотеци посједују адекватна стручна звања из домена библиотечке дјелатности (књижничар, библиотекар, библиотекар савјетник).

Године 2023. од Министарства културе и медија Црне Горе добијена је сагласност да назив Библиотеке убудуће буде „Мирослав Лукетић“, према овом истакнутом Будванину и Паштровићу, значајном југословенском и црногорском културном, научном и друштвеном раднику, који је оставио изузетног трага у домаћој културној историографији, а који је преминуо прошле године. Како би ступила на снагу, ову одлуку потребно је да верификује локална самоуправа усвајањем измјене назива у оснивачком акту установе.

4.1.3. ЈУ Музеји и галерије Будве

Музејска и галеријска дјелатност у Будви имају вишедеценијску традицију, која је у другој половини XX вијека формално-правно и институционално уобличена. Музејска дјелатност у Будви своје оснивање везује за годину 1962. када је и почела да се конституише археолошка збирка и то на основу откривеног материјала приликом ископавања античких некропола (хеленистичке и римске) у близини Старог града, спроведених 1957–1958. године. Послије необично вриједних и богатих открића, која су услиједила након земљотреса 1979, а која броје више хиљада музејских предмета из будванских некропола, створили су се услови за формирање озбиљне концепције музејске дјелатности са одговарајућим и специфичним просторним рјешењима. Године 1991. основана је ЈУ Музеј, галерија и библиотека Будва, трансформацијом ранијег Културног центра. Актуелна ЈУ Музеји и галерије Будве основана је као таква 2014. године, спајањем и трансформацијом ранијих јавних установа: ЈУ Музеји, галерија и библиотека Будва, ЈУ Спомен-дом „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору и ЈУ Спомен-дом „Режевићи“ у истоименом паштровском селу. Из њене организационе структуре тада је издвојена радна јединица Библиотека, која је постала посебна јавна установа.

Организациона структура установе изузетно је комплекса, јер функционише у шест објеката смјештених у три мјеста (Будва, Петровац на Мору, Режевићи). У Будви се налазе објекти Модерне галерије „Јово Ивановић“, Музеја града Будве, Спомен-дома

„Стефан Митров Љубиша” и зграде за администрацију, у Петровцу на Мору је лоциран Спомен-дом „Црвена комуна“, а у Режевићима режевићки спомен-дом.

Музеј града Будве (успостављен као такав 2003) чува локалну покретну културну баштину археолошког (антика, средњи вијек) карактера, откривену на територији будванског Старог града и оближњих античких некропола, као и етнографску грађу (нови вијек) из Будве и ширег приморског подручја. Изложбени простор Музеја обухвата преко 400 м², распоређених у четири нивоа. Прва три нивоа посвећена су археологији, док је на четвртом спрату презентована културна историја новијег периода будванског подручја. Археолошка збирка броји 1068 предмета, а етнографска 194. Поред чувања, конзервирања и излагања, у Музеју се приређују и програми у домену музејске дјелатности.

Фонд Модерне галерије (основана 1972) броји умјетничке збирке локалне, националне и међународне модерне и савремене умјетности. Галерија организује бројне ликовне и друге културно-умјетничке програме.

Спомен-дом „Стефан Митров Љубиша“ баштини и афирмише сјећање на лик и дјело истакнутог политичара и књижевника, чувајући и презентујући предмете и документацију који су са њим у вези. Спомен-дом смјештен је у приземљу Љубишине родне куће у Старом граду. Осим сталне поставке, посвећене Љубиши, у овом простору и његовом екстеријеру одвијају се бројни ликовни, књижевни и други умјетнички садржаји. Сваке четврте године приређује се међународни мултидисциплинарни научни симпозијум њему у част.

Спомен-дом „Црвена комуна“ (од 1987. као дио Културног ентра Будва, а од 1992. као јавна установа културе), прије свега, афирмише сјећање на Петровац на Мору као прву комунистичку општину на Јадрану (1920–1921), која је била смјештена на истом мјесту као и актуелно здање, и на богату антифашистичку прошлост Паштровића. Посједује мањи фонд оригиналне и нешто већи репродуковане грађе која се односи на ово историјско раздобље, односно на вријеме до половине XX вијека. У галерији „Марко Крстов Греговић“ чува се и излаже разноврстан ликовни фонд домаћег и међународног карактера, као и повремене изложбе савремених аутора. „Црвена комуна“ посједује и кино-салу, која се повремено користи и за позоришну дјелатност (практично једина у функцији на територији општине за ове дјелатности).

Спомен-дом „Режевићи“ (1996. основан као јавна установа културе) смјештен је у згради некадашње школе при манастиру Режевићи, основаној 1856. године од стране архимандрита Димитрија Перазића. У њему се чува и излаже примарно етнографско наслеђе Паштровића, али и савремена умјетничка продукција.

Поред музејске и галеријске дјелатности, установа организује различите програме, односно уступа свој простор за организацију друштвених догађаја из домена науке, музике, плеса, књижевности, драмских умјетности, аматерског стваралаштва и слично.

С обзиром на сложеност и комплексност установе и њене дјелатности, у обављању редовних активности сусреће се с бројним проблемима и изазовима, попут застареле столарије, присуства влаге у објектима, недостатка централне климатизације, недостатак прилаза објектима особама с инвалидитетом итд.

У складу с основном дјелатношћу и програмским потребама, установа посједује озвучење у виду широкопојасних и стандардних микрофона са пропратном каблом и сталцима, миксетама, пројектори, платна, телевизор за презентацију видео-радова, рефлекторе, лаптопови, РС рачунаре и другу рачунарску опрему. Биоскопска опрема у кино-сали „Црвене комуне“ не одговара савременим стандардима и није у континуираној употреби. Поред техничке, установа посједује и опрему за стандардизовану галеријску поставку изложби, постамененте и пратећу опрему.

ЈУ Музеји и галерије Будве тренутно броји 83 запослена, од којих 70 у сталном радном односу и 13 запослених на привременим и повременим пословима. Школска спрема запослених: VII степен – 27, VI степен – 6, IV степен – 30 и III степен – 7.

4.1.4. ЈУ Град театар Будва

ЈУ Град театар Будва посједује готово четвородеценијско искуство рада кроз организацију међународног фестивала „Град Тхеатре Циту Будва“ током лјерњих мјесеци од 1987. године до данас. Од свог првог издања, фестивал обнавља медитерански дух града Будве и сваки од његових сатроградских тргова и пјачета, али и дијелова града изван староградског језгра, претвара у сцену на отвореном на којој и посјетилац и случајни пролазник постају учесници умјетничког чина. Уједно, посједује и свој заштитни знак по којем је познат како на европској и регионалној мапи фестивала, тако и као поуздани знак добре културне понуде града Будве било у лјетњем периоду, било током међуфестивалске сезоне. Истовремено, фестивал је оријентисан ка очувању насљеђа класике и канона свих умјетничких дисциплина, али и ка потрази за новим формама позоришног, музичког, књижевног и ликовног израз.

Установа обавља дјелатности корист јавног интереса у области културе кроз организовање фестивала и презентационих манифестација, продукционе дјелатности у домену позоришне, ликовне, музичке, књижевне, филмске и перформативне умјетности, као и издавачке дјелатности.

Историјат Града театра биљежи 76 продукција и копродукција са реномираним позоришним кућама региона, гостовања најпознатијих музичара ових простора и интернационалних извођача, писаца и сликара.

Установа располаже канцеларијским просторима од 190 м² и 70 м², у власништву Општине Будва, док програме изводи у просторима територије општине, било да се ради о староградским трговима и споменицима културе, било о слободним просторима на подручју општине, у зависности од редитељских потреба, али и у складу са доступношћу простора. Поред сталних простора сцене између цркава, Санта Марије ин Пунта и Трга пјесника, ЈУ Град театар Будва користи и простор трга испред Старог града, амфитеатар манастира Стањевићи, простор на Завали, порте манастира, плаже...

Посједује дио свјетлосне, тонске и техничке опреме за извођење програма (због недостатка адекватног магацинског простора дио опреме се изнајмљује, а дио складишти у доступним просторима), полуконцертни клавир и клавинову, аутомобил и комби за потребе локалних трансфера, као и адекватну канцеларијску опрему усклађену са дјеловањем (штампарска машина, компјутери и слично). На главној сцени између

цркава користи мобилно гледалиште у власништву Општине, капацитета 200 сједишта, док на осталим просторима, према потреби, формира гледалиште.

Изградњом зграде позоришта заокружио би се и допринос града Будве развоју културног живота и умјетничког дјеловања, чиме се симболички трасира идеја о граду који је досегао своју мисију и отворио нове изазове за будућност.

У Граду театру послује 27 стално запослених (13 ВСС2, 4 ВСС1, 8 ССС, 1 МР, 1 КВ), док се током трајања фестивала ангажују и хонорарни сарадници на информативним пословима и пословима опремања сцена.

4.1.5. Оцјена стања

На основу дистрибуције културне инфраструктуре на територији општине Будва, може се закључити да је она, за оквире локалне самоуправе с релативно виоким бројем становника, ипак недовољно развијена. У првом реду, актуелни просторни, финансијски, техничко-технолошки и, посебно, људски капацитети нијесу адекватни да опскрбе све културне потребе и очекивања јавности.

Општина Будва

Што се Секретаријата за друштвене дјелатности тиче, са становишта актуелних културних политика и потреба, констатује се да је његов опсег дјелатности исувише обиман и нерационално обједињен, јер обједињује бројне разноврсне ресурсе (између осталог, културу, спорт, младе, образовање, људска и мањинска права, здравствену заштиту, социјалну заштиту, борачко-инвалидска питања итд). Овака организација Секретаријата умањује фокус и могућност брзог, ефектног и ефикасног дјеловања локалне самоуправе на кључна питања и изазове у ионако широкој области институционалне и независне културе. Стога се предлаже издвајање постојећег Сектора за културу у посебан Секретаријат за културу Општине Будва и у њему запошљавање лица с одговарајућом стручном спремом. Овај секретаријат бавио би се примарно питањима у домену културе, односно, културне баштине, културно-умјетничког стваралаштва, културних и креативних индустрија, аматеризма у култури и другим сродним питањима. Тим прије, што ће се, уколико од стране Европске комисије буде подржава иницијатива „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“, очекивати оснаживање институционалних, кадровских и других капацитета у области културе на локланом нивоу. Но, и без тога, потреба издвајања ресурса културе из овог секретаријата одавно је констатована, те би истом требало у што краћем року приступити.

У одредби члана 9 Одлуке о организацији и начину рада органа локалне управе Општине Будва („Сл. лист ЦГ“, бр. 12/22), гдје су дефинисани су послови Секретаријата за друштвене дјелатности, потребно је урадити одређене термилошке корекције, попут: замјене старијег термина „споменик културе“ термином „културно добро“ (у складу с номенклатуром коју препознаје актуелни Закон о заштити културних добара), препознавања области културних и креативних индустрија (као што су препознати културна баштина, стваралаштво, аматеризам) итд.

У складу с одредбом члана 70 Закона о култури („Сл. лист ЦГ“, бр. 049/08, 016/11, 040/11 и 038/12), суфинансирање пројекта и програма од значаја за остваривање јавног интереса у култури, врши се на основу јавног конкурса, који објављује Министарство, односно

надлежни орган општине. Треба истаћи да досад Секретаријат за друштвене дјелатности, као надлежни орган Општине Будва, није вршио суфинансирање културе на тај начин. Међутим, у првом кварталу ове године, дана 16. 2. 2023, упућен је Јавни позив о поступку претходног консултовања у вези припреме Нацрта Одлуке о суфинансирању пројеката из области културе, бр. 08-082/23-203/1,⁵⁶ које је одржано у периоду 20–27. 2. 2023, о чему је 3. 3. 2023. сачињен Извјештај с претходне консултације, бр. 08-082/23-203/5.⁵⁷ Иако је урађен Нацрт Одлуке, процедура њеног доношења није до краја обављена, те иста још увијек не постоји.

Надаље, с обзиром на надлежности и у домену спомен-обилежја без статуса културно добро, Секретаријат би, у сарадњи с другим органима локалне смаоуправе, коначно морао да до краја спроведе процедуру постављање бисте дон Крста Ивановића (1620–1689), хроничара Будве, рад истакнутог умјетника Златка Гламочака, на прикладној локацији у Старом граду. Наиме, умјетнички рад је завршен прије више од деценије, а Општина Будва, као његов наручилац, још увијек није успјела да поступак приведе крају и подигне ово спомен-обилежје.

Такође, примјећено је да два сектора који функционишу у оквиру Општине Будва (Сектор за културу при Секретаријату за друштвене дјелатности и Сектор за културна добра при Секретаријату за урбанизам) имају прописану донекле сличну дјелатност, конкретно, у домену културних добара.⁵⁸ Притом, актуелна Одлука о организацији и начину рада локалне управе Општине Будва,⁵⁹ у оквиру дјелатности Секретаријата за урбанизам и одрживи развој, не помиње активности у домену културних добара, већ је то наведено у Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији Секретаријата за урбанизам и одрживи развој Општине Будва, 06-040/22-346/1 од 14. 4. 2022. године. С друге стране, дјелатности Секретаријата за друштвене дјелатности које се односе на културна добра дефинисане су и споменутом Одлуком. Дјелатности свих секретаријата Општине Будва требало би да буду јасно прецизирани, прије свега, у Одлуци о организацији и начину рада локалне управе, те предлажу њене измјене и допуне.

Коначно, потребно је да Општина одваја више средстава за културу, нарочито за културну баштину и културно-умјетничко стваралаштво, па и за културне и креативне индустрије, а нарочито за суфинансирање пројеката и програма од значаја за остваривање јавног интереса у култури.

Савјет за културу

Иако постојање Савјета за културу Општине Будва дефинише Закон о култури из 2008. године, ово тијело у Општини Будва годинама није постојало. Актуелни Савјет, који броји предсједника и 10 чланова, формиран је крајем 2019, с мандатом од четири године.

Примјећено је да је током нешто више од годину дана од формирања – рад Савјета био минималан, што је од 2021. године донекле промијењено (до данас је одржано укупно седам сједница). Осим пандемије коронавируса цовид-19 и свих проблема и изазова које

⁵⁶ [хтп://будва.ме/артикле/јавни-позив-о-поступку-претходног-консултовања-у-вези-припреме-нацрта-одлуке-о](http://будва.ме/артикле/јавни-позив-о-поступку-претходног-консултовања-у-вези-припреме-нацрта-одлуке-о) (приступ: 24. 7. 2023).

⁵⁷ [хтп://будва.ме/артикле/извје%Ц5%A1тај-са-претходне-консултације-у-вези-са-доно%Ц5%A1њем-одлуке-о-суфинансирању-пројеката](http://будва.ме/артикле/извје%Ц5%A1тај-са-претходне-консултације-у-вези-са-доно%Ц5%A1њем-одлуке-о-суфинансирању-пројеката) (приступ: 24. 7. 2023).

⁵⁸ Напомиње се да се културна добра у Одлуци о организацији и начину рада локалне управе Општине Будва називају спомеником културе, што је, како је већ наведено, стари термин.

⁵⁹ „Сл. лист ЦГ – општински прописи“, бр. 012/22.

је проузроковао, треба имати у виду и то да Савјет у континуитету не функционише у свом пуном саставу у којем је формиран. Разлог томе је што три члана не живе у Будви и Црној Гори (односно, тек повремено овдје бораве), што чини њихово одуство оправданим, затим, што је једна чланица иступила из овог тијела недуго по конституисању, и, нажалост, услед смрти једног члана прије нешто више од годину дана. Све побројано доприноси умањеној продуктивности овог тијела.

Ипак, Савјет је пружио недвосмислен допринос пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“ и био подршка у свим фазама процеса кандидатуре. Такође, Савјет је имао катализаторску улогу у процесу изради Нацрта овог Програма, те доставио примједбе, приједлоге и сугестије за његово побољшање.

Премда је постојећи Савјет своју организацију и дјеловање диверзификовао кроз фокусирано дјеловање у посебним областима културе (културна баштина, културно-умјетничко стваралаштво, културне и креативне индустрије и слично) мање и фокусиране формације овог тијела нису заживјеле. По истеку мандата овом сазиву Савјета (децембар 2023), требало би приступити формирању новог тијела на начин да рад овог тијела буде бржи, функционалнији и фокусиранији.

Локалне установе културе

Када је рјеч о установама културе чији је оснивач Општина Будва, све су с вишегодишњим, па и вишедеценијским постојањем, уживају одређени углед и препознате су ван локалних и националних оквира. Карактерише их широки опсег дјеловања, велики број запослених итд, а сходно и с бројним проблемима с којима се у континуитету сусрећу.

Иако је одредбом члана 43 Закон о култури наведено да се „за члана савјета јавне установе, чији је оснивач општина, осим члана савјета из реда запослених, именује се стваралац или стручњак из области која је од значаја за развој културе“, у дужем периоду то није увијек био случај са савјетима локалних установа културе у Будви. Праксу именовања особа без факултетског образовања и радног искуства у домену културе, неријетко по партијском кључу, пракса је коју би требало зауставити.

Осим тога, констатовано је и отежано функционисање управљачког органа – Савјета ЈУ Музеји и галерије Будве, с обзиром на то већ око двије године не ради у пуном саставу, јер именовање петог члана из реда није запослених у установи није верификовано од стране Скупштине.

Када је ријеч о просторним капацитетима ових институција за обављање основне дјелатности, и ту је уочено више проблема. Осим што ЈУ Музеји и галерије Будве послују у шест, углавном дотрајалих, објеката у на три локације (Стари град Будва, Режевићи, Петровац на Мору), ЈУ Народна библиотека Будве функционише на двије локације (Будва и Петровац на Мору), док Град театар има канцеларије на једној локацији, а на другој складишти техничку и другу опрему. Посебан проблем представља немање просторних и физичких адекватних услова за јавне установе културе за обављање дјелатности због којих су основане. Будванска библиотека (институција културе с најдужом традицијом у граду) налази се на крајње неадекватном мјесту – на самој периферији града, у објекту општинског предузећа

Академија зања, од којег чак рентира простор, иначе недовољан за њено функционисање. У петровачком одјељењу „Стефан М. Љубиша“, смјештеном у Спомен-дома „Црвена комуна“, ситуација је још неповољнија, јер су у једној просторији (свакако недовољној) смјештени запослени, техничка опрема и комплетна библиотечка грађа, док фондови књига нијесу физички одвојени, нема простора за читаоницу, рад на рачунару корисника и слично. Притом, библиотека је издигнута на први спрат, што отежава приступ, посебно дјечи, старим и болесним лицима (раније је била у приземљу). Треба размотрити могућност проширења петровачке библиотеке у још неки простор, иако у Спомен-дому „Црвена комуна“ то није једноставно због прокупираности свих просторија. Као рјешење могло би да послужи дио неискоришћеног простора друштвеног дома „Брежине“ у истоименом петровачком насељу, а ваља размишљати и о другим локацијама, тим прије што „књижница и читаоница“ у Петровцу на Мору имају традицију постојања још од краја XIX вијека.

Нема специјализованих простора за позориште, кинематографију, па и библиотечку и музејско-галеријску дјелатност (које макар као институције постоје, упркос свим проблемима с којима се у раду сусрећу). Тренутни просторни капацитети не задовољавају потребу чувања и презентације све бројнијих музејских и галеријских предмета (како у објектима у Будви, тако и у Петровцу на Мору и Режевићима), као и библиотечке грађе (и у Будви и у петровачком одјељењу).

Што се тиче финансијског пословања установа културе, осим из општинског буџета, пожељно би било што више диверзификовати и увећати прилив средстава и из других извора (међународни донатори, национални буџет, спонзорства, сопствена дјелатност...).

Установе културе би требало да више прилагоде свој садржаје и дјелатност дјечи и младима, формирањем јединица посвећених раду с овим групама, специјализовањем запослених у том смислу, те техничко-технолошким унапређењем презентације културних садржаја.

Установе културе требало би да више сарађују и боље координирају и усаглашавају активности у циљу рационализације буџетских средстава одређених за културу.

Од свих установа једино Библиотека организује садржаје за културне и националне мањине и рањиве групе. Установе културе морају посебну пажњу посветити рањивим и мањинским групама.

Такође, упркос њиховој бројности (нарочито у периоду љетње туристичке сезоне), примјећено је да на територији општине Будва нема културних садржаја у континуитету током цијеле године. Установе културе требало би да омогуће континуирани културни живот града и охрабрују се да дио свог програма реализују у зимском периоду.

Како би на још квалитетнији начин обављале своју основну дјелатност, установама културе неопходно је још кадровских капацитета, али оних формално образованих у домену струка којима се установе примарно баве. Такође, да би се пратили актеулени трендови у култури, потребно је стално радити на стручној доедукацији постојећег кадра, те максимално умањити политичке утицаје при запошљавању. Другим ријечима, установе културе морају извршити трансформацију, запошљавање искључиво компетентног и високопрофесионалног кадра, спровести неопходну кадровску

оптимизацију и рационализацију људских ресурса, како би оствариле свој пуни потенцијал, због којег су и основане.

Подстицаје за даљи развој и промоцију културне дјелатности треба тражити и у оснаживању сарадње са другим секторима (образовање, туризам, медији, приватним сектором, независној културној сцени итд). Институције културе које то не чине у довољној мјери треба подстаћи на континуирану дигитализацију садржаја који представљају, производе или чувају.

4.2. НАЦИОНАЛНИ НИВО

4.2.1. Државни Архив Црне Горе – Архивски одсјек Будва

Историјски архив Будва, као општински архив, формиран је 1976. године. Током свог постојања прошао је кроз низ организационих промјена све до 1992. када је Архив изгубио правни субјективитет и постао саставни дио Државног архива Црне Горе са сједиштем на Цетињу, чиме постаје институција система државне управе. Организационо, од тада постоји као Архивски одсјек у склопу Сектора за надзор, заштиту, преузимање, смјештај, сређивање, обраду и кориштење грађе локалних органа и организација. Архивски одсјек Будва, као дио Државног архива Црне Горе, није на буџету Општине Будва, већ државе.

Током санације Старог града након земљотреса 1979, горње етаже родне куће Стефана Митрова Љубише намијењене су за смјештај Историјског архива и у том смислу су урађене санације на истој. Након реформе архивске службе Историјски архив губи право управљања овом зградом. Тренутно се за потребе Архивског одсјека закупљују три спрата у овој згради. Све укупно се користи цца 140 м², за канцеларије, читаоницу и депое. Опрема канцеларијског простора је дотрајала, депои не посједују потребну опрему за чување документарног материјала. Архивски одсјек тренутно не располаже простором у којем би, кроз организацију изложби, промоција, тематских предавања и слично могао да проводи, једну од своји основних функција, културно-просвјетну дјелатност.

У Архивском одсјеку Будва тренутно је стално запослено шест службеника, и то: четири са високом стручном спремом и два са средњом стручном спремом.

Карактер и значај архивског документа се не огледа само у елементима по којима он представља извор информација, свједочанство историјских процеса или темељ научних истраживања. Значај документарне грађе се огледа и у њеној изузетној погодности за најразличитије облике културно-пропагандне дјелатности. У препознавању ових чињеница од стране локалне управе лежи основ за адекватно укључивање Архива у културну инфраструктуру на њеној територији.

4.2.2. Оцјена стања

Архив ради у неусловном простору, с недовољним просторним и техничко-технолошким, па и људским капацитетима; изложен је континуираној претјераној

влажноти, свјетлости и неповољним микроклиматским и микробиолошким условима, што све доприноси трајној деградацији и девастацији архивске грађе, ради чијег чувања је ова институција и формирана. Такође, послује с дотрајалом и неадекватном опремом, која не може да задовољи захтјеве савременог архивског рада, који је усредсређен примарно на научно-истраживачки рад, као и на промоцију архивске дјелатности најширој јавности. Међу кадровским капацитетима уочено је да не посједује довољан број лица школованих за рад с културном баштином те врсте (писани фонд). Стога би Општина Будва, као финансијски стабилна локална самоуправа, чија се старија писана грађа углавном у овом Архиву трајно чува, те чији становници су примарна циљна група Архива, у сарадњи с Државним архивом Црне Горе, требало да допринесе унапрјеђењу услова за рад овог одсјека, те заштиту и очување писаног и другог фонда који баштини. Интерсекторском сарадњом, како с Општином Будва, тако и са другим субјектима у домену културе, образовања и науке, успјешила би се и некад динамична издавачка дјелатност, која је посљедњих деценија угашена, а све у циљу популаризације и научне обраде архивске грађе. Такође, пожељно би било да је Архив отворенији за јавност у погледу садржаја којима популарише и афирмише архивску струку, кроз организацију изложби (ван свог простора), медијске наступе, научне скупове, друге јавне догађаје итд.

4.3. ОСТАЛИ АКТЕРИ ЧИЈА ЈЕ ДЈЕЛАТНОСТ ВЕЗАНА ЗА КУЛТУРУ

4.3.1. Сектор образовања

Култура и образовање су области које се не могу посматрати одвојено, већ се прожимају односно једна проистиче из друге. Иако образовни систем није у надлежности локалне самоуправе, она је индиректно у могућности да утиче на услове за рад, а тако и на сам образовни процес. Квалитет и профил образовања је карика која треба да кореспондира са потребама града и његовог планског развоја. Концепт културе, као области која је доступна свима, најадекватније се остварује препознавањем културе кроз образовне програме. Поједини садржаји из области културе, заступљени су у школским програмима и уџбеницима и важан су чинилац у изградњи вриједносног система код школске популације.

Школским програмима предвиђене су и посјете одређеним културним установама, музејима, галеријама, чиме се додатно афирмише дијалог и толеранција, стиче знање о културно-историјском наслеђу и развија знање како о историјату културних дијелатности, тако и о значају очувања културних вриједности.

У оквиру појединих образовних установа организују се и ваннаставне активности посвећене областима културе и умјетности, а чиме се додатно подстичу индивидуалне склоности и интересовања из области културе, доприноси јачању културног идентитета и свијести, развија и његује дух толеранције и поштовање различитости.

Са локалном културном баштином у Будви се дјеца и млади могу сусрести и путем невелике колекција етнографских и других предмета која се чува у виду мање поставке у Основној школи „Стефан Митров Љубиша“. Рад на њој прије око двије и по деценије рад започео је наставник историје Петар Вукићевић, данас у пензији.

Велики прилив становништва из других крајева Црне Горе, као и страних држављана на територију општину Будва веома је изражен, што представља својеврсну предност и потенцијал интеркултуралности, као и подстицај да на разноврсна искуства, културне

навике и потребе, Општина одговори јачом подршком развојем културно-образовних институција као најбољег оквира за интеграцију.

Образовни систем на подручју општине Будва се обавља кроз предшколско васпитање и образовање, основно образовање, средње образовање и високо образовање. Предшколско васпитање и образовање се реализује у предшколским установама (јавним и приватним). Основно образовање се одвија у основним школама и основној школи за музичко образовање, које су јавне установе. Средње образовање се спроводи кроз опште средње и средње стручно образовање. Опште средње и средње стручно образовање спроводи се у средној мјешовитој школи. Адриатик колеџ, као приватна образовна установа, лиценцирана је и за средњошколски међународни програм. Високо образовање се врши у факултетима који су дјелови универзитета из других градова у Црној Гори. На Факултету за бизнис и туризам изучавају се и предмети који се тичу културе и наслеђа Црне Горе. У 2023. години у Будви је, од стране иностраних оснивача, основан и Факултет за слободне умјетности и науке. Такође, у овом граду постоји и Дуклеу Академу, чија дјелатност у различитим видовима едукације за разне генерације траје већ преко 10 година.

4.3.1.1. ЈУ Школа за основно музичко образовање Будва

Основно музичко образовање се стиче у ЈУ Школа за основно музичко образовање Будва и Подручној јединици у Петровцу. Укупан број ученика тренутно износи 526.⁶⁰

Разред	Број ученика
I разред	87
II разред	116
III разред	87
IV разред	25
V разред	58
VI разред	34
VII разред	33
VIII разред	20
IX разред	472
УКУПНО	472

Табела 8: Школа за основно музичко образовање Будва –број ученика по разредима у матичној установи у Будви у 2022/23. година⁶¹

Разред	Број ученика
I разред	9
II разред	12
III разред	7
IV разред	7
V разред	8
VI разред	2
VII разред	2
VIII разред	2
IX разред	5

⁶⁰ Информација ЈУ Школа за основно музичко образовање Будве.

⁶¹ Информација ЈУ Школа за основно музичко образовање Будве.

УКУПНО	54
--------	----

Табела 9: Школа за основно музичко образовање—број ученика по разредима у подручном одјељењу Петровац у 2022/23. година

Структура запослених школске 2022/2023. у ЈУ Школа за основно музичко образовање Будва је сљедећа:

- укупан број запослених је 52, на неодређено 18 и на одређено 25, док је хонорарних сарадника (допунски рад) 9;
- наставно особље 43, ненаставно особље 9.

Матична установа у Будви, што се тиче музичког инструментаријума, посједује: 1 полуконцертни клавир, 1 мињон клавир (мали полуконцертни клавир), 14 пијанина, 3 електрична клавира, 4 гитаре, 4 трубе, 8 флаути, 4 хармонике, 4 виолине (2 гудала), 1 виолу и 3 виолочела. Такође, посједује и 2 фотокопир апарата, 1 десктоп ПЦ рачунар, 1 лаптоп рачунар, 2 телевизора и 3 ЦД плејера. Подручно одјељење у Петровцу располаже са 2 пијанина, 1 гитаром и 1 фотокопир апаратом.

Проблеми са којима се сусреће Школа:

- поједини инструменти су у лошем стању, посебно пијанина. Школска нототека је скромног броја, недостају основна стручна литература и уџбеници неопходни за припрему и одржавање наставе, а налазе се углавном у електронској форми. Генерално, материјално-технички услови не одговарају критеријумима једне школе, поготово у односу на број уписане дјеце, који расте из године и у годину. с обзиром на то да Школа нема концертну салу, локална самоуправа уступа Школи за државање концерата просторе попут: Модерне галерије у Старом граду, биоскопа Cadmus Cineplexx, Академије знања и „Црвене комуне“ у Петровцу на Мору.

Школа за основно музичко образовање је смјештена у неусловном простору од 220 м², у сутерену Основне школе „Стефан Митров Љубиша“ и иста изискује побољшање и унапређење просторних и материјално-техничких капацитета Школе.

4.3.2. Сектор туризма

У промоцији, едукацији и презентацији културне баштине и културно-умјетничког стваралаштва важно мјесто имају организације у оквиру сектора туризма, с обзиром на то да је Будва изузетно посјећена туристичка дестинација, чији је туризам главна привредна грана.

Туристичка организација Општине Будва (ТОБ) представља кључну организацију у туризму на локалном нивоу, а формирана је од стране Општине Будва 2004. године, након доношења Закона о туристичким организацијама. Послује на начелу остваривања јавног интереса у области туризма без остваривања непосредне добити.

Културне културно-забавне и забавне манифестације у организацији ТОБ-а су веома бројне и разноврсне, цијенећи чињеницу да се кроз промовисање културе неког краја туристи најбоље упознају са њим. Стога се на територији општине Будва од стране ТОБ-

а, углавном у континуитету, организују и подржавају многобројне манифестације, посебно, мада не и искључиво, у лјетњем периоду, када је град највише посјећен туристима. У питању су музички, драмски, модни, ликовни, забавни и други садржаји, оријентисани махом према најширој, мада и ка стручној јавности.

С друге стране, сектор туризма у значајној мјери финансијски помаже сектору културе, цијенећи то да у њему постоји многоструко већа циркулација новчаних средстава него што је случај с културом. У том смислу, Закон о боравишној такси⁶² (члан 8) налаже да је боровишна такса приход туристичке организације, те да се прикупљена средства од боровишне таксе користе се: 1) 80% за финансирање дјелатности локалних туристичких организација, од чега се 10% средстава се издваја за пројекте валоризације културне баштине, који се односе на археолошка истраживања, конзерваторске и рестаураторске радове, реконструкцију и промоцију културних добара, а 10% средстава се издваја за побољшање услова боравка туриста и подизање нивоа квалитета туристичке понуде). Током 2022. године Туристичка организација Општине Будва први је пут од 2015. године, када је то прописано Законом, приступила отварању Јавног позива за учешће у поступку расподеле средстава за реализацију пројеката валоризације културне баштине, који се односе на археолошка истраживања, конзерваторске и рестаураторске радове, реконструкцију и промоцију културних добара на територији општине Будва. Овај тренд треба да се настави.

Цијенећи значај културе као предуслов развоја туризма, те да област туризма треба да допринесе квалитетној валоризацији културе, Општина Будва у наредном периоду треба да буде усмијерена на израду стратешких докумената која се тичу различитих облика културног туризма, уз примјену партиципативног приступа те учешће свих субјеката културно-туристичког развоја Општине, укључујући и Туристичку организацију Будве.

4.3.3. Сектор медија

Култура, комуникације и информисање су снажно међусобно повезане. Култура захтијева различите облике комуникације како би се стварала и размјењивала. У исто вријеме, култура обликује велики дио садржаја и облика комуникације. Заједно, култура и комуникација имају потенцијал да одреде начин и квалитет информација, знања, идеја и садржаја у јавном простору једне заједнице.

На територији општине Будва постоји и ради више средства јавног информисања: у првом реду, јавни радиодифузни сервис Радио телевизија Будва (ТВ, радио, интернет портал), више интернет портала, као и дописници неколико медијских кућа.

Основна дјелатност Радио телевизије Будва, локалног јавног емитера, везана је за производњу и емитовање информативног програма, извјештавање о политичким, друштвеним, културним, спортским и другим дешавањима од општег интереса за грађане Будве итд. С обзиром на то да је обавеза јавних емитера његовање културе јавних комуникација и језичких стандарда, производња и емитовање програма који изражавају национални и културни идентитет Црне Горе и културни и етнички идентитет мањинских народа и других мањинских национални заједница, РТВ Будва емитује садржаје тог типа.

⁶² „Сл. лист РЦГ“, бр. 011/04 и 013/04, „Сл. лист ЦГ“, бр. 073/10 и 048/15.

Међу најзначајнијим емисијама које се баве културом у 2022. години издвајају се ТВ емисије „Амфитеатар“, „Акт“ и „Хроника Града театра“, као и радио емисија „Све боје културе“ и „Отворено о НВО“. Такође, у централној дневној информативној емисији „Полис“ редовно се приказују најаве и репортаже актуелних културних дешавања. Будући да је Будва финалиста за освајање титуле „Европска пријестоница културе“ за 2028, дио програмског садржаја јесте и биће оријентисан за догађаје везане за наведено, а прије свега за материјалну и нематеријалну културну баштину, уз емитовање циклуса интервјуа с умјетницима и стручњацима у култури.

РТВ Будва располаже опремом неопходном за праћење свих јавних манифестација, па и културних дешавања, на територији општине Будва и шире. Ова медијска кућа прати све активности везане за културу на локалном нивоу, чиме даје значајни допринос у промовисању културе.

Од интернет сајтова на којима се налазе информативни, политички, спортски, културни, забавни и други садржаји везано за територију општину Будва, најзначајнији и најпосјећенији су следећи: www.budva.me (Општина Будва), www.budva.travel (Туристичка организација општине Будва), www.rtvbudva.me (Радио телевизија Будва), www.primorskenovine.me/ (локални информативни портал Приморске новине), www.butua.com (Бутуа – култура и културни туризам Будве), www.jadranbudva.me (Јадран Будва) и други.

4.3.4. Независна културна сцена

Независна културна сцена подразумијева ванинституционалне субјекте и/или физичка лица која дјелују у широком спектру културе, нарочито културно-умјетничког стваралаштва и културне баштине. Може бити организована у виду покрета или заједнице умјетника, извођача, стваралаца и организација који дјелују ван главних институција и комерцијалних система. Често је усмјерена на алтернативне, експерименталне или авангардне облике умјетности и културе, слободније истражујући своје домете и могућности.

Независна културна сцена, као један од својих кључних смјерова дјеловања, у знатно већој мјери од институција система, промовише културно-умјетнички диверзитет, иновативност, слободу изражавања, критичко мишљење, стваралачку аутономију, нецензурисаност садржаја/израза и сарадњу међу различитим субјектима, подржавају разноликост, партиципативност, инклузивност, друштвену ангажованост, пружа отпор систему и свим јавним властима, стварајући простор за ствараоце да истражују нове умјетничке идеје и концепте, другачије од оних *mainstream*, којима је склонија институционална култура.

Попут искуства других крајева Црне Горе, и на територији општине Будва независна културна сцена постоји и активна је већ деценијама. Истина, не би се могло рећи да је увијек (била) нарочито бројна, нити да је у сваком тренутку била активно укључена у културни живот (што – за разлику од институционалне културе која се редовно буџетски

финансира средствима грађана – и не мора да буде, јер нема сталне изворе прихода). Стиче се утисак и да њена активност није увијек у довољној мјери видљива, нити да јој је дато довољно простора у медијима и у јавном дискурсу (што се мијења путем друштвених мрежа и све већег броја независних продукција које саме пласирају своје садржаје). Рекло би се и да од стране институција система није увијек препозната, финансијски и на друге начине подржана као друштвено релевантна, независно (од тога да ли је критички оријентисана према јавним властима и потезима које политичке елите повлаче или није). Генерално, позиција независне културне сцене у Будви, иако није нарочито лоше, не би се могло сматрати ни посебно добрим и више-мање је слично позицији коју има у цијелој држави.

На примјер, као само једна од илустрација таквог односа јесте и чињеница да посљедњих година, конкретно, током 2020. није ни отворен јавни конкурс Општине Будва за расподјелу средстава невладиним организацијама,⁶³ те да су средства одређена путем ових конкурса за 2021. и 2022. годину додјељивала тек крајем године за пројекте које је требало реализовати током актуелне, а заправо су реализовани у наредној. Посебно негативне реакције у независној културној сцени изазвало је то што је на посљедњем општинском јавном конкурс за расподјелу средстава невладиним организацијама подржано свега 13 од 31 пријављеног пројекта, па је у општински буџет враћено неутрошених готово 24.418,52 еура, а планираних за пројекте невладиних организација.

Надаље, не постоје линије подршке на локалном нивоу које се односе само на независну културну сцену, јер нијесу само невладине организације оне које је чине (нити су све НВО које се пријаве на општински јавни конкурс из домена културе), већ и други видови организовања, међу којима су и појединци, неформалне групе, мреже организација, приватна предузећа и слично итд, те би исте требало увести. Као што је раније истакнуто, у складу с одредбом члана 70 Закона о култури („Сл. лист ЦГ“, бр. 049/08, 016/11, 040/11 и 038/12), суфинансирање пројекта и програма од значаја за остваривање јавног интереса у култури, врши се на основу јавног конкурса, који објављује Министарство, односно надлежни орган општине. Међутим, до данас Секретаријат за друштвене дјелатности, као надлежни орган Општине Будва, није вршио суфинансирање културе путем јавних конкурса, па је то тек ове године иницирано, али не још увијек и реализовано.

Када је ријеч о невладиним организацијама, које су најбројнији актери независне културне сцене, оне, у складу са Законом о невладиним организацијама,⁶⁴ могу бити невадина удружења и невладине фондације. На територији будванске општине постоје бројне невладине организације (удружења и фондација), од којих се мањи дио бави примарно дјелатностима у области културе. Нажалост, њихов цјеловити регистар/попис није урађен, па није могуће остварити прецизан увид у оне које су заправо активне у овом пољу. Међу њима свакако постоји дио организација који је тек повремено активан, док је најмање оних које успијевају у континуитету да обављају дјелатност због које су основане. У том контексту, треба имати у виду да се у Будви невладине организације углавном финансирају путем споменутих јавних конкурса/позива државне управе и локалне самоуправе, евентуално из ТОБ, што директно одређује обим и опсег активности, које су углавном краткорочне (пројекти, а не програми). Међутим, и као

⁶³ Нажалост, слична пракса је примјећена и код јавних конкурса министарстава, па и министарства надлежног за културу.

⁶⁴ „Сл. лист ЦГ“, бр. 039/11 и 037/17.

такве богате, оплемењују и диверзификују културну сцену Будве више или мање интензивно током цијеле године.

4.3.5. Оцјена стања

Међу актерима у култури потребно је ојачати сарадњу и јаче повезати независну културну сцену и институције, међусекторски повезивати образовне, културне установе и медије. Потребно је пронаћи формалне и неформалне тачке повезивања различитих актера у култури са циљем остваривања квалитетнијих програма уз рационално коришћење финансијских и других ресурса. Култура би требало да изгради вишу репутацију од оне коју тренутно има, те да буде стратешки партнер различитим секторима и дјелатностима у циљу креирања стабилног и одрживог система, а не, као што је то често случај – непотребан трошак или повремени декор.

Независна културна сцена Будве постоји већ деценијама и иза себе има значајне резултате локалног, националног и међународног значаја. Представља несумњиво значајан сегмент културног живота, а неки од њених пројеката и програма достигли су интернационални ниво видљивости. Може се рећи да посједује велики потенцијал да буде нуклеус развоја не само локалне, већ и црногорске, културне сцене у наредном периоду, нарочито у контексту пројекта „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“, али и уопште.

Рад и дјелатност независне културне сцене веома је разноврстан, поред осталог, огледа се у организовању културних и умјетничких догађаја, фестивала, трибина, музичких програма, научноистраживачких и стручних конференција у области културе и културне баштине и много више од тога, чиме доприноси квалитету и разноликости културне понуде града.

Међутим, услови у којима сцена функционише није задовољавајућа. Посебну пажњу треба посветити стварању бољих услова за рад и дјеловање независне културне сцене, као и њеном оснаживању и унапрјеђењу. У првом реду, потребно је ојачати њене капацитете (људским, просторним, техничко-технолошким, финансијским итд), као и радити на њеном усавршавању и професионализацији како би у скоријој будућности била у могућности да оствари стабилно финансирање и да аплицира за средства код европских и других међународних донатора, а не да се оснања само на домаће изворе финансирања, притом неријетко нестабилне. С друге стране, потребно би било пронаћи адекватне моделе и независној културној сцени дати више простора за дјеловање и реализацију комплекснијих културно-умјетничких пројеката који доприносе трансформацији града набоље.

5. КУЛТУРНА БАШТИНА

5.1. ЗАШТИТА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Културна баштина представља скуп добара наслијеђених из прошлости, које људи препознају као одраз и израз својих вриједности, вјеровања и традиција, која су у сталном процесу еволуирања, укључујући и све аспекте њихове околине који произилазе

из међусобног дјеловања људи и природе у времену, независно од власништва.⁶⁵ Она може бити материјална (непокретна и покретна) и нематеријална

Значајан сегмент културне баштине су културна добра, која представљају валоризовани дио културне баштине од општег интереса, законом заштићен, а то је свако непокретно, покретно и нематеријално добро за које је, у складу са Законом о заштити културних добара, утврђено да је од трајног историјског, умјетничког, научног, археолошког, архитектонског, антрополошког, техничког или другог друштвеног значаја, без обзира на вријеме, мјесто и начин стварања, поријекло, у чијем су власништву и на њихов свјетовни или вјерски карактер. Културно добро може бити у државној или приватној својини. Заштиту, као и културно добро, имају и заштићена околина непокретног културног добра, предмет који са непокретним културним добром чини историјску, умјетничку, визуелну или функционалну цјелину, објекат у којем се трајно чувају или излажу покретна културна добра, документација о културном добру, добро под претходном заштитом, обавезни примјерак публикације и јавна архивска грађа.⁶⁶

У складу са Законом о заштити културних добара (члан 4), циљеви заштите културних добара су: 1) очување и унапрјеђивање културних добара и њихово преношење будућим генерацијама у аутентичном облику; 2) обезбјеђивање услова за опстанак културних добара и за очување њиховог интегритета; 3) обезбјеђивање одрживог коришћења културних добара, сходно њиховим традиционалним или новим одговарајућим намјенама, ради људског развоја и квалитета живота; 4) ширење сазнања о вриједностима и значају културних добара; 5) очување културне разноликости кроз унапрјеђење стања и вриједности свих врста културних добара, његовање креативности и разумијевања различитих култура и културних слојева и унапрјеђивање дијалога међу културама и религијама; 6) обезбјеђивање услова да културна добра, сходно својој намјени, служе за задовољавање културних, научних и едукативних потреба појединаца и друштва; 7) спрјечавање радњи и активности којима се може промијенити изглед, својство, особеност, значење или значај културног добра; 8) спрјечавање противправног промета и премјештања културних добара.

О значају који држава придаје заштити културне баштине, најбоље свједочи чињеница да је највишим правним актом, Уставом Црне Горе, прописано да „држава штити научне, културне, умјетничке и историјске вриједности“ (члан 77), те да је свако „дужан да чува природну и културну баштину од општег интереса“, као и да „држава штити природну и културну баштину“ (члан 78).⁶⁷

Након обнове независности Црне Горе 2006. године, приступило се дефинисању нових културних политика кроз трансформацију постојећег и креирање новог нормативног и институционалног оквира. Стога су, поред Закона о култури (2008), данас на снази сљедећи прописи у домену културне баштине: Закон о заштити културних добара (2010), Закон о спомен-обилежјима (2008), Закон о музејској дјелатности (2010), Закон о библиотечкој дјелатности (2010), Закон о архивској дјелатности (2010), Закон о заштити природног и културно-историјског подручја Котора (2015) и Закон о кинематографији (2015), као и низ подзаконских аката.

Улога и значај културне баштине истакнути су и Националној стратегији одрживог развоја до 2030. године (2016), као и у Националном програму развоја културе 2023–

⁶⁵ Члан 11 Закона о заштити културних добара (“Сл. лист ЦГ”, бр. 049/10, 040/11, 044/11 и 018/19).

⁶⁶ Чл. 2 и 3 Закона о заштити културних добара.

⁶⁷ Члан 78 Устава Црне Горе (“Сл. лист ЦГ”, бр. 1/2007 и 38/2013 – Амандмани И–ХВИ).

2027, и то у оквиру приоритетних области. У оба документа истакнуто је да је стратешки циљ успоставити ефикасан и савремени систем интегралне заштите, управљања и одрживог коришћења културне баштине и предјела, те унаприједити систем и улагања у заштиту културне баштине. Унапрјеђење система заштите културне баштине је мјера која се односи на јачање институционалног и законодавног оквира који ће омогућити стварање савремених услова у овој области, што је операционализовано специфичним циљевима и конкретним активностима.

Осим кроз нормативни и стратешки оквир, дјелатност заштите и очувања културне баштине на националном нивоу обавља се институционално кроз: Министарство културе и медија Црне Горе, Управу за заштиту културних добара Црне Горе, Државни архив Црне Горе, као и јавне установе чији је оснивач Влада Црне Горе: ЈУ Центар за конзервацију и археологију Црне Горе, ЈУ Народни музеј Црне Горе, ЈУ Национална библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, ЈУ Поморски музеј Црне Горе, ЈУ Природњачки музеј Црне Горе, ЈУ Музеј савремене умјетности Црне Горе (до 2023. године ЈУ Центар савремене умјетности Црне Горе), ЈУ Библиотека за слијепе Црне Горе и ЈУ Црногорска кинотека.

Поред наведених институција, који су надлежне за обављање дјелатности заштите и очувања културне баштине на територији државе, у Црној Гори дјелују и локалне јавне установе чији је оснивач општина. На територији општине Будва дјелују двије јавне установе културе које обављају дјелатности културне баштине, и то у домену библиотечке и музејске: ЈУ Народна библиотека Будве и ЈУ Музеји и галерије Будве.

У опису дјелатности Сектора за културна добра, који функционише у оквиру Секретаријата за урбанизам Општине Будва, наведено је сљедеће: сарађује са Управом за заштиту културних добара Црне Горе у свим пројектима које Општина Будва реализује у циљу очувања и унапрјеђења културних добара, прати спровођење закона и подзаконских аката које се односе на културна добра, а из надлежности су органа локалне управе и предлаже израду локалних прописа за културна добра, сарађује са надлежним органима управе, међународним институцијама и невладиним сектором који се баве пословима заштите и унапрјеђења културним добрима, те врши послове у вези слободног приступа информацијама из дјелокруга рада Сектора.⁶⁸

5.2. МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА

Културну баштину на територији општине Будве чине материјални и нематеријални трагови који су постојали и развијали се у вишемиленијумском историјском континуитету, а који свједоче о присуству различитих култура на овом простору.

Бројни сегменти материјалне културне баштине (покретни и непокретни) Законом су заштићени и имају статус културног добра, односно спомен-обилежја сходно Закону о спомен-обилежјима.

5.2.1. Непокретна културна баштина

Непокретна културна баштина Будве је разноврсна и чине је културно-историјски

⁶⁸ Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији Секретаријата за урбанизам и одрживи развој Општине Будва, бр. 06-040/22-346/1 од 14. 4. 2022. године.

објекти, културно-историјске цјелине, локалитети и подручја у оквиру којих се налазе бројни профани, сакрални, меморијални, фортификациони и инфраструктурни објекти, групе грађевина и простори са карактеристичним интеракцијама човјека и природе археолошки локалитети, урбана и рурална насеља, стари градови, меморијални и други спомен објекти, објекти традиционалне, сакралне и профане архитектуре, као и бројна спомен-обилежја.

Валоризовани сегмент непокретне културне баштине је Законом заштићен и има статус културног добра. Њих има 51. Такође, бројни сегменти су евидентирани и као потенцијална културна добра којих је до сада евидентирано 109.

Важан сегмент културне баштине су и спомен-обилежја подигнута истакнутим и знаменитим личностима Будве, значајним догађајима и сл. а која су тај статус стекла у складу са Законом о спомен-обилежјима и њих има 28.

Културна добра на територији општине Будва су:⁶⁹

1.	Црква Св. Ивана Крститеља у Старом граду	Стари град
2.	Црква Св. Тројице у Старом граду	Стари град
3.	Остаци виле урбане у рецепцији бившег хотела „Авала“, простор са презентираним античким гробницама	Будва
4.	Римска вила с подним мозаиком – Мириште у Петровцу	Мириште, Петровац
5.	Манастир Градиште	Буљарица
6.	Манастир Стањевићи са црквом Св. Тројице	Стањевићи
7.	Манастир Подострог	Маине
8.	Свети Стефан	Острво код Будве
9.	Простор између хотела „Авала“ и градских бедема	Будва
10.	Античка мермерна столица	Брдо Милочер код Будве, К.О. Свети Стефан
11.	Црква Санта Марија ин Пунта	Стари град (југозападни дио града на рту)
12.	Мост из Наполеонове епохе	Веља вода
13.	Бедеми са бастионима и Стари град Будва	Стари град
14.	Бедеми са бастионима	Стари град
15.	Црква Св. Сава Освећени у Старом граду	Стари град
16.	Црква Св. Димитрија	Брајићи
17.	Манастир Прасквица	Прасквица
18.	Манастир Подластва	Ластва Грбаљска
19.	Манастир Режевићи	Режевићи
20.	Црква Св. Томе	Петровац
21.	Манастир Дуљево	Куљаче
22.	Остаци кастела и Лазарета у Петровцу	Петровац
23.	Црква Св. Крста	Новосеље, Петровац
24.	Тврђава „Космач“	Брајићи
25.	Црква Св. Николе	Острво Св. Никола
26.	Дробни пијесак	Дробни пијесак
27.	Тврђава Ђурђевац	Побори, брдо Ђурђевац
28.	Црква Св. Петра	Мажићи

⁶⁹ Информација Управа за заштиту културних добара Црне Горе.

29.	Спомен-плоча у знак борбе од 18 јула 1941 године	Брајићи
30.	Спомен-плоча на мјесту погибије Стане и Милице Медиговић	Крушевице, Петровац
31.	Споменик погинулим борцима у НОР, Брајићи и спомен-плоча на Брајићима	Брајићи
32.	Спомен-плоча посвећена погинулим родољубима у бици на Паштровници 25. марта 1942. године	Побори
33.	Спомен-плоча код села Лапчићи, посвећена 13. јулском устанку	Лапчићи
34.	Спомен-плоча подигнута на основној школи у Маинама посвећена 13. јулском устанку	Маине
35.	Спомен-плоча подигнута поред села Станишићи, посвећена погинулим борцима у току НОБ	Станишићи
36.	Спомен-плоча подигнута на мјесту Толињак код Будве посвећена деветорици стријељаних родољуба из овог краја	Толињак
37.	Спомен-плоча у Светом Стефану посвећена народном хероју Вукици Митровић	Свети Стефан
38.	Спомен-плоча посвећена стријељаним родољубима овог краја, Свети Стефан	Свети Стефан
39.	Споменик у Петровцу посвећен погинулим Паштровићима у НОР	Лазарет, Петровац
40.	Спомен-плоча подигнута код села Крушевица у знак сјећања на жртве окупатора (стријељању двије истакнуте првоборке)	Крушевица
41.	Спомен-плоча у Петровцу подигнута на згради НОО Петровац посвећена револуционарном раду прве комунистичке општине 1920 и 1921. г.	Петровац
42.	Спомен-плоча подигнута на родној кући народног хероја Ника Анђуса у селу Тудоровићи код Светог Стефана	Тудоровићи
43.	Спомен-плоча погинулим у Петровцу, код инвалидског одмаралишта, посвећена шесторици погинулих родољуба стријељаних од стране окупатора 1941. године	Лучице, Петровац
44.	Спомен-плоча подигнута у селу Буљарица, посвећена погинулим родољубима из тог краја	Буљарица
45.	Споменик погинулим борцима у НОР-у	Брајићи
46.	Спомен-плоча у Петровцу на тврђави Лазарет подигнута у спомен родољуба палих у народноослободилачком рату	Петровац
47.	Спомен-плоча посвећена Васу Митровићу	Пржно
48.	Спомен-чесма посвећена Стани П. Вуковић	Пржно
49.	Спомен-плоча у Будви на згради данашње апотеке	Стари град
50.	Спомен-плоча посвећена формирању првог партизанског батаљона	Ограђеница
51.	Спомен-гробље умрлих родољуба-интернираца из II свјетског рата	Буљарица

Осим културних добара која су Законом заштићена, евидентирана су и бројна потенцијална добра која би требало да уђу у поступак валоризације, и то: 1) Црква Св. Петке, село Кањоши, Буљарица, 2) Кањошева кула, село Кањоши, Буљарица, 3) Кула

Бошковића, село Кањоши, Буљарица, 4) Четири тумула, Ђуровићи, 5) Црква Св. Мине на брду Градац, Буљарица, 6) Градина са тумулом, Заградац, Буљарица, 7) Остаци цркве испод брда Шаптине, Ђуровићи, 8) Остаци цркве Св. Госпође, изнад Голубовића, 9) Црква Св. Врачева, Голубовићи, 10) Остаци римске виле, Голубовићи, 11) Споменик из НОБ-а код моста на Поповштици, Голубовићи, 12) Аустроугарски логор за ратне заробљенике црногорске војске, 13) Срзентића кула, 14) Црква Св. Митра на Шаптини, 15) Црква Св. Димитрија, Андровићи, 16) Црква Св. Ђорђа, Ђурђево брдо, 17) Црква Св. Петра, Калуђерац, Андровићи, 18) Праисторијски локалитет Мицоров крш, Буљарица, 19) Локалитет Кнежево село, Дреновица, подножје брда Калац, 20) Арменкова гомила, Дреновица, 21) Локалитет Почмин, гомила и црква Св. Јована, Дреновица, 22) Локалитет Брдо Калац, Дреновица, 23) Остаци цркве Лесендро, Крњак, Паштровска гора, 24) Аустроугарско утврђење и тумул, Равни, Паштровска гора, 25) Тумул Капа, Равни, Паштровићи, 26) Тумули и гомила Мијовића крш, Паштровићи, 27) Црква Св. Илије, Илино брдо, Паштровићи, 28) Црква Св. Срђа, Брестовик, Новосеље, 29) Тумул Брестовик, Новосеље, 30) Тумул, Новосеље, 31) Црква Св. Томе, Жуковица, 32) Црква Св. Илије, Новосеље, 33) Локалитет Градац, Андровићи, 34) Тумул Ребро, брдо Капа, Петровац, 35) Тумул, брдо Плат, Петровац, 36) Црква Св. Илија, Петровац, 37) Црква Св. Вид, Петровац, 38) Локалитет острво Катић, 39) Локалитет Медин крш, брдо Ребро, 40) Црква Света Неђеља, Петровац, 41) Иванчева гомила, Катун, Паштровићи, 42) Црква Св. Роко, Вуковићи, Режевићи, 43) Црква и капела, Ријека Режевића, 44) Спомен-дом „Режевићи“, 45) Локалитет Миришта, Пржно, 46) Црква Св. Јован, Близикухе, 47) Црква Св. Димитрија, Врба, Тудоровићи, 48) Црква Св. Неђеље, Врба, Тудоровићи, 49) Црква Св. Николе, Врба, Тудоровићи, 50) Школа из 1908. године, Врба, Тудоровићи, 51) Црква Св. Петка, заселак Врти, Тудоровићи, 52) Црква Св. Саве, Ђенаши, 53) Црква Св. Илије, Дулетићи, Маине, 54) Црква Св. Луке, Лапчићи, Маине, 55) Градина Обла глава, Дулетићи, Маине, 56) Пећина Јазбина, Тршљиковица, Ивановићи, 57) Вилина пећина, брдо Острог, Подострог, 58) Црква Св. Јована Крститеља, Станишићи, 59) Црква Св. Павла, Мажићи, 60) Црква Св. Николе, Прентовићи, Брајићи, 61) Вилина пећина, Угљешаји, Брајићи, 62) Градина и тумул на Кошљуну, Кошљун, Маине, 63) Црква Св. Спаса, Марковићи, 64) Црква Св. Јована, Марковићи, 65) Црква Св. Петке, Бабалонија, Маине, 66) Црква Св. Параскеве, Бабалонија, Маине, 67) Црква Св. Томе, Бечићи, 68) Црква Св. Госпође, Борети, Маине, 69) Црква Св. Николе, Чучићи, Бечићи, 70) Гомила на Уровици, Марковићи, Маине, 71) Стара Школа (рушевине куће попа Зеца), Гомила, Зечево село, Побори, 72) Црква Св. Неђеље, Зечево село, Побори, 73) Црква Св. Ђорђа, Побори, 74) Црква Св. Спиридон, Ограђеница, 75) Црква Св. Спиридон, Ограђеница, 76) Фортица, Ограђеница, 77) Градина, Илијино брдо, Ограђеница, 78) Манастир Војнићи, Куљаче, 79) Црква Св. Ђорђа, Мртвица, Куљаче, 80) Црква Успења Пресвете Богородице, Манастир Рустово, 81) Острво и кућиште Кршић, Пржно, 82) Црква Св. Антуна Падованског, Будва, 83) Тврђава Могрен, Будва, 84) Археолошки локалитет Туња, Будва, 85) Тумул Заколач, Петровац, 86) Локалитет Кобац, Паштровићи, 87) Локалитет Караула, Буљарица, 88) Археолошки локалитет „На Грке“, Буљарица, 89) Локалитет Мртвица, Паштровићи, 90) Црква Св. Петра и Павла, Мокре ливаде, Паштровићи, 91) Локалитет Кути, Паштровићи, 92) Локалитет Церовица, Паштровићи, 93) Црква Св. Илије, Добрун, Паштровићи, 94) Спомен-дом „Црвена комуна“, Петровац, 95) Хотел „Палас“, Петровац, 96) Хотел „Могрен“, Будва, 97) Објекат Југословенског речног бродарства (Хигијенски завод), Будва, 98) Објекат Лучка капетинија, Будва, 99) Локалитет са тумулима, Космач са околним брдима, 100) Локалитет са четири тумула, Станишићи, 101) Кула Дивановића, Дивановићи, Паштровићи, 102) Осматрачница Карађорђевића, Ресанска главица, Подличак, 103) Локалитет Крути, Челобрдо, 104) Осматрачница, Ђенаши, 105) Црква Св. Николе, Рафаиловићи, Бечићи, 106) Локалитет

Побори (тумул, градина), 107) Локалитет Бабин Вир, Бечићи, 108) Арапова кула, Ивановићи, Майне, и 109) Црква Св. Саве, Режевићи.⁷⁰

Секретаријат за друштвене дјелатности Општине Будва, сходно Закону о спомен-обилежјима и води Регистар спомен-обилежја на територији општине Будва. У наведеном регистру уписано је 29 спомен-обилежја и то: 1) Спомен-плоча Стефану Митровићу на родној кући у Светом Стефану, 2) Спомен-плоча Стефану Митровићу на кући у којој је живио и умро, 3) Спомен-плоча палим борцима у Челобрду, 4) Спомен-плоча Јегору Строганову, 5) Спомен-плоча погинулим Паштровићима од 1912–1918, 6) Спомен-плоча Вукалу Перову Стојановићу, 7) Спомен-плоћа на кући погинулим родољубима из Челобрда, 8) Спомен-плоча на конаку манастира Градиште, 9) Спомен-плоча-чесма палим борцима из Светог Стефана, 10) Спомен-плоча на приватној кући Ђаконовић, 11) Спомен-плоча на кући Душана Медина, 12) Спомен-чесма са спомен-плочом погинулим родољубима из села Куљаче, 13) Спомен-плоча палим борцима у ИИ свјетском рату, Пржно, 14) Спомен-плоча посвећена Крсту В. Рафаиловићу, 15) Спомен-плоча на манастиру Дуљево, 16) Спомен-плоча на плажи Лучице, 17) Спомен-плоча на зидинама Старог града, 18) Спомен-биста народног хероја Вукице Митровић-Шуње, 19) Спомен-биста народном хероју Нику Анђусу, 20) Спомен-биста са спомен плочом Мирку Срзентићу, 21) Спомен-биста Марку Ф. Станишићу, 22) Спомен-биста Стефан М. Љубиша, градски парк Будва, 23) Спомен-гробница Радуловић Станку, 24) Спомен-гробница погинулом родољубу Јолу Врбици, 25) Спомен-плоча на гробу Калађурђевић Спаса у Чучуцима, 26) Спомен-гробница на гробљу у Брајићима, 27) Споменик на мјесту званом „Гомила“, Побори, 28) Споменик погинулим родољубима Бечића и 29) Споменички комплекс Куфин.⁷¹

5.2.2. Покретна културна баштина

Покретну културну баштину општине Будва чине бројни археолошки, умјетнички, етнографски, технички, документарни предмети рукописи, инкунабуле, књиге, нумизматички или филателистички предмети збирке предмета, предмети сакралног карактера и други који свједочи о људском стваралаштву и еволуцији природе. Бројни од њих су законом заштићени и имају статус покретног културног добра.

Покретна културна добра на територији општине Будва су:⁷²

1.	Икона „Благовијести“	Црква Светог Саве, Режевићи
2.	Збирка феничанских предмета	Музеји, галерија и библиотека Будве
3.	Збирка римске керамике	Музеји, галерија и библиотека Будве
4.	Збирка грчке керамике	Музеји, галерија и библиотека Будве
5.	Збирка манастира Прасквица	Манастир Прасквица
6.	Збирка цркве Св. Тројице	Црква Свете Тројице, Стари град бб
7.	Збирка цркве Св. Петра	Црква Светог Петра, село Мажићи
8.	Збирка цркве Св. Петке, Подмаине	Црква Свете Петке, Подмаине
9.	Збирка цркве Св. Николе, Бечићи	Црква Свети Никола, Бечићи
10.	Збирка цркве Св. Јована, Подострог	Црква Свети Јован, Подострог
11.	Збирка цркве Св. Николе, Подострог	Црква Свети Никола, Подострог

⁷⁰ Студија заштите културне баштине општине Будва за потребе израде ПУП-а општине Будва, децембар 2021. године.

⁷¹ Информација Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва.

⁷² Информација Управе за заштиту културних добара Црне Горе.

12.	Збирка наџупне цркве Св. Ивана Крститеља	Наџупна црква Св. Ивана Крститеља, Стари град
13.	Збирка наџупне цркве Св. Ивана Крститеља	Наџупна црква Св. Ивана Крститеља, Стари град
14.	Анастас Боцарић (ЦГ ДА2 БУД –ЛИБОЦ)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
15.	Црква (ЦГ ДА2 БУД-ЦРКВА)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
16.	Катастар (ЦГ ДА2 БУД-КАТ)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
17.	Лучка испостава Будва (ЦГ ДА2 БУД-ЛИБ)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
18.	Породица Љубиша (ЦГ ДА2 БУД-ПОЉУБ)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
19.	Породица Маинић (ЦГ ДА2 БУД-ПОМА)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
20.	Породица Медин (ЦГ ДА2 БУД-ПОМЕД)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
21.	Управитељство општине Будва (ЦГ ДА2 БУД-УОБ)	ДАЦГ; Архивски одсјек Будва
22.	Умјетничка дјела вајара Стевана Лукетића	НБЦГ „Ђурђе Црнојевић“ Цетиње и на територији Општине Будва

5.3. НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА

Нематеријална културна баштина представља људско умијеће, изражај, вјештина или извођење, као и предмет, рукотворина, инструмент или простор који је са тим повезан, које заједнице, групе и, у појединим случајевима, појединци препознају као дио своје културне баштине.⁷³

Иако до сада на територији општине Будва нема законом заштићених нематеријалних културних добара, Будва баштини богато нематеријално наслеђе, по којем је препознатљива и ван својих граница. У том смислу, као елементи нематеријалне културне баштине, истичу се: 1) језик, говор, усмено предање, усмена књижевност или други усмени израз, 2) извођачка умјетност, 3) обичај, обред и свечаност, 4) знање или вјештина везана за природу и свемир, 5) култно и знаменито мјесто, 6) традиционални занат и вјештина.

Током истраживања спроведених у претходном периоду (2012), евидентирано је 13 елемената који ће ући у поступак валоризације и стицања статуса културно добро.⁷⁴

У претходном периоду и покренуте су иницијативе за стицање статуса културно добро код Управе за заштиту културних добара од којих је већина и прихваћено, те је процедура стицање законског статуса у току.

5.4. ОЦЈЕНА СТАЊА

Стари град Будва, због обиља културних слојева, историјских, културних и друштвених карактеристика које посједује, представља један од најзначајних примјера културне баштине, не само у Црној Гори, већ и много шире од тога. Древан преко два и по

⁷³ Члан 17 Закона о заштити културних добара.

⁷⁴ У публикацији *Жива локална традиција о нематеријалној културној баштини Паштровића, Старог града Будве и колашинског краја* (2020), аутори су мапирали многоструко већи број елемената нематеријалне културне баштине овог поднебља, што иде у прилог томе да је поступак тек започет, што и не чуди, с обзиром на то да је концепт нематеријалне културне баштине, њене заштите и валоризације релативно нов, не само у Црној Гори.

миленијума баштини у себи обиље материјалних и нематеријалних културних форми. Због изузетних културних вриједности које посједује, Законом је заштићен 1952. године, да би, доношењем актуелног Закона о заштити културних добара, Рјешењем из 2017. године потврђен статус непокретног културног добра од националног значаја.⁷⁵ Нажалост, и поред нормативно-институционалне заштите коју ужива, ова историјска урбана цјелина, као и заштићена околина, у континуитету је на различите начине деградирана, те је потребно хитно приступити санирању бројних проблема.

С друге стране, Свети Стефан у Паштровићима као свјетски чувени градић-хотел, друго је непокретно културно добро од националног значаја на територији будванске општине које је, нажалост, такође на многе начине девастирано у вишедеценијском континуитету. Проглашено је за споменик културе 1960, а Рјешењем из 2017. године потврђен му је статус културног добра од националног значаја.⁷⁶ Уважавајући лоше стање у којем се ова историјска урбана цјелина налази, не само због физички насталих деградација, већ и због проблема који постоје на релацији купац–власник–локална заједница, а што све онемогућава да се овај бисер културног наслеђа користи у својим пуним капацитетима и потенцијалима, културни пејзаж Свети Стефан је прољећа 2023. године од стране Еуропа Носте, једне од кровних европских организација за баштину, стављен на листу „7 Most Endangered Programme“ („Програм Седам најугроженијих у Европи“).⁷⁷

Када је ријеч о општој оцјени стања у домену културне баштине Будве, може се констатовати сљедеће;

- непостојање јединствене базе података са свим релевантним подацима који се тичу културне баштине на територији општине Будва;
- и поред позитивних примјера, уочена је недовољна истраженост културне баштине;
- бројне деградације и девастације културне баштине, нарочито у Старом граду, на Светом Стефану, на вјерским објектима, тврђавама, подводној баштини итд;
- нестајање нематеријалне културне баштине услед непрактиковања, заборавља итд;
- недовољна укљученост будванске заједнице, односно људи поријеклом одавде, а која живи у иностранству, у процесе очувања културног наслеђа ових простора, независно од тога гдје се налази, уколико је у питању покретно или нематеријално наслеђе;
- недовољна укљученост и заинтересованост локалних власти за процесе заштите и управљања културном баштином;
- сарадња општинских и државних институција на овом плану је недовољна;
- несистематично и непланско улагање у културну баштину;
- заштита културне баштине доживљава се као искључива одговорност надлежних државних органа установа;
- недовољна промоција културне баштине, посебно на међународном нивоу;

⁷⁵ Рјешење УЗКД о утврђивању статуса непокретног културног добра од националног значаја „Бедемима са бастионима и Старом граду Будва“ („Сл. лист ЦГ“, бр. 067/17).

⁷⁶ Рјешење УЗКД о утврђивању статуса непокретног културног добра од националног значаја „Светом Стефану“ („Сл. лист ЦГ“, бр. 067/17).

⁷⁷ <https://7mostendangered.eu/sites/cultural-landscape-of-sveti-stefan-pastrovici-montenegro/> (приступ: 24. 7. 2023).

- пракса везана за културну баштину (посебно непокретну) заснива се на идеји правне заштите, док су развој, одрживо коришћење и друштвена заштита недовољно развијене;
- лоши просторни, техничко-технолошки и други услови за рад институција које се баве културном баштином;
- недовољно капацитета и низак ниво примјене савремених стандарда у презентацији и промоцији културне баштине;
- сарадња са туристичким сектором, културном и креативном индустријом, образовањем, науком и другим гранама, по питању заштите и коришћења баштине на ниском је нивоу;
- недовољан број кадровских капацитета у домену културне баштине;
- веома ниско интересовање младих за бављење дјелатностима које се тичу културне баштине;
- недовољна укљученост младих у процесе везано за очување, заштиту, интерпретацију и популаризацију културне баштине;
- програми едукације о културној баштини и начинима њеног одговорног коришћења на локалном нивоу нијесу довољни;
- претјерана комерцијализација, туристификација и банализација у интерпретацији културне баштине;
- непримјерено понашање, деградација антифашистичких тековина и спомен-обилежја, те ревидирање историје XX вијека.

Имајући у виду савремене херитолошке теорије, политике и праксу, Програм настоји да приступ баштини прошири и, поред заштите, укаже на важност вредновања културне баштине за друштво (у складу са Фаро конвенцијом 2005), као и њеног потенцијала за културни и друштвени развој. Баштина као таква представља основу за изградњу личних и колективних идентитета, ресурс је за културни, економски и друштвени развој и мјесто сусрета различитих заједница и култура. Отуда се право на културу и културну баштину одређује као једно од основних права сваке групе или појединца.

На овај начин помјера се фокус са заштите културне баштине као искључиве обавезе надлежних институција на – цјеловит и интегрални принцип управљања баштином, који подразумева право на учешће и одговорност свих грађана, њихових удружења, политичких представника и широког круга релевантних институција и организација, што је и усклађено с одредбама Оквирне конвенције Савјета Европе о вриједности културне баштине за друштво (2005). Истовремено, културна баштина поприма димензију вишезначности и постаје простор за размјену мишљења, ставова и сарадњу по питању сјећања, идентитета и друштвених односа.

Из наведених разлога, Општина Будва кроз Програм настоји да подстакне и подржи проактиван однос свих актера у културика процесима стварања, заштите и коришћења динамичне, разнолике и вишезначне културне баштине на њеној територији.

Приједлози за унапрјеђење стања културне баштине на територији будванске општине могу се сажети у неколико кључних:

Јачати праксу управљања културном баштином која повезује њено одрживо коришћење и развој општине – Општина подстиче, прије свега, установе заштите и друге релевантне субјекте и грађане да у процесима управљања културном баштином ставе већи фокус на њено одрживо коришћење, управљање, одржавање, интерпретацију, адаптацију, доступност итд. Ово подразумијева подстицање израде стратешких и планских

докумената, као што су планови управљања, акциони планови, бизнис планови, студије изводљивости, планови интерпретације, едукације, туристичке промоције и слично, као саставни дио процеса рестаурације и конзервације, како би се осигурало да инвестирање у заштиту баштине активно допринесе дугорочном развоју општине.

Успоставити снажнију међусекторску сарадњу и заједничко дјеловање различитих актера у домену управљања културном баштином – Општина подстиче пројекте који подразумијевају сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора из области заштите и коришћења културне баштине, чиме се ствара комплементарни приступ. Повезивањем са удружењима и приватним иницијативама, јавни сектор реализују пројекте и ван своје основне дјелатности, који за циљ имају унапрјеђење и промоцију културне баштине. На овај начин се, кроз вертикално и хоризонтално повезивање, доприноси активирању и популаризацији културне баштине. Заштита културне баштине и институције које се баве овом дјелатношћу званично припадају ресору културе, међутим, баштина је неодвојив елемент урбаног планирања и развоја друштвених активности јер препознаје и тумачи елементе прошлости у контексту садашњости и планирања будућности. Сектор културне баштине је, тако, неодвојив од урбаног планирања, образовања, науке, развоја привреде, туризма, креативних и културних индустрија. Општина, стога, обавезује установе чији је оснивач на све облике сарадње која, поред заштите схваћене кроз конзерваторске активности, афирмише и промовише стварање и активну и одговорну употребу културне баштине на територији општине Будва.

Јачати капацитете организација цивилног сектора како би се укључиле у процес очувања одговорног коришћења културне баштине – Организације цивилног сектора које дјелујуу циљу истраживања, документовања, очувања, коришћења интерпретације, промоције и презентације баштине од изузетног су значаја за Општину Будва и њене грађане. Различитим пројектима, програмима и грађанским активизмом, а нарочито употребом информационо-комуникационих технологија и дигитализације оне дају значајан допринос. Због тога Општина настоји да финансијски, логистички и симболички подржи и оснажи активности овог сектора кроз јавне конкурсе и друге видове подршке, као и кроз њихову активнију сарадњу са установама које се баве заштитом културне баштине, на свим нивоима.

Едуковати, оснажити и укључити грађане у процесе стварања, ревитализације и очувања културне баштине – Баштина представља скуп вриједности, који је другачији за сваког грађанина. Комуницирање значења и вриједности и истицање разноликости личних идентитета везано за наслеђе важни су у његовом оживљавању и приближавању свакодневном животу грађана. Да би знали да га поштују и активно користе уз свијест о нужности пажљивог поступања, неопходно је активно радити на едукацији, првенствено школске дпопулације и младих, у вези са баштином и њеним званичним, историјском наративима, али и историји знаменитих или мање познатих грађана. Потребно је успоставити директнију и континуирану сарадњу између установа заштите, удружења грађана и образовних установа, ради учења о баштини, али и коришћења баштине у оквиру школских програма, од нивоа основне школе до факултета. Важно је да едукација буде „жива“ и динамична, да људе укључује у креирање различитих садржаја и да подстиче стваралачки и промишљајући однос према баштини. Пројекти који, поред приче о баштини, укључују волонтеризам грађана, рад и стваралаштво на терену, значајни су из разлога стварања везе са баштином, проширивања опсега баштине и могућности комбиновања материјалне и нематеријалне баштине и њихове савремене интерпретације. Тако Општина подстиче и охрабрује програме и пројекте који се баве

културном баштином и теже да активно укључе грађане у процес истраживања, интерпретације, заштите и одговорног коришћења културне баштине.

Подстаћи откривање и употребу заборављених простора и коришћење културне баштине као инспирације за савремено стваралаштво – Велики број објеката културне баштине, неријетко и оних законом заштићених, изложен је немару и пропадању. Неки од њих су, услед небриге или недостатка средстава, у лошем стању, а неки чак и урушени. Иако посједују историјски, архитектонски, културни и други значај, многи од ових објеката стоје запуштени и недовољно видљиви за грађане. На тај начин скривени су и дјелови локалне културне историје, чиме постаје сиромашнија за сегменте свог идентитета. „Заборављени“ простори, на срећу, нијесу занемарени и у архитектонској и конзерваторској литератури, као ни у архивској грађи. Добра полазна основа је постојање података и грађе о просторима који су угрожени, деградирани или урушени. Откривање ових података, њихов излазак из херметичког простора књига, студија, научне и стручне литературе, и коришћење као инспирације и ресурса за савремено стваралаштво и едукацију, допринијело би продужењу њиховог физичког живота, а на дужи рок омогућило и њихову лакшу и сврсисходнију обнову и нову намјену.

Унаприједити дигитализацију културне баштине – Општина тежи да дигитализоване збирке музеја, библиотека и архива, као и културних добара и приватних збирки, постану стандард. За сада се у том процесу нарочито истиче ЈУ Народна библиотека Будве. Под овим се не подразумијева само дигитализација у функцији заштите и документације, већ се дигитализовани садржаји виде као могућност побољшања доступности баштине, њене промоције, као и активнијег коришћења знања и информација везаних за баштину. Такође, процес дигитализације схвата се и као могућност за партиципацију и креирање садржаја везаних за баштину од стране различитих група и појединаца, чиме се отвара нови опсег развоја културне баштине, прије свега, учење и сарадња. Све наведено неопходно је радити у сарадњи са институцијама система које су надлежне за дигитализацију културне баштине.

Успоставити бољу сарадњу са сектором туризма – Туризам заснован на културној баштини представља посебан облик туризма, који подразумијева путовање са циљем упознавања културне баштине насљеђа неког мјеста. Туристи заинтересовани за овај облик туризма често су образовани и сензибилисани за разумијевање баштине, што је добра основа за представљање културне баштине. Међутим, не треба рачунати само на ову врсту посјетилаца. У Будву долазе туристички старосних доби, ради рекреације, одмора, посла, путем екскурзија, спортских, вјерских, научних и осталих активности, којима такође треба представити културну баштину. У том смислу, постоје бројне могућности за њену промоцију. Досадашње активности на промоцији културне баштине кроз туризам свде се у највећој мјери на представљање одређеног броја репрезентативних грађевина, музеја и галерија, а интерпретације су неријетко банализоване од стране водича, па чак и погрешне. Међутим, недостаје много већи број елемената насљеђа који постоје на територији општине, који, обједињени, чине основу за промоцију културне баштине општине као мјеста са живом традицијом и културом, заснованом на сјећањима и њиховом данашњем тумачењу.

6. КУЛТУРНО-УМЈЕТНИЧКО СТВАРАЛАШТВО И КУЛТУРНЕ И КРЕАТИВНЕ ИНДУСТРИЈЕ

Почетком 2000-их, а нарочито по обнови независности државе, дефинисане су нове

културне политике измјенама и допунама постојећег и креирањем новог нормативног и институционалног оквира. Стога су данас на снази сљедећи прописи у домену културно-умјетничког стваралаштва, културних и креативних индустрија и сродних области: Закон о позоришној дјелатности (2001), Закон о култури (2008), Закон о ауторском и сродним правима (2011), Закон о издавачкој дјелатности (2012), те Закон о кинематографији (2015), као и низ подзаконских аката.

Националне установе културе које се баве културно-умјетничким стваралаштвом на територији Црне Горе су ЈУ Краљевско позориште Зетски дом на Цетињу, ЈУ Црногорско народно позориште у Подгорици, ЈУ Музички центар Црне Горе и ЈУ Филмски центар Црне Горе.

На локалном нивоу, јавна установа која се примарно бави дјелатностима у домену културно-умјетничког стваралаштва је ЈУ Град театар Будва, док ЈУ Музеји и галерије Будве и ЈУ Народна библиотека Будве, које се, прије свега, баве очувањем и заштитом културне баштине, повремено реализују и програме усмјерене на савремено стваралаштво. Своје програмске активности на територији будванске општине спорадично реализују и друге националне и локалне установе културе из Црне Горе и иностранства.

6.1. ЛИКОВНО СТВАРАЛАШТВО

Ликовно стваралаштво у свој комплексности својих израза има богату историју на простору града Будве и о њему свједоче и писани извори, али и сачувана материјална културна баштина. Међу првим свједочанствима богате ликовне умјетности су археолошки артефакти, али и подни мозаици профане и сакралне архитектуре из периода антике и ранохришћанства. Будвански мозаици (римски, касноантички, ранохришћански) који припадају различитим културно-историјским епохама у том погледу представљају ријеткост у односу на остатак јадранских градова.

Монументално сликарство сакралног типа, иконописи и фрескописи представљају праву ризницу културне баштине Будве, Паштровића и залеђа.

У ери националних буђења, романтизма у умјетности балканских народа, подручју Будве стасава прва генерација домаћих сликара који су уједно и прве школовани сликари у тадашњој Црној Гори. Тој генерацији припадају браћа Анастас и Шпиро Боцарић и сликар из Кастел Ластве Марко К. Грегловић. Модернизам у ликовној традицији Будве обиљежило је скулптора Стевана Лукетића. Модернистичку ликовну умјетничку експресију овом поднебљу даће и Јован Ивановић, а тој генерацији припада и будвански ликовни умјетник Слободан Бобо Словинић. Крајем вијека ликовно стваралаштво Будве обиљежили су Саво Павловић и Нико Калађурђевић. Дио свог стваралаштва у Будви су остварили и наши умјетници највишег ранга, Мило Милуновић, Ристо Стијовић, Фило Филиповић и други.⁷⁸

Године 1966. у Будви се одржао Конгрес ликовних умјетника. Окупљање истакнутих сликара, који су Будви остављали своја дјела, утицаће и на формирање Модерне галерије, 1972. године. Оснивање Модерне галерије везује се за 1972, годину оснивања Културног центра, захваљујући залагању Мирослава Лукетића, његовог првог директора, Богољуба Рађеновића, тадашњег секретара Одсјека за привреду, и нарочито

⁷⁸ Ивановић, Драгана, „Ликовна умјетност у Будви и околини“. У: Калезић, Данило (ур.) *Будва*, 1996.

Јована Ивановића, будванског и црногорског умјетника, чије име Модерна галерија носи од 2018. године. Изложба Мила Милуновића у фискултурној сали Основне школе „Стефан М. Љубиша” 1964. представља својеврсни зачетак модерног ликовног живота у Будви. Исте године организује се и конгрес Савеза ликовних умјетника Југославије, а нешто касније и „Интернационални ликовни сусрети”, који су уз помоћ умјетника из Париза, Љубинке и Бате Михаиловић, те залагањем Ивановића, окупили бројне значајне умјетнике са наших простора и свијета, што је све утицало на почетак стасавања Модерне галерије у институцију ликовне културе високог ранга. Прва изложба организована је у Модерној галерији 1972, а њену поставку је урадио Миливоје Николајевић, тада директор новосадске Галерије Матице српске.⁷⁹ Године 1971. сликари портретисти су са Културним центром формирали групу „Могрен“ која је дуго представљала туристичку атракцију, као и „Монмартр” Будве.

У Модерној галерији је путем откупа и поклона створен значајан фонд, који броји више од 400 умјетничких дјела. Фондус Модерне галерије „Јово Ивановић“ разврстан је у пет збирки: Збирка Савремених експресиониста, Збирка црногорске умјетности, Збирка завичајне умјетности, Збирка стране умјетности и Збирка наивне умјетности. Збирка завичајне умјетности састоји се од радова најзначајнијих сликара са простора Будве, рођених од друге половине XIX вијека па све до данас: Анастаса и Шпира Боцарића, Марка К. Греговића, Стевана Лукетића, Јована Ивановића, Слободана Пура Ђурића, Слободана Боба Словинића и других. Од самог оснивања Модерна галерија је настојала да нагласи значај и валоризује рад домаћих умјетника и на тај начин да пробуди свијест о важности појединих будванских умјетника.

Ликовни живот у Будви у посљедње три деценије, поред Модерне галерије као организатора највећег броја ликовних догађаја у граду, одвија се љети у оквиру фестивала „Град театар“. Будва нема просторе намјењене савременој умјетности.

Формално ликовно образовање, средњошколско и високошколско, обезбјеђују образовне институције на Цетињу: Средња ликовна школа и Факултет ликовних умјетности. У Будви постоји неколико умјетничких школа и радионица које окупљају заинтересоване полазнике, а које воде ликовни ствараоци из Будве: школа мозаика, школа сликања за трећу доб, бесплатне умјетничке радионице за дјецу. Школа сликања одвија се под покровитељством будванске Библиотеке.

Организовано као невладино удружење, у граду постоји Удружење ликовних умјетника Будва, иако његов рад тренутно није нарочито видљив.

6.2. КЊИЖЕВНОСТ И ИЗДАВАШТВО

Будванска умјетничка сцена није само одређена позоришним и фестивалским дешавањима, већ и интензивним књижевним животом и издавачком дјелатношћу.

Већ летимичан осврт на књижевне ствараоце, што у историјској перспективи, што у периоду савремене књижевности, свједочи и о континуитету његовања писане ријечи. Уз то, двије од четири школе на територији Општине Будва носи назив по истакнутим писцима, док је значајна и оријентација ученика ка проучавању студија књижевности.

⁷⁹ Ђурашковић, Луција, *50 година Модерне галерије* (каталог изложбе), Будва, 2022.

Уколико би постојао регистар писаца на територији општине Будва, он би свакако био започет дјеловањем најстаријих књижевника Крста Ивановића и Стјепана Зановића, а потом и Антуна Којовића. Неизоставна фигура је свакако Стефан Митров Љубиша, чији је књижевни и политички рад обиљежио другу половину XIX в. Будве. О значају писане ријечи за Будву и Будване, свједочи и напомена Божене Јелушић да је у едицији *Књижевност Црне Горе од 12. до 19. вијека* чак петина (четири од двадесет) књига посвећена ствараоцима у вези са Будвом. Модернистичке токове послеријатне књижевности на будванској сцени утврђује Стефан Митровић. Другу половину XX вијека обиљежио је рад Чеда Вуковића, једног од најбољих писаца за дјецу Црне Горе, али и писца оријентисаног историјским и митолошким темама, и Бошка Богетића, који наставља његошевску традицију, уз оријентацију ка важним историјским темама. Значајан је и поетски рад Милана Гогића. Савремено доба указује да је оријентисање ка књижевности изузетно живо, тако да у Будви дјелују писци различитих поетика и књижевно-умјетничких интересовања: Драган Радуловић, писац једног од најзначајнијих црногорских романа *Аушвиц кафе*, вишеструко награђиваног и превођеног; потом Мишо Гаћиновић, приповједач Ђорђе В. Греговић, пјесникиња Станка Рађеновић, Ружица Васић, која пише о Богобоју Руцовићу, глумцу потеклом са ових простора, затим Катарина Сарић, Сандра Ђурбузовић, Јасенка Лаловић, Слободан Бобо Словинић, сликар, млади пјесници и писци Милан Станишић, Милош Борета, Сара Вуковић, Ивона Медиговић и многи други.

Значајна је и писана продукција нарочито у области друштвено-хуманистичких наука и публицистичких дисциплина, будући да су се бројни овдашњи проучаваоци, истраживачи, научни и културни радници и други аутори бавили или се баве културно-историјским наслеђем града Будве, Паштровића, Грбља и околине: Мирослав Лукетић, Урош Ј. Зеновић, Марко С. Суђић, Крсто Вукотић, Љубо Мачић, Слободан Митровић, Мила Медиговић Стефановић, Симо Арменко, Саво Греговић, Петар Перовић, Димитрије Лакић, Павле Калањ, Љиљана Зеновић Краповић, Жика Бујуклић, Сениша Јелушић, Драгана Ивановић, Јелена Ђуровић, Станко Паповић, Ранко Павићевић, Владо Дулетић, Мато Јелушић, Божена Јелушић, Луција Ђурашковић, Милена Врзић, Саво Мартиновић, Зорица Јоксимовић, Бранислав Греговић, Климент Бољевић, Маријана Мартиновић, Сања Мариновић, Стево Даводивић, Блажо Кажанегра, Мирела Чормаковић, Предраг Зеновић, Душан Медин и многи други. Занимљиво је да су се и разни аутори других професионалних аспирација увијек враћали темама будванског краја и онда када нису живјели у граду (попут Драгутина Карла Деклић и других), док у документацији постоје свједочанства и о дневничким записима Пава Микуле с почетка XX вијека, иако је изворни запис дневника изгубљен. Немјерљив допринос слици града даје и књижица *Из старе Будве* (1996) Николе Вучковића, док је за историју Петровца на Мору и Паштровића релевантан хроничар Нико Л. Перазић који је писао средином XX вијека.

Од Статута града Будве из XIV вијека, преко интензивних писаних активности које су се његовале у манастирима будванског краја, тзв. првог српског буквара из 1597. којег су писали монаси манастира Градишта, бројних паштровских исправа и других историјских докумената и сачуване архивске грађа – па све до савремене издавачке продукције било кроз институције или кроз невладине организације, кроз приватне самиздат иницијативе, указује се на то да је су писање и издавачка дјелатност важно обиљежје културе града кроз столећа.

Бројне књижевне манифестације, односно програми током којих се представљају најновија издања из свих сфера хуманистичких, друштвених, научних и умјетничких

области, такође указују на његовање културе писане ријечи. Ту се прије свега издвајају књижевни програм „Града театра“ који се одвија на Тргу пјесника, а потом и дјелатност Народне библиотеке Будве. Књижевни програм већ 37 година окупља на Тргу пјесника у Старом граду неке од најбољих и најрелевантнијих писаца савремене књижевности. Уједно фестивал има и награду установљену за књижевно стваралаштво, која име носи по најпознатијем књижевнику будванског краја Стефану Митрову Љубиши. Фестивал је оријентисан и ка издавачкој дјелатности, будући да, поред програмског материјала, издаје фестивалску монографију на сваких десет година, као и посебна монографска издања посвећена истакнутим позоришним ствараоцима, односно књижевницима.

Дјелатност ЈУ Народна библиотека Будве, која подразумијева и трибинске програме, такође организује значајан број програма током годишњих активности, уз организовање тематских фестивала писане ријечи који се одвијају ван сједишта библиотеке (Књига под ферал, Тирилицом, Мале морске пјесме и приче у сарадњи са НВО Драмски студио Будве, трибина „Књижевна комуна“ у Петровцу...). Сам историјат библиотечке дјелатности на територији општине указује на значај ове установе за просвјешћивање становништва. Не рачунајући библиотечки рад везан за манастире на територији општине, библиотечка дјелатност у Будви започиње отварањем читаонице. Иако се са сигурношћу не зна тачан датум покретања јавне читаонице, писани трагови потврђују њено постојање 1864. године (међу 25 претплатника задарског *Српско-далматинског магазина*). Од тада Библиотека у континуитету доприноси његовању и развоју читалачке културе града Будве, тим прије што посједује непроцјењиви фонд наслова како белетристике, тако и наслова из осталих друштвено-научних области дјеловања људског духа. Активност коју треба истаћи је управо издавачка дјелатност библиотеке, програмски јасно оријентисана ка публикацијама аутора који се поријеклом или животом везују за Будву, односно ка ауторима који у писаној ријечи тематизују будванске теме. Данас, у оквиру Народне библиотеке дјелује и подручно библиотечко одјељење „Стефан Митров Љубиша“ у Петровцу, смјештено у „Црвеној комуни“. Посебан допринос очувању грађе Библиотека даје и дигитализацијом писаног фонда аутора животом и радом везаних за Будву и доступношћу поменутих издања путем сајта библиотеке. Нарочито је значајна њена дјелатност у домену дигитализације и објављивања писане грађе овдашњих аутора која се чува у иностраним фондовима.

Издавачком дјелатношћу баве се и друге институције културе града Будве. ЈУ Музеји и галерије издају монографије, зборнике радова, каталоге и друге публикације у складу са сопственом дјелатношћу, било да су оне оријентисане ликовној култури, културној баштини, дјелу Стефана Митрова Љубише итд.

Значајно је поменути неке од раније постојећих издавачких кућа које су важне за покретање значајних едиција, попут Медитерана (који више не дјелује), или пак издаваштва Историјског архива Будве (такође, годинама већ неактиван у овом смислу), те издавачких дјелатности при вјерским заједницама и невладиним организацијама. Уз то, доступни каталози као једну од могућности препознају и самиздат категорију.

Потребно је истаћи да и независна културна сцена креира књижевне токове у граду, будући да учествује у организацији бројних књижевних и ауторских вечери, трибина, панел дискусија, књижевних резиденција, едукација, издавачких подухвата и слично (попут НВО „Агора“, НВО „ЗаДруга“, НВО „Ферал“, НВО Друштво за културни развој „Бауо“, НВО Драмски студио Будве, НВО „Паштровски алманах“, НВО „Приморска“, НВО „Седма сила младих“, НВО „Амерички културни центар“, НВО „Едутека“, НВО

Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“, „Цаспер“, Dukley Academy, фестивал „Нови вал“, фестивал „Stay tuned“ и многи други).

Иако је медијска сцена града оријентисана прије свега пласирањем информација путем електронског преноса, важно је напоменути да су и штампани медији обиљежили културни живот града Будве. Поред хроника који су у складу са духом епохе писали истакнути појединци (Крсто Ивановић, Антун Којовић, нпр), важно је истаћи и Приморске новине, објављиване у периоду од 1972. до 2003, чији се електронски репозиторијум налази на сајту Библиотеке, као и часописе вртића „Љубица Јовановић - Маше“ – *Мали фeralsи*, основне школе „Стефан Митров Љубиша“ – *Једро* и средње школе „Данило Киш“ – *Пешчаник*. Раније су постојали и часописи Основне школе „Мирко Срзентић“ у Петровцу на Мору, што би требало поново покренути.

6.3. МУЗИКА

Рана историја античког и средњовјековног будванског музичког стваралаштва, а то важи и за већи дио простора данашње Црне Горе, није довољно истражена. Градске свечаности и процесиије о којима постоје писани записи говоре о музици као неодвојивом елементу урбаног фестивалског живота медитеранске Будве током новог вијека.

Посебно мјесто у историји музичког стваралаштва припада Будванину Крсту Ивановићу чије су опере извођене у Венецији, Бечу, Фиренци. Ивановић је и аутор пет мелодрама, односно либрета на италијанском језику, а 1978. године објављена су два превода поменутих опера. Преведена је опера „Кирка“ која је извођена 1665. и „Кориолан“ 1669. године. Свој допринос дао је и историји италијанске мелодраме.

Градска музика Будве као једна од најстаријих облика институционалног организовања музичара на овом простору и уједно једна од најстаријих установа културе града Будве. „12 будванских младића, исто обучених први пут је свирајући на лименим инструментима прошетало градом“ – записао је 1908. године будвански хроничар Паво Микула. 1906. године, чешки музичар Карло Вела окупио је у оквиру хрватског културног друштва Слога (1900) петнаестак младића и стрпљиво их почео учити нотама и свирању на лименим инструментима. У Будви је постојао Српски тамбурашки збор, формиран још у доба Аустрије. Након ослобођења, првих година наставио је са радом под тим именом и печатом.⁸⁰ Под вођством капелника Веле, Градска музика је наступала до 1914. године, кад је прекинут рад због ратних околности. Градска музика Будва обнавља свој рад 1924. године, а за капелника је постављен Антон Тони Скутари. Градска музика је данас један од препознатљивих симбола културног живота града, а њен статус је недовољно дефинисан за одржив и квалитетан рад ове организације. Међуратни период Будве обиљежен је гостовањима српских и хрватских пјевачких друштава. Од 1955. Градска музика наступа под диригентском палицом новог капелника Љуба Урбана који ће водити Градску музику Будва пуне 33 године и оставити неизбрисив траг у историји овог друштва. Тих година оркестар не наступа само у Будви, већ и у сусједним градовима Боке, Београду, Сплиту, Новом Саду, Дубровнику. Указом Предсједника СФРЈ Градска музика Будва одликована је 1975. године Орденом Братства и јединства са сребрним вијенцем, а 1976. године добија Новембарску награду града Будве.

⁸⁰ Лукетић, Мирослав, *Туризам у Будви 1918–1941*, Будва, 1997.

У новијој музичке историји Будве и Црне Горе посебно мјесто припада Бранку Зеновићу. Композитор, диригент и аранжер Бранко Зеновић, рођен је у Режевићима 1935, а умро 2005. године. Након завршеног музичког школовања у Црној Гори, наставља да студира на Музичкој академији у Београду, а по завршетку студија, започиње свој дугогодишњи и квалитетан рад у Радио Црној Гори. Зеновић је компоновао вокалну, инструменталну и симфонијску музику. Најпознатија дела су: „Приморкиња“ – игра за оркестар (1969), затим „Концертантна скица за кларинет и гудаче“ (1971), „15. април 1979.“ – свита за клавир и оркестар (1980), потом „Ловћен“ – слика за оркестар (1982), па „Приморски напјеви II“ – руковет песама са Црногорског приморја (1992), као и „Диптих 6“ – према ријечима аутора „електроакустично, радиофонско музичко дјело“ (1996), итд. Његове композиције су извођене широм наше земље и у иностранству (Бугарска, Румунија, Словачка, Холандија), при чему је већи број концерата остварио диригујући Симфонијским оркестром Радио Телевизије Црне Горе. Огледао се и на пољу вокалне музике, диригујући хором еминентног КУД-а „Станко Драгојевић“ из Подгорице.⁸¹

Џез у Будви те посебно активна љетња џез сцена имају да захвале, између осталог, легату музичког стваралаштва Николе Мима Митровића (1941–2010), рођеног у Будви. Од 1965. године, као самоук музичар, почиње стваралаштво којим се Митровић уписао у историју југословенског и европског џеза. Свирао је трубу, флигхорну, флугабон, тромбон и флауту, а повремено је и пјевао, наступајући у оркестрима и саставима с којима је свирао широм Европе до 1978. године. Од 1978. до 1988. био је стални члан Џез оркестра РТБ, а и истовремено је шест година био члан легендарног Марковић-Гут Сехтета. Године 2004. објавио је албум „This Is The Life“ (Liphone Records). ЈУ Град театар је у сарадњи са Биг бендом РТС у међуфестивалском периоду 2018/2019. година издао и ЦД „Мимо од Будве“ у част сјећања на успјешну дугогодишњу сарадњу институције са Митровићем.

Историју музичке дјелатности карактерише и богата историја фестивала, посебно након формирања Културног центра: „Будва-концерт“, „Дани музике Будва- Св. Стефан“, „Игре југа“, а касније „Пјесме Медитерана“. Будва је била мјесто дешавања концерата популарне музике, али и великих регионалних фестивала електронске и популарне музике попут „Sea dance“ фестивала. Музички програм фестивала „Град театар“ већ деценијама заузима посебно мјесто у културном животу града.

Музичко образовање у Будви било је доступно још 1966. године када је у граду радило подручно одјељење Музичке школе из Котора. Од 1976–1978. године Школа је радила у оквиру Културног центра, а од 1978–1991. године у оквиру Основне школе „Стефан Митров Љубиша“ у Будви. ЈУ Школа за основно музичко образовање (ШОМО) у Будви основана је Одлуком Скупштине општине Будва 1991. године. Школи је на привремено коришћење уступљен дио простора школе „Стефан Митров Љубиша“ у Будви у којем се, упркос неадекватним условима, налази и данас. Проблем простора који би се могао превазићи измјештањем школе у Стари град представљао би уједно шансу за ревитализацију културног живота старог урбаног језгра. Подстицаји и помоћ у финансијском и организационом смислу ШОМО и њена интеграција у рад и дјелатност

⁸¹ Зечевић, Ана. М. „Био-библиографија Бранка Зеновића“. Монтенегрина. [хтпс://www.монтенегрина.нет/пагес/пагес1/музика/композитор_бранко_зеновиц.хтмл](https://www.монтенегрина.нет/пагес/пагес1/музика/композитор_бранко_зеновиц.хтмл) (приступ: 2. 5. 2023).

институција културе, те изналажења форми за континуирану презентацију њеног рада могу представљати додатни подстицај музичком образовању и стваралаштву у Будви.

Бојан Суђић свјетски је чувени диригент чије се поријекло везује за Паштровиће, односно Петровац на Мору. Његова глобално успјешна музичка каријера нешто је од чега град Будва и њена културна сцена могу само да остваре дугорочну корист на пољу културно-умјетничке сарадње виоког нивоа. Стога би требало истакнуте умјетнике попут Суђића, којих родом из Будве, а активних у свијету баш и нема у великом броју, што више укључивати у културни живот града и давати им прилику да својим знањима и мрежом контакта културом унаприједе свој завичај.

Иако је Будва posljedњих деценија препозната као центар музичких дешавања међународног карактера, мјесто је бројних концерата свих музичких жанрова (неријетко и оних краће упитног квалитета), ваља подсјетити на то да је музичка традиција будванског краја изузетно богата и разноврсна. Етномузиколошка и етнокореолошка истраживања историје музике на тлу будванске општине указала су на специфичност традиционалног пјевања, традиционалног свирања, играња и народних ансамбала као недовољног сегмента нематеријалне културне баштине. У овој области посебан допринос дале су Злата Марјановић и Ана М. Зечевић, као и Давор Седларевић. Поред Женске вокалне групе „Хармонија“ која изводи обраде и аранжмане локалног музичког наслеђа, постоји неколико продукцијских подухвата усмјерених ка ревиталитацији традиционалног начина пјевања и мелодијског модела својственог Будви и околини (нпр. Аутохтона пјевачка група из Паштровића). На пољу духовне музике активан је и православни црквени хор Св. Јевстатије Превлачки. Даља истраживања на овом пољу несумњиво представљају пут су ка очувању нематеријалне културне баштине, али и ка стварању сасвим нових умјетничких израза инспирисаних наслеђем.

6.4. ПОЗОРИШНА ДЈЕЛАТНОСТ

И поред недовољно обрађене и систематизоване грађе, традиција његовања позоришне културе Будве континуирано је одлика градског идентитета. На једној страни, антрополошка категорија важности културе гледања и вредновања кроз оно што се види типична је управо за медитеранске просторе који одређују и културу града. На другој страни, свједочанства о градским свечаностима и процесијама које дефинишу ритмове града и задовољавају вјерске и социјалне потребе становништва, и поред религијске функције по себи имају и елемент позоришног чина, будући да подразумевају одређену врсту трансформације коју неко перципира. Карневалске свечаности, као наличја процесија високе културе условљених религиозним системима, још изразитије његују трансформацију са субверзивним циљем пропитивања доминантне друштвене матрице.

Да су сви поменути елементи у спрези и у културном животу Будве новог доба, свједоче и списи каноника Антуна Којовића, који, и поред своје професионалне вокације, пише и о будванском карневалу, о свечаностима поводом вјерских празника, али и прве драмске текстове („Смјешни разговори I“ и „Смијешни разговори II“), којим у будванско културно наслеђе уписује и његовање умјетности писања драмског текста. Непоуздани подаци о дјеловању рудиментарне форме позоришта Кјаре Зорзи за вријеме француске управе градом тек треба да буду доказани. Међутим, и постојеће гласине свједоче о потреби за успостављањем континуитета његовања позоришне културе.

А да је позоришна култура изузетно присутна у граду, налазимо у успутним свједочанствима аутора који Будву бирају за своје одмориште почетком 20. вијека. Тако ће Растко Петровић у есеју „Позориште, позориште!“ из 1929. године, којим обједињује своја тридесетогодишња путописања по позорницама тадашње Европе, уврстити и позоришно искуство из Будве. Наиме, он истиче да је био у прилици да у простору између цркава прати извођење Нушићевог „Ива од Семберије“ неке аматерске дружине. Занимљиво је да Петровић биљежи и то да се у позадини чула и фрула, али и цвркулт птица.

Идеја о амбијенталном позоришту у Будви започета покретањем фестивала „Град театар“. Иако су га током 37 година постојања и даље пратили како цвркулт птица, тако и звуци савремених фрула, играње позоришних представа под отвореним небом, онако како се аутентично играло по амфитеатрима Атине и Пелопонеза прије више од два и по миленијума, постало је заштитни знак града Будве.

Уколико говоримо о позоришном животу града, неизоставно полазиште је свакако дјеловање „Града театра“ као једног од најеминентнијих позоришних фестивала региона. Оријентисаност савременом позоришном изразу, који се бави како локалном баштином, тако и универзалном класиком, већ 37 година будванској публици омогућава да буде у току са најбољим позоришним остварењима земље и свијета. Већ сам осврт на позоришне куће са којима се сарађивало, умјетнике који су гостовали на сценама фестивала, али и на 76 продукционих наслова, довољно говори о трајној одређености фестивала да његовањем аутентичног позоришног израза високе естетске категорије допринесе да и град буде препознат као аутентичан и важан позоришни центар.

Од 1987. године „Град театар“ и град Будва домаћини су најреномиранијим позоришним трупaма региона (и свијета када је то могуће), писцима, ликовним ствараоцима и музичким умјетницима. Важно се осврнути и на тренутак оснивања фестивала и покретања институције у предвечерје постојања бивше државе, када се умјетничко-организационим чином оснивања фестивала који је окупио умјетника свих крајева некадашње Југославије, покушао сачувати јединствени културни простор. Изгледа да је „Град театар“ и у томе успио, будући да окосницу свих програма чине управо културни изрази истовјетног простора, а да сваки сљедећи, новосоновани фестивал других инсититуција функционише по истовјетној матрици. Уз то, значајно је додати да је пројекат унаприједио и квалитет живота у граду, отварајући још једну погодност за практиковање културних потреба становништва, али и омогућавајући младима да своја професионална интересовања усмјере позоришној дјелатности. Данас активни умјетници из домена позоришних дјелатности, поријеклом или дијелом живота везани за Будву, препознати и у региону, свједоче о томе да је „Град театар“ и у овом домену остварио своју мисију.

Посљедњих неколико година, позоришни живот града обиљежавају и бројна гостовања независних продукцијских кућа у међу фестивалском периоду, која такође доприносе његовању позоришне културе, али и његовању различитих позоришних израза који погођују различитом спектру укуса публике. Уз то, будући да су плановима најављени и нови позоришни и извођачки пројекти, који ће се реализовати независно у односу на институцију која већ 37 година креира позоришни живот града, очито је да град Будва добија размјере метропола које подразумевају како велики број позоришних кућа, тако и разноврсност репертоарског одређења које ће погодовати различитим потребама и укусима публике. Стога би закључак и био да се што ургентније треба размишљати о изградњи неопходне инфраструктуре, која би задовољила календаре сваке од

организација, али и утврђивања организационог концепта и програмских потреба, којима би се спријечила редундантност на корист како институција и организација културе, тако и локалног становништва.

Важно је поменути да у граду дјелују и организације које се баве његовањем позоришног израза у дјечијем и омладинском узрасту. Значајно је поменути дјеловање НВО „Драмски студио Будве“, који у континуитету доприноси развоју позоришта за дјецу и младе (дио позоришног програма који се одвија у оквиру фестивала „Мале морске пјесме и приче“). Потом, значајно је и дјеловање Драмског студија ЈУСМШ „Данило Киш“, као и дјеловање драмских секција у будванским основним школама. Значајно је било и покретање драмског студија на иницијативу Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва за дјецу и омладину оријентисану овој врсти активности. Будући да је вријеме короне утицало на континуитет рада, требало би размислити о поновном покретању ове дјелатности. Уз то, и ТОБ Будва је у оквиру својих манифестационих активности организовала и фестивале дјечијег театра.

Уједно, памти се и дјеловање аматерских позоришних дружина у граду, чију традицију успјешно наставља и НВО „Ферал“ организовањем представа и играка на будванске медитеранске теме, окупљајући грађане Будве, Котора, студенте глуме итд.

6.5. КИНЕМАТОГРАФИЈА

Послијератни културни замајац ка његовању филмске умјетности, као једна од неупитних вриједности СФРЈ, директно је допринио и унапрјеђењу културног живота града Будве.

Филмско предузеће „Ловћен филм“ (основано 1949. године, до 1951. на Цетињу, потом у Херцег Новом, а од 1955. године у Будви) уредбом Савјета за просвјету Црне Горе 1956. године подијељено је на три посебне јединице: „Ловћен филм“, која ће се бавити производњом филмова, „Медитеран филм“, која ће пружати техничке услуге (убрзо припојен „Ловћен филму“) и „Зета филм“, оријентисана ка дистрибуцији филмова. За десетак година „Ловћен филм“ је успио да реализује 12 филмова (од тога и први филм у продукцији „Ловћен филма“ „Лажни цар“ Велимира Стојановића по сценарију Ратка Ђуровића) и неколико документарних филмова, данас важних за историју црногорске и југословенске кинематографије. 1966. године предузеће је због великих трошкова и недостатка стручног кадра угашено, док је техничку опрему откуила тадашња РТ Титиград за покретање Филмског студија Титиград (такође кратког вијека, будући да се 1979. године уједињује са „Зета филмом“).

За разлику од „Ловћен филма“, „Зета филм“ постаје једно од најуспјешнијих предузећа за производњу и дистрибуцију филмова, а од 1979. године, када је уједињено са Филмским студијом Титиград, и једино предузеће тог типа у Црној Гори. Основано је са идејом унапрјеђења кинематографске умјетности у Црној Гори, које је, свакако, обиљежило и културни живот Будве. Оријентисано како ка избору филмова, тако и ка производњи филмова, „Зета филм“ је у оба сегмента пословања обиљежио кинематографију тадашње земље, али и оставио залог за развој кинематографије данашње Црне Горе. По доступним подацима, „Зета филм“ је дистрибуирао 891 страни филм, при чему ћемо поменути само успјех дистрибуције филма „Амадеус“ Милоша Формана (1984), који је те године био најгледанији биоскопски филм бивше државе. Уз то, у копродукцији „Зета филм“ је произвео 9 играних филмова, међу којима и „13. јул“

Радомира Шарановића, најскупљи црногорски филм, а потом и неке од филмова највећег синеасете ових простора Живка Николића („Чудо невиђено“, „Љепота порока“, „Искушавање ђавола“ и „У име народа“). Бројни су и документарни и мањи број анимираних филмова који су заоставштина „Зета филма“.

Постојање и дјеловање предузећа у Будви имало је вишеструки значај и за развој публике. Смјештен у некадашњој згради „Зета филма“, који је био сједиште и осталим институцијама културе града, са биоскопом капацитета око 400 сједишта, „Зета филм“ је утицао на то да грађани у континуитету деценијама прате најбоља филмска остварења домаће и свјетске кинематографије. Посебан термин суботом од 11 часова био је определијен за најмлађу публику, чиме се показало да се и репертоарска политика пажљиво креирала. И поред постојања Савјета за одабир филмова, тијела проситеклог из наглашене потребе за планирањем културне политике и кроз активирање тијела која су могла да спроведу цензуру, показало се да је „Зета филм“ оставио трага у културном животу Будве, како кроз спектар напредних умјетничких дјелатности, тако и као допринос цивилизацијским тековинама и васпитању укуса младих оријентисаног ка филму. Свакао треба имати у виду да је град био домаћин и бројним инсотраним и домаћим филмским екипама који су снимали у природном амбијенту града и користили постојеће инфраструктурне капацитете. Уз то, у Будви је активно радила и Школа документарног филма, која је продуковала и први анимирани филм.

Транзициона приватизација и неодвољни правни капацитети општине с почетка XXI вијека довели су до тога да је „Зета филм“ трансформисан у дионичарско предузеће и да је дошло до уступања лоакције на којој се налазила зграда „Зета филма“. У новој власничкој прерасподјели, сама зграда је порушена са циљем изградње објекта другачије намјене, чиме и град остаје без биоскопског простора, али и простора који је могао да задовољи потребе и других институција културе града (простор за библиотеку, простор за одржавање позоришних представа у зимском периоду, простор за одржавање свечаних сједница у организацији општине и сл).

У Будви је изнова покренута биоскопска дјелатност 2015. године у простору TQ Plaze. Новоотворени биоскоп Цадмус Цинеплехх посједује укупно 280 сједишта распоређених у четири модерно опремљене сале, од чега је једна у потпуности намјењена најмлађој популацији. Будва је тако постала други град у Црној Гори, након Подгорице, са мултиплекс биоскопом. Биоскоп је поред комерцијалних услуга, годинама организовао бесплатне програме за дјецу, бесплатне пројекције југословенских и црногорских кинематографских остварања, што је дијелом финансирано средствима Општине дефинисаним уговорима приватно-јавног партнерства. Цијели процес уговарања и функционисања биоскопа пратио је низ контроверзи проистеклих из нејасно дефинисаних правних односа приватно-јавног партнерства. Управо је то и условило да је добра и племенита идеја још једном доведена у питање, будући да је, управо због нејасно дефинисаних односа, биоскоп у Будви још једном затворен 2023. године.

Нова времена су условила да је град чешће домаћим телевизијским ствараоцима и ствараоцима мањег и комерцијалнијег формата, што свакако доприноси промоцији града, било да се ради о серијским телевизијским програмима који за јесто дешавања узимају град, било да се ради о комерцијалним и документарним садржајима којима се промовише дестинација, културна баштина и слично.

Међутим, чини се да је потребно оријентисати се и ка већим продукцијама, које би утицале не само на промоцију, већ и на директну економску добит, али и умјетничку валоризацију. Новим законима о кинематографији покушавају се анимирати стране копродукције за снимања у просторима Црне Горе, тиме и Будве, али се чини да јавност није довољно уозната са одредбама закона, а да се снимања на територији општине не доносе довољно бенефита. То би значило да и Општина Будва у оквиру законских регулатива треба да предвиди правилнике којим би се регулисала и ова врста активности, али и промовисала дестинација са циљем мотивисања филмских радника у одабиру простора за сетове сопствених продукција.

На другој страни, имајући у виду развој технологије, стварање мањих филмских форми у индивидуалној режији је све доступније и распрострањеније. Стога и велики број приватних лица све чешће је оријентисан ка неком виду филмског стваралштва. Стога би дио Стратегије требало да подразумева и израду правилника за све филмске уратке са комерцијалном сврхом, али и за оне са другим намјенама, при чему би се водило рачуна о разлици снимљеног материјала намјењеног комерцијалној употреби и оног намјењеног очувању културне баштине, образовању и слично. Телевизија Будва, као градски јавни емитер са дијелом сопствене продукције, такође доприноси развоју документарне филмске телевизијске умјетности својом архивском грађом.

6.6. КУЛТУРНЕ И КРЕАТИВНЕ ИНДУСТРИЈЕ

Културне и креативне индустрије играју важну улогу у економском развоју, не само Будве, већ и глобано. Њихова улога је значајна и у домену промовисања и економске валоризације културне баштине, као и подстицању развоја креативности и иновација код свих генерација. У питању је, за овдашњи простор, релативно нови концепт који подразумева широки спектар дјелатности у домену културе, креативности, иновација, ИСТ-а, индустрија итд. За разлику од умјетности и културе у ужем смислу ријечи, једна од њихових карактеристика је економска оријентисаност, односно, окренутост комерцијализацији и профиту кроз масовну производњу.

Према одредби члана 88 Закона о култури, држава и општина подстичу и помажу развој креативних индустрија које обухватају продукцију културних производа и услуга из области интелектуалне својине.

Културне и креативне индустрије спадају у један од најбрже растућих сектора и главни су покретачи развоја економија развијених земаља представљајући значајан извор прихода и запошљавања. Поред економских бенефита културне и креативне индустрије доприносе људском, инклузивном и одрживом развоју. Стратешки документи их дефинишу као „активности из домена културе, усмјерене ка генерисању прихода или профита, укључивању у сектор бизниса, односно економије које остварују допринос одрживом развоју на локалном и националном нивоу“. У документу Мапирање културних и креативних индустрија у Црној Гори (2019) дефинисано је 11 сектора са 40 дјелатности које припадају културним и креативним индустријама и то: музеји, библиотеке и баштина; музика, визуелне и извођачке умјетности; дизајн; филм; фотографија; архитектура; рачунарска програма и игре; електронски медији; издаваштво; оглашавање и тржишне комуникације; умјетнички и традиционални занати.⁸²

⁸² <https://креативнеиндустрије.ме/мапирање/> (приступљено: 29. 6. 2023).

Имајући у виду наведено, на примјеру општине Будва било би неопходно спровести детаљно истраживање и мапирање свих актера који се уклапају у горенаведене критеријуме, а који би, будући да је у питању сектор с тежњом раста и развоја (нарочито његов сегмент везан за информационо-комуникационе технологије), засигурно износио више десетина различитих актера.

Општина Будва досад није имала посебне линије подршке за унапрјеђење и развој културних и креативних индустрија, што би требало промијенити.

6.7. ОЦЈЕНА СТАЊА

Имајући у виду речено, можемо закључити да град континуирано тежи јасној оријентацији ка његовању већине форми умјетничког стваралаштва, а да је значајан број суграђана своју професију оријентисао ка умјетничко стваралачкој дјелатности. Управо су ово потенцијали на којима треба заснивати даљи стратешки развој, уз посебну оријентацију ка усклађивању потреба грађана са постојећим просторним капацитетима и временским оквирима који диктирају ритам живота града. Неопходно је обезбиједити простор за одвијање културног живота током зиме, као што је и неопходно ускладити календаре институција културе, независне сцене и осталих институција града које претендују да се баве културом. Тиме би се омогућила и неопходна рационализација у финансијским и организационим условима у којима се културни живот града одвија, али се грађанима и посјетиоцима понудила усклађенија динамика одвијања програма културе. Уједно, неопходно је узети у обзир и струку дјелатника у пољу културе, као што је потребно радити на сталном унапрјеђивању постојећих кадровских потенцијала како би и програми и организациони изазови који их прате квалитетом задовољили стандарде неопходне за диверзификацију садржаја културе од других форми дјеловања у домену креације.

Проблеми са којима се сусрећу ликовни умјетници Црне Горе једнако се релевантни за друге будванске ствараоце и односе се примарно на статус и услове за рад. Као кључни недостаци ликовног стваралаштва у Будви намећу се проблем простора за стварање, умјетничких атељеа који би на транспарентан начин и према јасним критеријумима били дати активним будванским ликовним ствараоцима. Такође, уочен је и недостатак простора за излагање умјетничких дјела домаћих аутора, како би се њихово стваралаштво приближило јавности. Проблем откупа слика огледа се у потреби интеграције стваралачке сцене и туристичке привреде како би се оснажило стваралаштво и учинило самосталнијим.

Будући да је оријентација ка писаној ријечи у историјском континуитету присутна у граду, стратешко унапрјеђење би морало бити усмјерено ка постизању веће видљивости локалних аутора међу посјетиоцима града, али и домаћом публиком. Постојање завичајне библиотеке, оријентација ка представљању дјеловања књижевника града у јавним просторима или кроз друге форме умјетности, као и бројни научни и стручни скупови (у организацији Музеја и галерија, Библиотеке, Града театра, као и независне културне сцене) су неке од успјешних стратегија којима се промовише традиција будванске књижевности. Даљи кораци би могли да подразумијевају и већу доступност постојећих издања међу посјетиоцима града (у сарадњи са ТОБ, нпр; продајни пунктови са дјелима будванских књижевника и аутора, преводјење постојећих дјела, илустровање старијих издања у новим форматима, попут стрипа, дигитализација и објава електронских издања и сл.). Успостављање стабилне и прописима регулисане

књижарске дјелатности би свакако допринио и већој видљивости будванских аутора међу гостима града. Такође, чињеница да у Будви не постоји једна препознатљива књижара у којој ће се наћи доступна сва значајнија дјела која се баве овим простором или су писана пером локалних аутора треба да забрине јавне власти и покрене их да дјелују у правцу рјешавања овог проблема. Надаље, континуирани рад на критичким издањима аутора класика, обнављање едиција и сл. Уједно, то би допринијело и да долазећим генерацијама рад будванских аутора буде познатији и доступнији.

Када је ријеч о музици, формирање градског хора, дјечјег хора и клапа (мушких и женских) може бити једна од видова ревитализације музичког културног живота града, али и вид промоције нематеријалне културне баштине Будве. Не треба изгубити из вида да је женска вокална група „Хармонија“, која постоји готово четири деценије, тренутно једина активна клапа у граду (дјечија женска клапа „Приморкиње“ већ неко вријеме паузира свој рад), с тенденцијом умањења броја чланица. Њеном очувању и унапрјеђењу требало би посветити већу пажњу, као и недавно обновљеном КУД-у „Кањош“, с вишедеценијском традицијом (као и осталим културно-умјетничким друштвима и фолклорним ансамблима).

С друге стране, савремени популарни музички израз својствен је младим будванским ствараоцима који у облику музичких група (бендова) стварају и изводе рок, реп, хип-хоп и друге форме популарне музике. Независна музичка сцена такође би имала вишеструку корист од пројектне интеграције са институцијама културе, али и Туристичком организацијом Општине Будве и другим субјектима.

Напоменућемо да је неопходно да град посвети пажњу изградњи позоришне зграде, како би и током ванфестивалског периода публика била у прилици да прати позоришне представе. И поред тога, „Град театар“ успијева да и током зиме искористит доступне просторе за извођење мањих позоришних форми. Говоримо о простору „Црвене комуне“, која дјелује у саставу ЈУ Музеји и галерије Будве, а која са 160 мјеста омогућава и извођење мањих позоришних форми. Доступност хотелских простора, као и амфитеатара школа дијелом може да задовољи дио потреба ЈУ Град театар Будва. Међутим, несумњиво је да ће се тек изградњом позоришне зграде трајно ријешити и питање његовања културе позоришног живота током године.

Када је ријеч о седмој умјетности, потребно би било, у оквиру постојећих или новоформираних установа културе, направити и неку врсту медијатеке и/или дигитализоване филмске базе, у којој би били похрањени снимљени и монтирани видео материјали који су у вези било са традицијом „Зета филма“, као некадашњег кључног кинематографског центра, било са животом и историјом града. На овај начин дугорочно би се очувала и будућим генерацијама презентовала филмска баштина Будве, која није занемарива. Као што је већ истакнуто, евидентан је проблем поновног непостојања (нефункционисања) биоскопа у Будви. Стога би требало ићи у правцу дефинисања прије свега јавног интереса Општине Будва и међусовних права и обавеза с приватном фирмом које је користила општинске капацитете и водила бископ Cadmus Cineplexx, а све с циљем што скоријег отварања биоскопа и настављања добре праксе да град има биоскоп, који, поред основне дјелатности, обавља и низ других културних и друштвених активности, посебно у домену неформалне едукације младих. У склопу реченог, а имајући у виду значајну кинематографску традицију Будве, уз постојање адекватне инфраструктуре, могло би се размишљати и о развоју филмске

фестивалске дјелатности (попут филмских фестивала у ближем и даљем окружењу), усмјерене или ка класичној филмској форми, мањим форматима или ауторском документаристичком стваралаштву, оријентисаном ка промоцији филма као једне од крuciјалних ознака будванског културног идентитета.

Као један од изазова с којима се Будва сусреће јесте чињеница да је она дуго година уназад перципирана, прије свега, као центар забавних манифестација, атрактивних најширој публици без нарочито развијеног умјетничког укуса. Таквој репутацији, поред угоститељског сектора који је ову врсту пракси успоставио прије неколико деценија, током посљедњих 20-ак година активно доприноси и Туристичка организација Општине Будва. И то организацијом бројих, забавних програма (концерти популарне музике, модне ревије, сајмови, фолклорне представе, забавне манифестације за најширу јавност итд), више него ли културно-умјетничких високог реномеа, који би заправо подигли културне стандарда града, развили и унаприједили умјетнички укус грађана, посебно младих (који можда нијесу у прилици да такве програме прате ван Будве), па и туриста. За Будву би свакако благотворно дејство имало креирање више квалитетнијих и специфично фокусираних умјетничких садржаја, који би директно доприносили трансформацији града и грађана, те донијели мање „лаке“ забаве, често неукусних садржаја, већ виђене и познате. Такав вид подршке урбаном ребрендирању могао би се остварити кроз већа улагања ТОБ-а у провјерене организаторе и реализаторе умјетничких програма (или евентуалну сарадњу са њима), умјесто што ова организација, као изузетно финансијски стабилна, самостално креира и организује културни живот града, што ипак није њена примарна функција. Као што је прошле године отворила линију подшке актерима који се баве валоризацијом културне баштине, треба планирати начин финансијске помоћи у виду јавних конкурса и културно-умјетничким ствараоцима.

Посебну пажњу градске власти треба да посвете умјетницима и стручњацима у култури, како онима који живе у Будви, тако и свима онима који су поријеклом одавде, а остварени су у свијету, јер би многи од њих радо помогли и унаприједили квалитет културног живота града. Велики значај они би пружили и интернационализацији локалне културне сцене, њеном „отварању“ за што више квалитетних садржаја из иностранства, са циљем да се овдашњој јавности приближе глобални умјетнички дometи.

Конечно, упознавање, успостављање сарадње, а потом и веће укључивање умјетника и стручњака у култури који су током посљедњих година имигрирали у Будву из разних дјелова свијета, представља важан корак који локална културна сцена, као добар домаћин, треба да предузме (уз ријетке изузетке, попут музичких програма руских и украјинских умјетника у Модерној галерији). Само на тај начин Будва ће истински постати град свих оних који у њој живе (независно од тога колико су дуго њихови преци или они сами овдје присутни), осјећајући се да су овдје као „код куће“ и да су култура и добар квалитет живота у граду оне окоснице који све њене становнике увезују.

7. ФИНАНСИРАЊЕ

Одлуком о буџету Општине Будва за 2023. годину, („Сл. лист ЦГ – општински прописи“, бр. 65/22), у потрошачкој јединици Секретаријат за друштвене дјелатности, планирана су средства:

- буџетска позиција 43132 (трансфери за манифестације и пројекте): 2.000.000,00 € и то за финансирање „Сеа данце“ фестивала 300.000,00; „Петровац јазз фестивала“ и „Реггае фестивала“ 20.000,00; дочека Нове године; суфинансирање пројеката културних стваралаца; припремне активности за реализацију пројекта „Европска пријестоница културе“; одржавање манифестација везаних за пројекат „Европска пријестоница културе“; остале манифестације и пројекти;
- буџетска позиција 4149 (остале услуге): 90.000,00 и то између осталог за израду општинског програма развоја културе; заштита и очување културних добара.

Издавања за ове позиције у 2023. години су већа у односу на претходне године. Разлог за ово је потреба финансирања пројекта који је од круцијалне важности за Будву, а то је кандидатура „Европска престоница културе“.

Такође, Мистарство културе и медија одобрило Општини Будва средства у износу од 20.000,00 еура за суфинансирање трошкова реализације активности неопходних за обезбјеђивање продукције апликационог материјала у предмету кандидовања за додјелу пројекта „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“. Средства су уплаћена на рачун Општине Будва 28. 12. 2022. године и за реализацију овог пројекта.

Буџетска средства јавних установа

У односу на укупан годишњи буџет Општине Будве, може се рећи да је буџет Секретаријата за друштвене дјелатности веома висок у односу на друге секретаријате (други по величини додијељених средстава, одмах иза секретаријата за инвестиције), разлог томе је специфичност овог секретаријата јер се Јавне установе културе (ЈУ Музеји и галерије Будве, ЈУ Народна библиотека Будве и ЈУ Град театар Будва) налазе на трансферима у секретаријату.

Буџет 2023. године:⁸³

Буџет Општине Будва	41.659.000,00 (100%)
Буџет Секретаријата за друштвене дјелатности	9.138.140,00 (21,94%)
Буџет Секретаријата за друштвене дјелатности за културу и за јавне установе културе	4.350.000,00 (10,44%)
Буџет Секретаријата за друштвене дјелатности за културу	2.000.000,00 (4,8%)
Буџет за јавне установе културе	2.350.000,00 (5,64%)

Буџети претходних година:⁸⁴

Буџет Општине Будва	Секретаријат за друштвене дјелатности и (за културу)	ЈУ Град театар Будва	ЈУ Музеји и галерије Будве	ЈУ Народна библиотека Будве	Укупно за културу	% култура	Год.
36.559.388,00	600.000,00	850.000,00	1.000.000,00	440.000,00	2.890.000,00	7,9	2022.
32.806.847,00	293.360,00	784.227,82	1.110.000,00	445.000,00	2.632.587,80	8,02	2021.

⁸³ Подаци Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва.

⁸⁴ Подаци Секретаријата за друштвене дјелатности Општине Будва.

38.536.000,00	0	684.797,07	1.090.00,00	390.000,00	2.164.797,07	5,6	2020.
37.798.000,00	420.000,00	1.055.000,00	1.205.000,00	405.000,00	3.085.000,00	8,16	2019.
40.453.974,00	303.000,00	979.504,59	1.170.485,25	374.016,34	2.827.006,00	6,98	2018.
39.484.000,00	270.000,00	1.050.000,00	1.179.896,85	370.000,00	2.869.896,80	7,26	2017.
37.556.000,00	205.000,00	884.797,16	1.005.197,00	278.456,00	2.373.450,00	6,3	2016.
41.363.000,00	700.000,00	1.173.500,00	1.343.000,00	313.000,00	3.529.500,00	8,53	2015.
49.734.000,00	500.000,00	1.307.000,00	1.460.000,00	420.600,00	3.687.600,00	7,4	2014.
46.090.000,00	100.000,00	1.337.000,00	1.402.300,00	0	2.839.300,00	6,16	2013.

Из наведених финансијских показатеља можемо закључити да је већина средстава намијењених овом Секретаријату утрошена за финансирање дјелатности јавних установа културе чији је оснивач Општина Будва.

Секретаријат сачињава годишњи Извјештај о раду којим су дефинисани остварени резултати и циљеви у претходној години, и исти је дио годишњег извјештаја председника Општине.

Ради квалитетнијег реализовања активности из области културе формиран је Савјет за културу, као стручно и савјетодавно тијело за праћење стања у појединим областима и дјелатностима културе из надлежности Општине.

Секретаријат је припремио и Нацрт Одлуке о суфинансирању пројеката из области културе који су о јавног интереса за општину Будва, али иста још увијек није донијета.

Сходно постојећем уговору у оквиру Секретаријата финансиран је фестивал Сеа данце,⁸⁵ а планирано је и финансирање Петровац јазз фестивала, манифестација које се одржавају поводом прославе Нове године и других празника, и слично.

Установе културе у јавном сектору – дјелатност секретаријата је специфична и у смислу што је надлежан за установе културе чији је оснивач Општина, а над којима врши надзор, као и трансфере финансијских средстава одобрених одлукама о буџету Општине. ЈУ Народна библиотека, Музеји и галерије и ЈУ Град театар Будва финансирају се из општинског буџета, дијелом из сопствених прихода, остварених продајом улазница, чланских карата, маркетиншким активностима и приступом европским фондовима.

Имајући у виду чињеницу да су се буџетска средства иста или недовољно увећана упркос све већим издацима диктираним економским токовима, те да ове институције изискују планско и континуирано увећање буџетских средстава, повећањем средстава предвиђеним пројектом Европска пријестоница културе, Оснивач у духу европских пракси доказује позитивно дјеловање са циљем заштите и унапрјеђења институција и бриге о јавном интересу.

⁸⁵ Министарство економског развоја и туризма Црне Горе и Општина Будва, као и Туристичка организација Општине Будва, позивајући се на Закон о контроли државне и налазе Агенције за заштиту конкуренције, прекинули су финансијску помоћ фестивалу Сеа Данце, након чега су организатори одлучили да 2023. године не одрже овај фестивал у Буљарици.

8. SWOT АНАЛИЗА

Кроз мапирање и истраживање актера акултурне сцене, квалитативне и квантитативне истраживачке методе које су спроведене, проучавање доступне документације, медијских написа и, коначно, лично искуство партиципирања у културној сцени Будве, прикупљени су подаци на основу којих је било могуће извршити SWOT анализу стања културе на локалним нивоу.

Овом SWOT анализом су идентификоване неке од основних снага и слабости културне сцене на територији општине Будва, као и повољне и неповољне околности које могу допринијети развоју културе у овој средини, односно њеном ограничењу.

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
Будва се налази на раскрсници изузетно различитих предјела (контакт између средњег и сјеверног региона са јужним), чиме се нуде различите могућности развоја;	Непостојање дефинисане дугорочне стратегије развоја културе општине Будви;
Изузетно богата и разноврсна културна баштина (материјална и нематеријална);	Недовољно ресурса (финансијских средстава, инфраструктуре, адекватног кадровског потенцијала, опреме) за развој културе;
Специфичност културног предјела;	Недовољна заинтересованост и едукованост публике за културне садржаје;
Вишевијековна урбана традиција (Стари град, Свети Стефан, Петровац на Мору);	Недовољно валоризована културна баштина;
Културна разноликост (интеркултуралност и мултиконфесионалност);	Недовољан број кадровских капацитета за област културе;
Међународне културне манифестације и традиционалне локалне манифестације;	Недовољна заинтересованост кључних актера за одрживо коришћење објеката културне баштине;
Културни актери/ке (институције културе, НВО сектор, цркве, локални умјетници/це, аматери/ентузијасте);	Недостатак планова управљања културном баштином;
Постојање посебних сектора и тијела у оквиру локалне самоуправе, а у чијем домену надлежности је и област културе (Секретаријата за културу, спорт и друштвене дјелатности и Савјета за културу);	Непостојање плана за презентацију и валоризацију подводне културне баштине;
Постојање ниже музичке школе у Будви и одјељења у Петровцу, и институције високог образовања на којој се изучава област туризма;	Лоша повезаност културних актера са другим областима друштва;
Постојање локалног медија (ТВ и радио Будва);	Партијско запошљавање јавном сектору и у установама културе;
Постојање јавних простора на којима се могу одвијати умјетничке активности (простор испред Санта Марије);	Недовољно искоришћени културни и туристички потенцијали;
Успостављени односи са градовима и регијама у окружењу и иностранству са потенцијалом	Недовољно објеката у власништву општине који би се могли користити за културно стваралаштво;
	Недовољно средстава за обнову културне инфраструктуре и нова улагања;
	Недовољна промоција програма и пројеката из области културе;

размјене, заједничких културних пројеката и развоја сарадње; -	Недовољна сарадња између организација у области културе; Неразвијен информациони систем о области културе, а прије свега и културним добрима Будве; Позоришна дјелатност се одвија по правилу у љетњем периоду у оквиру Града театра Будва, али недостаје цјелогодишња активност; Непостојање Центра за посјетиоце културно-историјског подручја Стари град Будва; Неадекватан простор Градске галерије и недовољном броју галерија у граду; Недоступност појединих (културних добара, непокретних и покретних); Недостатак квалитетног, савремено осмишљеног туристичког водича; Већи број културних програма у туристичкој сезони и недостатку културних садржаја током године; Низак ниво интер-ресорне сарадње: културе и туризма, образовања, науке, привреде...; Недовољан профит који се остварује кроз културне програме; Кич и шунд као дио масовне културе; Недовољно развијена савремена умјетничка продукција; Недовољна подршка савременом умјетничком стваралаштву (атељеи); Недовољно развијена сарадња и културна размјена на нивоу општине; Недовољно коришћење могућности које пружа међународна сарадња; -
--	---

МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
Доношење Програма развоја културе Општине Будва 2024–2028. и акционих планова; Доношење плана управљања/ менаџмент плана урбане цјелине „Стари град – Будва“; Статус кандидата Црне Горе за ЕУ;	Политизација културе; Неконтролисани развој туризма (овертоурисм) и урбанизација који би могли угрозити културну баштину у општини Будва; Недостатак институција културе (позориште, биоскоп...);

Могућност коришћења IPA фондова за пројекте прекограничне сарадње и других ЕУ програма за културу; Виши ниво културне сарадње у региону југоисточне Европе; Заинтересованост државе Црне Горе за развој овог подручја као једног од оних који га могу добро репрезентовати у иностранству; Близина UNESCO града Дубровника (регионална сарадња); Могућност развоја културног коридора (Будва–Цетиње и Будва–Бока); Иностранци туристи који долазе крузерима; Планирана изградња жичаре Ивановићи до тврђаве Космач; (у случају неусклађености овог пројекта са свеобухватним планирањем, заштитом и управљањем бедемима, ова интервенција може представљати пријетњу) Близина аеродрома у Тивту; Могућности за унапрјеђење културне сарадње на нивоу регије Боке Которске; Означавање локалитета културне баштине; Формирање културно-едукативних стаза, успостављање мреже инфо-пунктова и центара за посјетиоце на најпосјећенијим локалитетима; Увођење програма за подизање свијести кроз различите медије, али и кроз школске и ваншколске програме; Веће коришћење културног потенцијала; Боља тржишна култура; Искористити потенцијал младих; Искористити нове могућности сарадње са другим градовима и прекограничне сарадње; Нове могућности за финансирање и међународно повизивање у ЕУ; Кандидатура „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“;	Губитак статуса урбане цијелине Старог града као културног добра; Нестанак културног идентитета Будве; Опасност од неконтролисане и неадекватне градње која би девастирала вриједности културног пејзажа; Депопулација у руралним насељима; Недостатак финансијских средстава; Слаба промоција културе и лоша сарадња са привредом; Лоша повезаност културе са другим областима друштва; Неискоришћене могућности финансирања из ЕУ фондова; Лоше стање бројних културних добара (археолошки локалитети и фортификације); Недовољна искоришћеност потенцијала културне баштине; Губитак контроле над управљањем културном баштином; Културна баштина препуштена сама себи или недовољно компетентним субјектима; Недовољна улагања у даљи развој културе, а тиме и последично опадање културних садржаја; Неефикасност и нетранспарентност промоције културне понуде; Некоординација кључних актера у култури.
--	---

Подстицаје за развој и промоцију културне дјелатности треба тражити и у јавно-приватном партнерству.	
--	--

9. ВИЗИЈА

Године 2028. Будва је културно препознатљив, атрактиван и динамичан град који која пружа квалитетне услове за живот, рад и стваралаштво свим својим становницима-грађанима и удружењима током цијеле године и представља важну тачку на мапи културног туризма региона и Европе.

Анализом постојећег стања културе на територији општине Будва, као и статуса на регионалном тржишту градова и основних карактеристика односно потенцијала, култура у спрези са туризмом која је основна грана привреде Будве је потенцијал којим се општина опредјељује за одрживу концепцију урбанистичког, друштвеног и хуманог развоја.

Будва већ има традицију и праксу културних дешавања, као важан мотив привлачења туриста у Општину. Међутим, даљи развој града требало би да буде усмјерен на развој и обогаћивање културних активности и програма, а прије свега повећању разноврсности културних добара, да исте учини доступним ширем броју грађана и посјетилаца из региона, али и да културни живот, стваралаштво и продукцију грађанима учини доступним током цијеле године.

За даљи развој и креирања имица, свој идентитет града и заједнице Будва треба да гради како на културном наслеђу тако и разноврсној културној понуди.

Препознати су сљедећи потенцијали:

- дуга и богата историја Будве као једног од најстаријих градова на Јадрану
- богато културно–историјско наслеђе
- споменичка цјелина Стари град са контакт зоном
- легенде, митови и народне приче о настанку Будве и припадајућих јој насеља
- природна баштина.

Локална самоуправа и цјелокупна заједница показују спремност да се сви културне потенцијали евидентирају и унаприједи, а у циљу профилисања Будве као креативног града, града културе, а кроз подршку и иницирање квалитетних и креативних пројеката уоквирених свеобухватном и стратешки планираном културном политиком.

Обогаћивањем и укључивањем културних активности и програма у туристички развој општине Будва, као и бројни пројекти, треба да допринесу отварање нових радних мјеста, порасту броја становника, посебно младих који планирају свој живот у Будви, јачање људских ресурса, нарочито у области културе и културних политика, нова улагања у развој културе.

Културна политика града треба да обухвати културу живљења, културу простора, са широким спектром живота, од умјетности, економије, туризма, јачањем својих мјесних заједница, удружења, установа културе, креативних фирми, и осталих актера културног

живота, а ради даљег развоја Будве као атрактивне и динамичне културне дестинације. Зато овај програм полази од једне холистичке концепције културе као начина живљења.

Будва жели да постане препознатљив и као град стваралаца, културе и то уско повезане са туризмом, образовањем, просторним и другим секторима који доприносе материјалном и духовном благостању свих становника и посетилаца.

Зато се Програм заснива, осим на већ препознате културне потенцијале и на потенцијалима које нуде различити облици културног стваралаштва, на развоју културног туризма, а у цију побољшања квалитета живота свих, без обзира на пол, вјеру, материјално стање и друштвени статус.

С обзиром да је садржајно повезана са свим сферама друштвеног живота, да је култура снажан генератор будућег развоја Будве, неопходно је, да се интегралним планским развојем и кроз тражење партнерства у оквиру међународних мрежа иницирати одређене програме и пројекте, а који за циљ имају јачање културне препознатљивости у региону али и квалитет живота.

Култура је један од кључних фактора друштва који, кроз економију и културу знања, екологију, одрживи развој, обновљиве изворе енергије, мобилност, културно наслеђе социјалну инклузију и једнаку могућност за све, доприноси убрзаном али одрживом развоју. Ово уједно означава и основне смјернице културног развоја Будве.

У самом процесу кандидовања за титулу „Европска пријестоницу културе“ 2028. године, Општина Будва се успијела повезати и међународно и удружити са другим градовима у различите мреже и пронаћи уз подршку на даљем путу, али и заједничке интересе за реализацију пројекта. Имајући у виду све ове елементе, дефинисана је визија културног развоја општине Будве. Визија општине Будва је да на државном нивоу добије специјални статус „креативног града“, да постане пријестоница културног туризма Црне Горе и Европска пријестоница културе.

Претпоставка за то јесте да се културни ресурси општине – јединствени предио због кога је подручје препознатљиво у држави, региону и шире, богата традиција, али и савремено културно стваралаштво – суштински, а не декларативно, учине основом њеног социјалног и економског развоја,

У даљем развоју културе односно цјелокупног културног стваралаштва важан чилац а уједно и фактор ограничење досадашњег развоја, треба да има обезбјеђење адекватне културне инфраструктуре. Стога Програм је заснован на оцијени да су, поред баштине као темеља и стваралаштва као основне људске потребе, постојећи потенцијали за развој културе и одговарајући услови за њихово активирање су међу наважнијим факторима будућег развоја Будве.

Циљ пројекта кандидатуре Будве и градова Боке за Европску пријестоницу културе за 2028. годину је културна, економска и туристичка валоризација потенцијала које овај регион има и његов развој у свим областима. Додатно, пројекат је значајан с аспекта међународне промоције и презентације региона и државе у цјелости. Добивање титуле Европске пријестонице културе би трајно допринијело развоју и одрживости региона у области културе, креативних индустрија, културног туризма, заштите и очувања културне баштине, образовања, стварања могућности за запошљавање, инфраструктуре,

цивилног друштва, нових партнерских веза и позиционирања на европској и свјетској културној и туристичкој мапи. Коначно, добијање ове престижне титуле би поспјешило културни и креативни сектор као генератор економских бенефита за читаву државу и додатно промовисало креативне потенцијале наших умјетника и предузетника у култури.

10. СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ, ОПЕТАТИВНИ ЦИЉЕВИ, АКТИВНОСТИ И ИНДИКАТОРИ

Кључни сегмент овог документа садржи визију и стратешке циљеве развоја у култури у наредних пет година на територији општине Будва. У том смислу, као главни приоритети одрживог културног развоја препозната су три стратешка циља који се односе на: 1) стварање адекватних инфраструктурних капацитета за дјеловање у култури, 2) унапјеђивање стања културне баштине и њеног одрживог коришћења, и 3) подстицање развоја културно-умјетничког стваралаштва и културних и креативних индустрија.

С обзиром на то да су стратешки циљеви уопштено формулисани, њихова детаљнија експликација садржана је у оперативним циљевима и активностима, те пројектима предвиђеним будућим акционим плановима. У оквиру сваког оперативног циља налази се сет активности планираних за реализацију током наредног петогодишњег периода. Активности су такође формулисане уопштено, а њихова конкретизација ће услиједити изградом појединачних акционих планова који прате и детаљније објашњавају Програм. Ипак, наведени списак је упутан али не и коначан, већ се оставља могућност да се у оквиру постављених оперативних циљева, у зависности од потреба и приоритета, креирају активности које ће одговарати промјенљивом друштвеном контексту развоја Будве.

СТРАТЕШКИ ЦИЉ 1: СТОРИТИ АДЕКВАТНЕ ИНФРАСТРУКТУРНЕ КАПАЦИТЕТЕ ЗА ДЈЕЛОВАЊЕ У КУЛТУРИ

Први стратешки циљ обухвата активности које се односе на обезбјеђивање адекватних инфраструктурних капацитета за дјеловање у култури на територији општине Будва. Њиховом реализацијом у наредном петогодишњем периоду обезбјеђује се оснаживање и осавременавање фундаменталних аспеката културе на локалном нивоу (јавне политике, финансирање, актери у култури, међународна и међусекторска сарадња). Овај стратешки циљ укључује постизање шест оперативних циљева: 1.1. Иновирати и осавременити културне политике, 1.2. Унаприједити, увећати и диверзификовати финансирање културе, 1.3. Унаприједити јавни сектор у култури, 1.4. Оснажити независну културну сцену, 1.5. Интензивирати интернационализацију културе и међународну сарадњу и 1.6. Поспјешити међусекторску сарадњу.

Оперативни циљ 1.1. Иновирати и осавременити културне политике

Културне политике на територији општине Будва (нарочито у јавном сектору) углавном се базирају на традиционалним принципима и потребно их је у континуитету иновирати и осавременјавати. Општина Будва до сада није имала стратешки документ који се односи искључиво на област културе, те је ова област с аспекта стратешког промишљања и развоја била запостављена. Иако је култура у одређеној мјери била третирана у ранијем Стратешком плану развоја Општине Будва 2014–2018. година, Општинској стратегији за младе 2018–2021. године итд, ипак се не може рећи да јој се досад придавао значај који завређује као један од најзначајнијих аспеката друштвеног живота. Осим овог Програма, пожељно би било да Општина донесе и друге стратешке документе у култури које се односе на специфичне културне политике: на очување и управљање културном баштином, развој културних и креативних индустрија, развој културног туризма, вјерског туризма итд. Осим потребе континуираног доношења општинских петогодишњих програма развоја културе, што је и дефинисано Законом о култури, биће потребно да се спроведе хармонизација нормативних аката јавних установа у култури с измјенама и допунама прописа у култури (закони, правилници, грански колективни уговори), чија је израда у току. Препознато је и да локалне установе у култури не посједују стратешка документа (стратешке планове развоја, менаџмент планове, маркетиншке планове итд), којима би се учврстио и унаприједио њихов рад. Коначно, унапрјеђење нормативног оквира један је од предуслова и за ребрендирање културног идентитета Будве на националном и интернационалном нивоу као града богате културне баштине, изузетних умјетничких капацитета и одрживих развојних потенцијала кроз културу, а што је усаглашено спројектом „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“, који је иницирала Општина Будва.

Активност 1.1.1. Доношење стратешких докумената од значаја за дјелатности културе

Активност 1.1.2. Унапрјеђење постојећих и доношење нових нормативних аката јавних установа у култури

Активност 1.1.3. Доношење стратешких докумената јавних установа у култури

Активност 1.1.4. Унапрјеђење комуникације, сарадње и умрежавања актера у култури

Активност 1.1.5. Ребрендирање културног идентитета Будве

Активност 1.1.6. Појачати и оснажити културни идентитет Будве и Боке кроз заједничко стратешко планирање развоја културе, а оснивањем Мреже градова Боке

Активност 1.1.7. Организација и реализација пројекта „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“

Индикатори:

- број донесених стратешких докумената од значаја за дјелатности културе; број секторских стратегија у култури
- број унапрјеђених постојећих и донесених нових нормативних аката јавних установа у култури;
- број донесених стратешких докумената јавних установа у култури;
- број одржаних састанака, успостављених сарадњи и партнерстава актера у култури;
- број, врста и изглед нових визуелних и других рјешења симбола културног идентитета Будве;
- креирана Мрежа градова Боке;

- број креираних и реализованих пројеката/програма у години кандидатуре, број посјетилаца.

Оперативни циљ 1.2. Унаприједити, увећати и диверзификовати финансирање културе

Питања финансирања културе представља изазов с којим се јавне власти неријетко сусрећу, јер културу погрешно перципирају као непотребан издатак, а не као дугорочни ресурс и друштвени капитал који обликује стварност. Иако је Општина Будва једна од најбогатијих локалних самоуправа у држави, која убира високе приходе од туризма, те издваја значајна средства за културу (посебно за јавне установе), то ипак није довољно да се одговорили свим изазовима с којима се култура на локалном нивоу суочава. Стога је потребно увећати годишње улагање у културу, повећавањем буџета јавних уснова, али и средстава намјењених за друге видове културе (независна културна сцена, приватни сектор у култури итд), с циљем повећања квалитета, осавремењавања и богаћења културне понуде. Сукцесивно увећавање буџета за културу са циљем да се ниво улагања стабилизује након 2028. посљедње године планиране програмом развоја и уједно потенцијалне године титуле Европске пријестонице културе. Буџетска средства за културу буду Додатно, треба скренути пажњу на нередовност, неадекватно и недовољно финансирање културе путем конкурса/позива од стране локалне самоуправе. Осим из јавних средстава, јавни, приватни и независни актери културне сцене потребно је да се финансирају и из других извора (међународни фондови, донације, национални буџет, спонзорства, приходи од ренте за очување културних добара, приходи од боравишне таксе, сопствена дјелатност...).

Активност 1.2.1. Континуирано увећавање буџета Општине Будва за културу на годишњем нивоу

Активност 1.2.2. Утврђивање приоритета за инфраструктурно-инвестиционо улагање у култури

Активност 1.2.3. Увећање броја апликација на локалном, националном и међународном нивоу за обезбјеђивање финансијских средстава у култури

Активност 1.2.4. Унапрјеђење постојећих и покретање нових линија подршке за културу кроз јавне конкурсе/позиве

Активност 1.2.5. Увећање транспарентности и унапрјеђење критеријума за распоdjелу финансијских средстава за културу

Активност 1.2.6. Унапрјеђење убирања ренте за очување културних добара и таксе за културне локалитете, у складу са Законом о заштити културних добара и другим позитивним прописима

Активност 1.2.7. Финансирање пројеката валоризације културне баштине, у складу са Законом о боровишној такси

Активност 1.2.8. Анализирање стања објеката, инфраструктурних услова и опреме у јавним установама културе уз приједлоге неопходног инвестирања

Активност 1.2.9. Обезбјеђивање финансијских средстава за изградњу мултифункционалног здања за културну дјелатност

Активност 1.2.10. Обезбјеђивање финансијских средстава за изградњу мањих здања за културу у руралном подручју и лјетње сцене/амфитеатра

Индикатори:

- висина буџета Општине Будва за културу на годишњем нивоу;
- креирана листа приоритета за инфраструктурно-инвестиционо улагање у култури;
- број апликација на локалном, националном и међународном нивоу за обезбјеђивање финансијских средстава у култури;
- број линија подршке за културу кроз јавне конкурсе/позиве;
- успостављени критеријуми за распоdjелу финансијских средстава за културу;
- висина убрране ренте за очување културних добара;
- број реализованих пројеката валоризације културне баштине;
- урађена анализа стања објеката, инфраструктурних услова и опреме у јавним установама културе;
- висина одобрених финансијских средстава за изградњу мултифункционалног здања за културну дјелатност;
- висина одобрених финансијских средстава за изградњу мањих здања за културу у руралном подручју и лјетње сцене/амфитеатра.

Оперативни циљ 1.3. Унаприједити и оснажити јавни сектор у култури

Јавне установе у култури (ЈУ Народна библиотека Будве, ЈУ Музеји и галерије Будве и ЈУ Град театар Будва) основала је и примарно финансира Општина Будва. Уочени су разни проблеми и изазови с којима се јавни сектор културе сусреће на локалном нивоу (отежана функционалност у постојећим оквирима, инфраструктура, просторни капацитети, људски ресурси, опрема за рад итд). Посебан недостатак уочен је у непостојању посебног секретаријата за културу, који сада функционише у оквиру широко дефинисаног секретаријата (образовање, спорт, дјеца, млади, болести зависности, друштвено осјетљиве групе итд), притом без довољног броја стручног кадра у култури. Такође, проблем је уочен и у функционалности изузетне комплексне установе настале 2014. године трансформацијом тадашњих јавних установа културе, када су ЈУ Спомен-дом „Црвена комуна“ и ЈУ Спомен-дом „Режевићи“ спојене с ЈУ Музеј, галерија и библиотека Будва, при чему је библиотека одвојена у засебну установу.

Активност 1.3.1. Анализа постојећег стања и потреба институционалних и кадровских капацитета јавног сектора у култури

Активност 1.3.2. Трансформација постојећих органа локалне самоуправе и оснивање посебног секретаријата за културу

Активност 1.3.3. Трансформација постојећих и оснивање нових јавних установа у култури

Активност 1.3.4. Развој и имплементација програма стручног усавршавања кадровских капацитета јавних установа у култури

Активност 1.3.5. Рјешавање проблема просторних капацитета јавних установа у култури

Активност 1.3.6. Техничко-технолошко осавремењавање јавних установа у култури

Индикатори:

- урађена анализа постојећег стања и потреба институционалних и кадровских капацитета јавног сектора у култури;
- издвајање секретаријата за културу у Општини Будва из Секретаријата за друштвене дјелатности;
- трансформисане постојеће и основане нове јавне установе у култури;
- број полазника и успјешно реализованих програма стручног усавршавања кадровских капацитета јавних установа у култури;
- број, врста и величина нових просторних капацитета јавних установа у култури;
- број нових техничко-технолошки капацитети јавних установа у култури.

Оперативни циљ 1.4. Оснажити независну културну сцену и унаприједити амбијент за њено дјеловање

Независна културна сцена Будве, иако дуго већ постоји и дјелује кроз невладине организације и друга правна лица, иницијативе, неформалне групе грађана, појединце итд, од стране доносилаца одлука и донатора, нажалост, није у довољној мјери препозната, подржана, вреднована нити препозната као релевантан сегмент локалне културне сцене. Стога је потребно радити на креирању повољнијег амбијента за њено дјеловање, а истовремено и на њеном оснаживању кроз унапрјеђење постојећих и развој нових капацитета (просторних, људских, техничко-технолошких итд), нарочито путем увећања финансијског улагања у њу и обезбјеђивања простора за њен изражај. Такође, јавне власти не воде релевантне евиденције локалне независне културне сцене, њених програма/активности, контаката итд, нити с њом редовно комуницирају. С друге стране, иако постоји неколико стабилних и у континуитету функционалних актера независне културне сцене, ваља истаћи да је у знатној мјери евидентна њена неконзистентност, међусобна неудруженост, често недовољна активност и видљивост, спорадична сарадња с другим секторима (јавним, приватним), што је потребно превазићи и унаприједити, на корист свих страна.

Активност 1.4.1. Анализа стања и потреба независне културне сцене

Активност 1.4.2. Унапрјеђење мапирања, евиденције, комуникације и сарадње са независном културном сценом

Активност 1.4.3. Унапрјеђење система вредновања дјелатности независне културне сцене

Активност 1.4.4. Реорганизација и дигитализација конкурса и конкурсних процедура

Активност 1.4.5. Обезбјеђивање простора за обављање дјелатности независне културне сцене

Активност 1.4.6. Унапрјеђење постојећих и увођење нових подстицајних мјера за дјеловање независне културне сцене (конкурси за самосталне умјетнике)

Индикатори:

- урађена анализа стања и потреба независне културне сцене;
- спроведено мапирање и урађена евиденција независне културне сцене; број одржаних састанака, успостављених сарадњи и партнерстава локалне самоуправе са независном културном сценом;
- креиран нови систем вредновања дјелатности независне културне сцене;
- креиран нови дигитализовани систем конкурсних процедура;
- број, врста и величина нових простора за обављање дјелатности независне културне сцене;
- број унапрјеђених и број и врста нових подстицајних мјера за дјеловање независне културне сцене.

Оперативни циљ 1.5. Интензивирати интернационализацију културе и сарадњу на регионалном и међународном нивоу

Културна понуда Будве је, у највећем дијелу, базирана на активности локалног и националног типа, као и на сарадњу с најближим окружењем – културно и језички блиским простором бивше Југославије. Међутим, како би се Будва у пуном смислу позиционирала као културна дестинација отворена за сарадњу и препозната од најширих међународним кругом актера у култури, потребно је да се додатно оснажи по више основа. Нарочито, треба радити на успостављању дугорочног система сарадњи и подршке у реализацији не само краткорочних, већ и дуготрајних пројеката и програма, затим, на доједукацији људских ресурса (учење страних језика, стицање специфичних знања и вјештина, попутписања пројектних апликација за међународне позиве и слично), на реализацији студијских боравака у иностранству, како би се позитивни примјери са стране имплементирали у циљу унапрјеђења локалних прилика у култури. Стечена знања и искуства дугорочно ће допринијети увећању културних компетенција, али и олакшати рад на припреми и имплементацији разних пројеката, попут иницијативе „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“.

Активност 1.5.1. Увећање културних садржаја интернационалног карактера

Активност 1.5.2. Јачање међународне сарадње кроз програме и иницијативе

Активност 1.5.3. Снажење капацитета актера у култури за учешће у међународним позивима кроз семинаре и радионице

Активност 1.5.4. Промоција културне баштине на међународном нивоу

Активност 1.5.5. Обиљежавање датума од међународног значаја за културу

Активност 1.5.6. Интензивирање процеса братимљења Општине Будва с другим градовима/општинама

Активност 1.5.7. Успостављање сарадње са европским пријестоницама културе

Активност 1.5.8. Оснаживање међународне сарадње на пројекту „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“

Индикатори:

- број и врста културних садржаја интернационалног карактера;
- број и врсте међународних сарадњи кроз програме и иницијативе;
- број и врста учешћа међународним позивима;
- број и врста активности на промоцији културне баштине на међународном нивоу;
- број и врста обиљежених датума од међународног значаја за културу;
- број склопљених братимљења Општине Будва с другим градовима/општинама;
- број успостављених сарадњи с европским пријестоницама културе;
- број успостављених међународних сарадњи и подршка за пројекат „Будва–Бока 2028: Европска пријестоница културе“.

Оперативни циљ 1.6. Поспјешити сарадњу са секторима од значаја за обављање дјелатности културе

Култура није изоловани феномен, већ је директно и индиректно интегрисана у готово све сфере људског друштва и дјеловања. У туристичким центрима, попут Будве, она је неодвојиво увезана са сектором туризма и одрживог развоја (не искључиво културног туризма), цијенећи обиље материјалне и нематеријалне културне заоставштине која на овом подручју од давнина постоји. Осим тога, култура је неизоставна и свим нивоима образовања, науци, медијима и, све више, информационо-комуникационим технологијама које се могу примјенити не само у културним и креативним индустријама, већ и у очувању и промоцији културне баштине, те развоју културно-умјетничког стваралаштва. Са сектором пољопривреде и руралног развоја култура је повезана по много више основа него што се на први поглед чини, нарочито, имајући у виду да су нпр. традиционално градитељство, припремање хране од домаћих производа, маслинарство, виноградарство и томе слично, интегрални дио вишестолетне традиције и нематеријалних културног наслеђа, стваралаштва, па и идентитета.

Активност 1.6.1. Интензивирање сарадње са сектором туризма и одрживог развоја

Активност 1.6.2. Интензивирање сарадње са сектором образовања

Активност 1.6.3. Интензивирање сарадње са сектором науке

Активност 1.6.4. Интензивирање сарадње са сектором медија

Активност 1.6.5. Интензивирање сарадње са сектором информационо-комуникационих технологија (ICT)

Активност 1.6.6. Интензивирање сарадње са сектором пољопривреде и руралног развоја

Активност 1.6.7. Формирање интерсекторског савјета

Индикатори:

- број и врста успостављених сарадњи са сектором туризма и одрживог развоја;
- број и врста успостављених сарадњи са сектором образовања;
- број и врста успостављених сарадњи са сектором науке;
- број и врста успостављених сарадњи са сектором медија;
- број и врста успостављених сарадњи са сектором информационо-комуникационих технологија (ICT);

- број и врста успостављених сарадњи са сектором пољопривреде и руралног развоја;
- формиран Интерсекторски савјет.

СТРАТЕШКИ ЦИЉ 2: УНАПРИЈЕДИТИ СТАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ И ЊЕНО ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Оперативни циљ 2.1. Подстицати истраживање, заштиту и очување културне баштине

На територији општине Будва постоји више стотина елемената материјалне и нематеријалне културне баштине, непокретне и покретне, која датира од праисторијских времена, па све до наших дана. Мањи дио наслеђа ужива правну заштиту као културно добро и/или спомен-обилежје, док већи дио културне заоставштине нема такав третман. Независно од тога, изложен је немару, неупотреби, забораву, пропадању, па и физичком уништењу с трајним посљедицама. Добра полазна основа за промјену таквог стања јесте, пријесвега, постојање основних података (евиденција) о свим елементима културне баштине, затим, иницирање успостављање правне заштите гдје не постоји, подстицање на очување и преношење будућим генерацијама, додатно улагање у наслеђе, а нарочито у оснаживање кадровских капацитета, подстицање младих да се баве овом проблематиком и, као додатно осигуравање квалитетног дјеловања кроз конституисање стручног савјетодавног тијела Општине Будва које тренутно не постоји – Савјета за културну баштину.

Активност 2.1.1. Иницирање и подстицање истраживања културне баштине

Активност 2.1.2. Подношење иницијатива за успостављање заштите културне баштине, тј. добијања статуса културно добро

Активност 2.1.3. Подстицање очувања културне баштине

Активност 2.1.4. Улагање у редовно одржавање културне баштине

Активност 2.1.5. Јачање кадровских капацитета у области културне баштине

Активност 2.1.6. Подстицање и подршка младима који се баве културном баштином

Активност 2.1.7. Унапрјеђење финансијске подршке за културну баштину

Активност 2.1.8. Анализа стања постојећих и подизање нових спомен-обилежја

Активност 2.1.9. Конституисање Савјета за културну баштину

Индикатори:

- број реализованих пројеката/активности у домену истраживања културне баштине;
- број поднијетих и усвојених иницијатива за успостављање заштите културне баштине, тј. добијања статуса културно добро;

- број и врста промотивних и других активности којима се подстиче очувања културне баштине;
- висина финансијских средстава уложена у редовно одржавање културне баштине;
- број и врста полазника и обука у области културне баштине;
- број и врста линија подршке младима који се баве културном баштином;
- висина финансијских средстава за подршку културној баштини;
- урађена анализа стања постојећих спомен-обилежја; број иницијатива за подизање нових спомен-обилежја;
- конституисан Савјет за културну баштину.

Оперативни циљ 2.2. Унаприједити одрживо коришћење и управљање културном баштином

У савременом, развијеном и стабилном свијету одрживи приступи добијају све већи значај, посебно у домену осјетљивих категорија, од других подложнијих деградацији, девастацији и нестанку, попут културне баштине. Пошто је на територији општине Будва евидентно угрожено природно и културно окружење, како претјераном урбанизацијом, тако и другим видовим несавјесног понашања, потребно је хитно реаговати у сарадњи с националним и локалним субјектима, како би се у што већој мјери очувало наслеђе. И то посебно јер је оно један од виталних сегмената будванског идентитета, који град и залеђе већ сада чини препознатљивим на туристичкој и културној мапи. Стога је од изузетне важности промишљено стратешко планирање и дјеловање у смјеру одрживости и управљања културном баштином на квалитетан начин, уз партиципацију свих релевантних стејкхолдера.

Активност 2.2.1. Иницирање сарадње јавног, приватног и цивилног сектора у домену културне баштине

Активност 2.2.2. Иницирање израде планова управљања и студија заштите културне баштине

Активност 2.2.3. Економска валоризација и одрживо коришћење културне баштине

Активност 2.2.4. Подстицање приватно-јавних партнерстава у коришћењу и управљању културном баштином

Активност 2.2.5. Смањење визуелне деградације културне баштине

Индикатори:

- број одржаних састанака и склопљених партнерстава за сарадњу између актера јавног, приватног и цивилног сектора у домену културне баштине;
- број иницираних и израђених планова управљања и студија заштите културне баштине;
- број и врста елемената културне баштине који су економски валоризовани и који се на одржив начин користе;
- број успостављених приватно-јавног партнерства у домену коришћења и управљања културном баштином;
- број и врста културне баштине којима је смањено визуелно загађење.

Оперативни циљ 2.3. Унаприједити и осавременити моделе доступности, презентације и промоције културне баштине

Када је ријеч о доступности, презентацији и промоцији културне баштине, на будванском примјеру није тешко закључити да она заостаје за стандардима које налаже струка. Ту се превасходно мисли напостојеће инфраструктурне капацитете, како у урбаним, а још више у руралним подручјима, на непокривеност адекватном сигнализацијом и системом обиљежавања, непостојање дигиталних промотивних алата насљеђа путем специјализованих вебсајтова и апликација, недовољну презентацију и промоцију културне баштине путем савремених технологија, као и на недовољно едукативних активности за ширу јавност, нарочито за дјецу, младе и осјетљиве групе становништва.

Активност 2.3.1. Унапрјеђење и изградња инфраструктуре за доступност културне баштине широј јавности

Активност 2.3.2. Припрема плана/програма промоције културне баштине

Активност 2.3.3. Постављање сигнализације и обиљежавање културе баштине

Активност 2.3.4. Дигитализација културне баштине

Активност 2.3.5. Презентација и промоција културне баштине путем савремених технологија

Активност 2.3.6. Едукативне активности о културној баштини за ширу јавност

Активност 2.3.7. Аплицирање за пројекте промоције и очувања културне баштине кроз UNESCO систем (листа нематеријалне културне баштине, креативни градови...)

Индикатори:

- број и врста унапријеђених и новоизграђених инфраструктурних капацитета за доступност културне баштине широј јавности;
- број израђених планова/програма промоције културне баштине;
- број, врста и мјесто постављене сигнализације и обиљежавања културе баштине;
- број и врста реализованих пројеката дигитализације културне баштине;
- број и врста презентација и промоција културне баштине путем савремених технологија;
- број и врста реализованих едукативних активности о културној баштини за ширу јавност.
- број апликација и елабората о културним добрима нематеријалне културне баштине, апликација за пројекат UNESCO креативних градова)

СТРАТЕШКИ ЦИЉ 3: ПОДСТИЦАТИ РАЗВОЈ И КУЛТУРНО-УМЈЕТНИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА И КУЛТУРНИХ И КРЕАТИВНИХ ИНДУСТРИЈА

Оперативни циљ 3.1. Унаприједити амбијент за развој културно-умјетничког стваралаштва

На територији будванске општине културно-умјетничке стваралачке праксе могу се одавно пратити, а неке од њих препознате су и као врхунски креативни домети. На локалном нивоу постоје различити актери који се културно-умјетничким стваралаштвом баве у дужем временском периоду, попут јавних установа у култури, струковних удружења, музичко-плесних састава, као и бројних надарених појединаца. Упркос бројности актера, уочено је недовољно финансијско улагање у њихов развој и популаризацију, што је потребно промијенити, између осталог, увећањем буџетских линија за културу, увођењем нових програма подршке ствараоцима, иницирањем партнерстава, удруживања и нових пројеката, обезбјеђивањем нових и алтернативних простора за културно-умјетничке садржаје (преуређење и пренамјена постојећих објеката, изградња нових) итд. Конституисањем Савјета за културно-умјетничко стваралаштво, у којем би била истакнута лица из ове широке области, додатно би се могло дјеловати на јавне политике и културне праксе, у циљу њиховог унапрјеђења и побољшања квалитета.

Активност 3.1.1. Мапирање, евиденција и анализа стања и потреба актера културно-умјетничког стваралаштва

Активност 3.1.2. Унапрјеђење постојећих и креирање нових линија финансијске подршке за културно-умјетничко стваралаштво

Активност 3.1.3. Иницирање сарадње јавног, приватног и цивилног сектора у домену културно-умјетничког стваралаштва

Активност 3.1.4. Веће отварање културно-умјетничке сцене према иностранству

Активност 3.1.5. Популаризација и презентација културно-умјетничког стваралаштва

Активност 3.1.6. Обезбјеђивање нових и алтернативних простора за културно-умјетничке садржаје

Активност 3.1.7. Подстицање и развој културно-умјетничког стваралаштва инспирисаног културном баштином

Активност 3.1.8. Подстицање и подршка дјечи и младима који се баве културно-умјетничким стваралаштвом

Активност 3.1.9. Формирање Савјета за културно-умјетничко стваралаштво

Индикатори:

- спроведено мапирање, урађена евиденција и анализа стања и потреба актера културно-умјетничког стваралаштва независне културне сцене;
- број унапријеђених постојећих и број и врста креираних нових линија финансијске подршке за културно-умјетничко стваралаштво;
- број одржаних састанака и успостављених партнерстава/сарадњи између актера јавног, приватног и цивилног сектора у домену културно-умјетничког стваралаштва;

- број и врста пројеката/програма/активности културно-умјетничке сцене међународног карактера;
- број и врста активности у домену популаризације и презентације културно-умјетничког стваралаштва;
- број обезбијеђених нових и алтернативних простора за културно-умјетничке садржаје;
- број и врста културно-умјетничких садржаја инспирисаних културном баштином;
- број и врста линија подршке дјец и младима који се баве културно-умјетничким стваралаштвом;
- формиран Савјет за културно-умјетничко стваралаштво.

Оперативни циљ 3.2. Створити предуслове за унапријеђење и развој културних и креативних индустрија

Културне и креативне индустрије, од цијелокупног сектора културе, представљају релативно младу област креативног дјеловања, базирану на принципима масовне производње, индустријализације, тржишне димензије. У процесу њиховог настанка додатно их карактерише учестала употреба нових технологија на иновативан и истраживачки начин, како би се крајњим корисницима задовољиле одређене социјалне потребе, укључујући разоноду и забаву. Треба рећи да су њихови корисници често, мада не и једино, дјеца, млади и особе средње животне доби. На будванском примјеру културне и креативне индустрије постоје у значајном броју, али нијесу као такве препознате нити им се приписује већи културни потенцијал. За почетак, требало би по први пут спровести мапирање, евидентирање и анализу стања и потреба актера који дјелују у пољу културних и креативних индустрија на локалном нивоу, затим, креирање линија финансијске подршке истима, увођење подстицајних мјера за младе који дјелују у овој области, интерсекторско умрежавање, те информисање шире јавности о њиховим потенцијалима за друштво. Коначно, креирањем Савјета за културне и креативне индустрије ова широка област имала би формалне представнике који би допринијели њеној афирмацији и популаризацији.

Активност 3.2.1. Мапирање, евиденција и анализа стања и потреба културних и креативних индустрија

Активност 3.2.2. Креирање линија финансијске подршке за културне и креативне индустрије

Активност 3.2.3. Подстицање и развој културних и креативних индустрија које се баве културном баштином

Активност 3.2.4. Подстицање и подршка младима који се баве културним и креативним индустријама

Активност 3.2.5. Интерсекторско умрежавање и сарадња

Активност 3.2.6. Популаризација и презентација културних и креативних индустрија

Активност 3.2.7. Формирање Савјета за културне и креативне индустрије

Индикатори:

- спроведено мапирање, урађена евиденција и анализа стања и потреба културних и креативних индустрија;
- број и врста креираних линија финансијске подршке за културне и креативне индустрије;
- број и врста садржаја културних и креативних индустрија инспирисаних културном баштином;
- број и врста линија подршке дјечи и младима који се баве културним и креативним индустријама;
- број и врста успостављених успостављених сарадњи/партнерстава у домену културних и креативних индустрија;
- број и врста активности на популаризацији и презентацији културних и креативних индустрија широј јавности;
- формиран Савјет за културне и креативне индустрије.

Оперативни циљ 3.3. Подстицати инклузивне и партиципативне културне политике и праксе

Културни садржаји представљају сву понуду, програме, пројекте, активности и друге видове материјалних и нематеријалних садржаја који настају културно-умјетничким дјеловањем, независно од тога ко их креира. На територији будванске општине културне садржаје углавном прати/посјећује одређени број појединаца, махом локалног становништва, рјеђе туриста и новодосељених лица. У питању су особе средње и старије животне доби, вишег и високог нивоа образовног и имовног статуса, који посједују развијене културне потребе и редовно из задовољавају. Доступност културних садржаја Будви није апсолутна и очигледне су баријере које у дужем трајању постоје, попут централнизације садржаја (углавном у Старом граду), физичке недоступности и неприступачности, непостојања приступних рампи и других помагала за лица којима је то потребно, ниског нивоа образовања, ниског платежног нивоа просјечног грађанина, неприлагођености садржаја разним социјалним групама, нарочито дјеци, младима, друштвено осјетљивим групама и мањинама као што су Роми и Египћани који живе у Будви итд.

Активност 3.3.1. Истраживање културних потреба и навика грађана

Активност 3.3.2. Афирмација и подстицање принципа родне и сваке друге друштвене равноправности у култури кроз пројекте који оснажују учешће жена и LGBT популације у културном животу града

Активност 3.3.3. Подстицање и развој културних потреба и навика дјеце и младих

Активност 3.3.4. Повећање доступности и партиципативност културних садржаја осјетљивим и угроженим групама

Активност 3.3.5. Прилагођавање културне садржаје припадницима мање бројних народа који живе на територији Будве и туристима

Активност 3.3.6. Доедукација кадровских капацитета у култури за инклузивнији и партиципативнији приступ

Активност 3.3.7. Истраживање структуре и ставова публике

Активност 3.3.8. Развијање културних потреба и навика публике

Активност 3.3.9. Децентрализација културних садржаја

Индикатори:

- резултати спроведеног истраживања културних потреба и навика грађана;
- број и врста промотивних и других активности којима су афирмисани и подстицани принципи родне и сваке друге друштвене равноправности у култури, број пројеката који оснажују учешће жена и ЛГБТ популације у културном животу града
- број и врста промотивних и других активности који је подстицан развој културних потреба и навика дјеце и младих;
- број и врста културних садржаја прилагођених угроженим групама становништва и мањина; број лица изосјетљивих и угрожених група становништва и мањина која су пратила и учествовала у културним саржајима;
- број и врста културних садржаја прилагођених припадницима мање бројних народа који живе на територији Будве и туристима; број припадника мање бројних народа који живе на територији Будве и туриста који су пратили и учествовали у културним саржајима;
- број обука за инклузивнији и партиципативнији приступ намјењених кадровским капацитетима у култури; број лица из културе која су обучена за инклузивнији и партиципативнији приступ;
- реализовано истраживање о структури и ставовима публике;
- број и врста активности усмјерених на развијање културних потреба и навика публике и стимулисање рада са њом;
- број културних садржаја реализованих изван урбаних средина.

11. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Израда Извјештаја о реализацији Програма развоја културе сходно члану 10, став 3 Закона о култури, предсједник општине, најмање једном годишње, подноси скупштини општине извјештај о остваривању општинског програма. Извјештај се доставља Министарству за културу. Извјештај треба да садржи оцијену реализације програма и пројеката планираних акционим планом, који може да садржи допуне и приједлоге који се базирају на стратеским циљевима.

Секретаријат за друштвене дјелатност, као кључни актер у креирању и спровођењу културне политике, надлежно је и за праћење спровођења Програма развоја културе 2024–2028. Поред Секретаријата, тијело које ће пратити спровођење овог стратешког документа биће и Савјет за културу, будући да, Савјет образује Општина за праћење стања у појединим областима и дјелатностима културе и предлагање мјера унапрјеђења и развоја културе.

Поред тога, представници установа културе и органа управе из области културе биће такође одговорни за мониторинг у погледу реализације активности, циљева и пратећих индикатора у појединачним институцијама, као и извјештавање Секретаријату за друштвене дјелатности. Исто тако, и други носиоци активности препознати Програмом биће обавезни да извјештавају Секретаријат за друштвене дјелатности о спроведеним

активностима, док ће Секретаријат радити на комплетирању и систематизовању података, односно сачињавању годишњих и завршног извјештаја.

Са резултатима анализа, на основу прикупљених информација, Секретаријат за друштвене дјелатности је у обавези да перманентно упознаје органе локалне самоуправе, културне институције и друге културне актере у граду; Министарство културе и медија.

Сврха ових активности била би да се на основу уочених проблема или нових могућности уводе корективне акције или ревизије овог плана.

Као посљедња инстанца, прије коначног усвајања извјештаја о реализацији годишњих акционих планова Програма развоја културе, као и завршног извјештаја, од стране Општине, припремљене извјештаје разматраће Савјет за културу.

Док се Акциони планови Програма развоја културе доносе на период од двије године, извјештаји о њиховом спровођењу припремаће се на годишњем нивоу, а након истека периода важења Програма, биће сачињен Завршни извјештај о спровођењу комплетног Програма, с извјештајем о реализацији Акционог плана за 2028. годину.

Будући да се акциони планови односе за календарску годину, извјештаји ће се припремати по истеку године, у првом кварталу наредне године. Процес прикупљања података започеће у децембру, када ће Министарство културе и медија свим надлежним институцијама послати захтјев за извјештавање о реализацији усвојеног плана, до краја јануара сљедеће године.

Након усвајања од стране Скупштине Општине, извјештаји ће, поред објављивања у склопу материјала за сједнице Скупштине Општине, бити објављени и на службеној интернет страници Секретаријата за друштвене дјелатности и Општине.

У посљедњој години важења Програма, Секретаријат за друштвене дјелатности спровешће евалуацију, односно процјену реализованог програма. Спровођење евалуације подразумијева ангажовање екстерног експерта за обављање евалуације и запослених у Секретаријату за друштвене дјелатности од пар службеника који ће учествовати у спровођењу предметног стратешког документа.